POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

HR

HRVATSKA REVIJA

5

MCMXXXII

Za godinu 1931 izdala je „Matica Hrvatska“ kao redovno izdanje ovih sedam knjiga:

1 **Artur Gavazzi:** Sjeverna Evropa, Švedska, Finska, Kuola i Svalbard. I. knjiga Zemljopisa Evrope, što ga izrađuju FILIP LUKAS i dr. ARTUR GAVAZZI. Ilustrirano.
2 **August Šenoa:** Seljačka buna, prigodom 50-godišnjice smrti, sa ilustracijama Vl. Kirina.
3 **Wladislaw St. Reymont:** Seljaci, II. Zima, preveo Julije Benešić.
4 **Šemsudin Sarajlić:** Iz bosanske romantike, novele.
5 **Marko Perojević:** Petar Kružić, kapetan i knez grada Klisa, s ilustracijama.
6 **Alija Nametak:** Bajram žrtava, novele.
7 **Hrvatsko kolo XII,** s ilustracijama.

**Cijena cijelom izdanju za članove prinosnike Dinara 170·—, za članove zakladnike po starom Din. 140·—, po novom Din. 40·—
Pobliže u popisu knjiga.**

Za godinu 1931 izdala je „Matica Hrvatska“ kao izvanredna izdanja ove knjige:

1 **Mihovil Mandić:** Vezirski grad Travnik nekoć i sada, s ilustracijama, član. Din. 30·—, knjiž. 40·—
2 **Safvetbeg Bašagić:** Znameniti Hrvati Bosanci i Hercegovci u turskoj carevini, član. Din. 30·—, knjiž. 40·—.
3 **Pecija Petrović:** Priče, član. Din. 30·—, knjiž. Din. 40·—.

HRVATSKA REVIJA

UREDNIK: DR. BLAŽ JURIŠIĆ
UMJETNIČKI UREĐUJE: VLADIMIR KIRIN

SADRŽAJ 5. BROJA

FEUILLETON

SLIKE

CIJENE ZA PRETPLATU:

NA GODINU D 200, NA PO GODINE D 100, NA ČETVRT GODINE D 50.
ZA ČLANOVE MATICE HRVATSKE I ĐAKE NA GODINU D 180 I RAZMJERNO.

ADMINISTRACIJA: ZAGREB, MATIČINA ULICA 2. TELEFON 33-82

CIJENA JE OVOME BROJU DIN 20·—

„HRVATSKA REVIJA" IZLAZI POMOĆU MATICE HRVATSKE. — VLASNIK, IZDAVAČ I ODGOVORNI UREDNIK: DR. BLAŽ JURIŠIĆ, ZAGREB, JUKIĆEVA UL. 36. — TISAK ZAKLADE TISKARE „NARODNIH NOVINA" FRANKOPANSKA UL. 26. — ZA TISKARU ODGOVARA: VLADIMIR KIRIN, DEŽELIĆEVA UL. 2.

UREDNIŠTVO JE PRIMILO OVE KNJIGE:

Mihalić Stjepan, Novele. Karlovac 1923.

Morkovih Perić (Kuničić Petar), Zuorzetu Namurontetu, zlotoru i pismoru, kad se je vrotil u pajiz (Storigrod). Split 1932.

Pavešić Franjo, Niz ponor. Novela iz primorskog života. Zagreb 1932.

Sinclair Upton, Zlatni lanac. Biblioteka savremenih pisaca 4. Zagreb 1932.

Korner Jeronim, Blistavi rub. Zagreb 1932. Cijena 10 Din.

Gete J. V., Lirske pesme. U prevodu Velimira Živojinovića, s predgovorom dr. A. Šmausa. Geca Kon, Beograd 1932.

Karanović Nikola, Na žuru i druge humoreske. Izdanje književne grupe Jato, Beograd 1932.

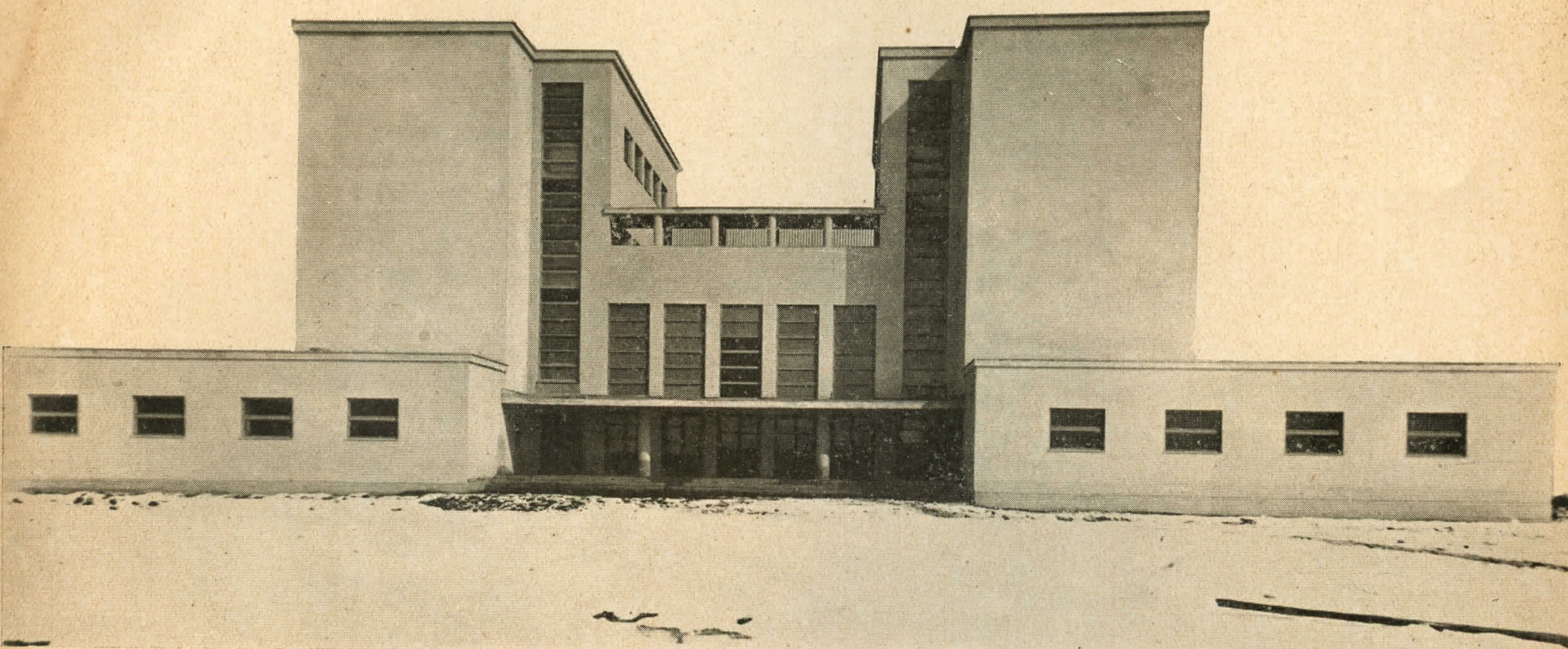
Katalog izložbe kluba likovnih umjetnica iz Zagreba u Osijeku od 22. do 28. III. 1932. Osijek 1932.

Račić Đuro dr., Međunarodna politika i problemi svjetskoga gospodarstva. Zagreb 1931.

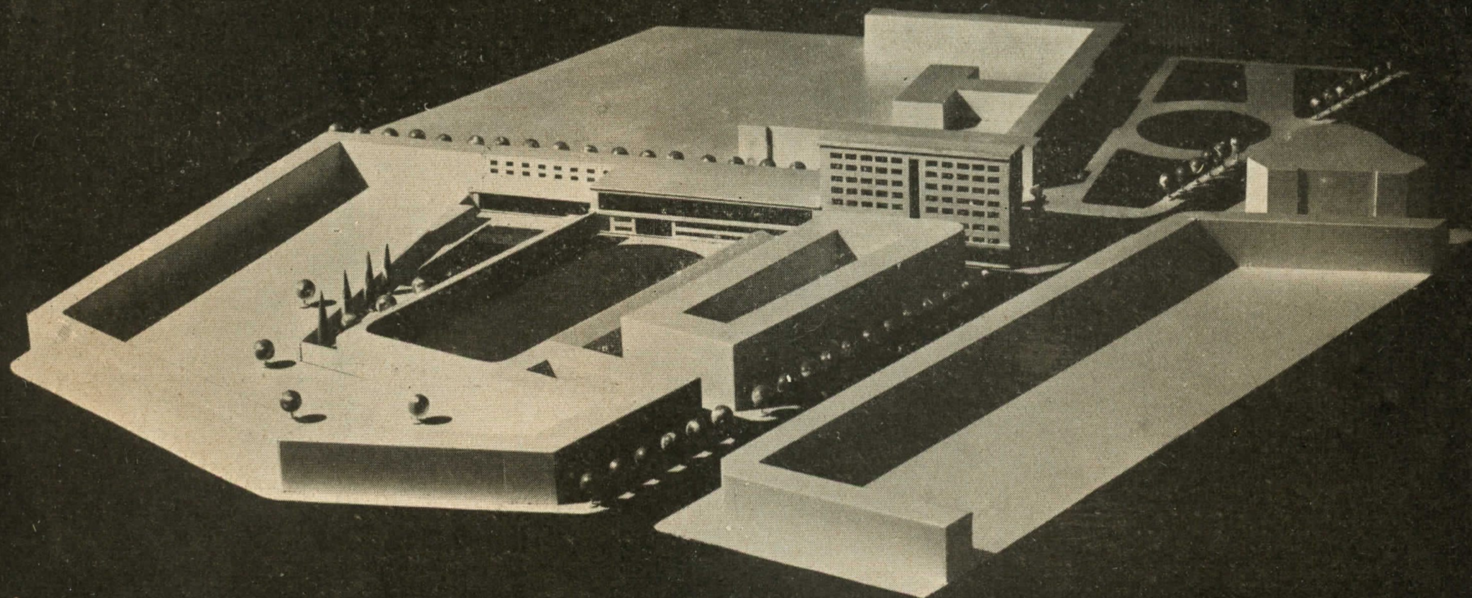
Košutić Radovan, Ide mladi maj!... Knjižara S. B. Cvijanović, Beograd 1932. Cijena 10 Din.

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 241, razreda matematičko prirodoslovnoga 74.; knj. 242. razreda historičko-filologičkoga 107. Zagreb 1931.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Obrađuje T. Maretić. Sv. 46, četvrti 10. dijela, pomrsivati — posmrtnica. Zagreb 1931.

ARH. IVO ZEMLJAK
Škola na Jordanovcu

ARH. MILOVAN KOVAČEVIĆ
Zgrada Sokola Zagreb

HRVATSKA REVIJA
GODINA V BROJ 5 MCMXXXII

M. NEHAJEV

IN MEMORIAM

Fragmenat

7. travnja o. g. navršila se godina dana otkako je umro M. Nehajev, a da se nismo pravo ni snašli iza toga krupnog gubitka. Nisu još izdana ni sva posmrtna njegova djela (»Rakovica«), a kamo li da se prešlo na sakupljanje radova koji nisu nikada bili sređeni i spremljeni za ukupna izdanja, iako se nikako ne bi smjelo dopustiti da padnu u zaborav. Od Miletića amo nema nijedne knjige o zagrebačkom kazalištu koja bi prikazala kasniji njegov razvoj, iako je u izdanju »Bijega«, još 1909., najavljena zbirka Nehajevljevih kazališnih kritika. A ipak, uza sve to što im je pisac neosporno jak stilist i što će, kao historijski materijal, zadržati trajnu vrijednost i nakon decenija, njihova aktuelnost nesumnjivo zastaruje i čitav relief Nehajevljeva javnog rada kao i praktična korist koju bi imao iz njega da iscrpe naš kulturni život, tim odgađanjem znatno gubi. Da su Šenoine kazališne kritike izišle sabrane odmah poslije njegove smrti a ne tek pedeset godina nakon toga, bez sumnje bi dale po koju čvrstu osnovicu za prosuđivanje lica, pojava, smjerova još za decenije iza toga. Da su Nehajevljeve kritike izišle sabrane u nekim zaokruženim cjelinama, svakako bi bilo jačih uporišta i solidnijih putokaza za rješavanje kazališnih kriza koje su bile tako česte a nerijetko i tako presudne, iza Miletića. Što se u takvim zgodama redovno spominjao Miletić, što ga je svaki jači intendant uzimao za neki ideološki oslonac bar na papiru, ne dolazi samo otuda što je zaista imao program i svu energiju za provođenje toga programa, nego i otuda što je imao sredstava da izda svoje misli o kazalištu u zbirkama »Iz raznih novina«. Dok se u Beogradu štampalo već više knjiga kazališnih kritika o kazalištu koje ne daje ni izdaleka toliko povoda za diskusije kazališnih problema koliko ga daje tradicija i visina umjetničkih pretenzija zagrebačkog kazališta, i dok pisci tih kritika često nemaju ništa da kažu što bi stvaralo neke naročite vidike ili unapređivalo esencijalne diskusije, u Zagrebu ne nalazi se moguć-

nost ni za izdavanje kritičkih radova koji potječu od ljudi što pripadaju među najsuperiornije naše intelektualce posljednjih godina.

Ne kažem da je Nehajevljeva kazališna kritika bila na visini neke »Hamburške dramaturgije« sa svijesnim i sustavnim sugestijama nekoga osnovnog programa; većinu svojih kritika pisao je Nehajev kao novinar, za sutrašnji broj lista, pod neposrednim dojmom i po momentanoj dispoziciji; ni taj dojam ni ta dispozicija nisu, dakako, kod čovjeka koji je neprestano radio na svojoj izgradnji, bili ni tako slučajni ni tako efemerni, ali su ipak bili ekstenzivniji od stručne kritike kod koje bi pisac imao oduška da promisli, da staloži, da poveže sve ono što ima da kaže o djelu i izvedbi. Ali uza sve to, Nehajev je bio i jak i lak na peru, širinom svojih vidika superioran a intuicijom neobično snažan, tako da ti radovi daleko nadmašuju obične novinske kritike i vrve od misli, pogleda, problema. Po lakoći pisanja, po stilskoj sigurnosti, po mnogostranosti kulture i elastičnosti inspiracije, Nehajev se možda najbolje može usporediti s Matošem ali, kao kod svake poredbe, pritom možda plastičnije iskaču razlike nego li sličnosti. Matoš, francuski učenik, blistav je stilom; njegovi feljtoni sjajni su vatrometi riječi, fraza, dosjetaka; Nehajev nije bez francuske lakoće, ali ima i nešto od njemačke misaone dubljine, u njega uvijek, uza svu elastičnost stila, misao ostaje glavnim stvaralačkim elementom. Matoš se priklanja slikarstvu, i njegov stil pun je impresionističkog titravog nemira; Nehajev, valjda poradi atavizma svojih čeških pređa, a vjerojatno i stoga što je studirao u Beču, gradu Beethovenovu i Mozartovu (a u Nehajevljevo vrijeme i Mahlerovu), pripada među najpismenije ljude koji su kod nas pisali o muzici (naši muzičari redovno ne umiju pisati), i taj mu elemenat bez sumnje daje izvjesnu pribranost, intenzitet čitave ličnosti, i slavensku mekoću osjećanja. I u Matoševu je oku umjela zasjati suza uza svu oštrinu njegova sarkazma; Nehajevljeva je osjećajnost bila možda i nešto tvrđa, ali muževno intenzivna i, uza sve to, nježna. No što ga bitno razlikuje od Matoša, to je veća zaokruženost, jača kompaktnost čitavog njegova rada i cijele ličnosti. Matoš je artist koji ljepoti žrtvuje sve, pa katkad i misao (robovanje sroku!); Nehajev je intelektualac koji po svom književnom stvaranju izgrađuje svoju unutarnju ličnost, a s njom i savjest svoga vremena. Prema Kačićima, Radmilovićima, Borislavićima Ks. Š. Đalskoga, literarnim tipovima stvorenim ne bez literarnih pobuda (»hrvatski Faust«), Nehajevljev je Andrijašević ličnost bez šablone i bez formule, doživljen i proživljen, promozgan i proosjećan na vlastitoj sudbini piščevoj u koju su sliveni nemiri i traženja čitave generacije. Genijalan outsider poput Fausta, Werthera ili Evge-

nija Onjegina, ipak ne sjeća ni na kojega od njih, i ma koliko je u duši Nehajevljevoj živio Hamlet, Andrijašević nije ni »naš« Hamlet, ni Hamlet uopće.

Po vremenu izlaženja, a bez sumnje i po unutarnjem značenju (1905.—1917.—1928.) »Studija o Hamletu« karakteristična je spojka između »Bijega« i »Vukova«, dva centralna djela po kojima Nehajev iskače, kao stvaralac, visoko iznad Matoša, a i visoko iznad svega što je, u toj vrsti, kod nas stvoreno, tih godina. »Bijeg« je historija karakterističnih moralno-socijalnih kriza u našem inteligentnom društvu prvog decenija XX. vijeka, — kriza erotskih i sentimentalnih, religioznih i intelektualnih — jedini superiorni roman koji je stvorila Moderna i jedini pravi roman Moderne, jer je, na polju romana, našao ono što je u obilnoj mjeri Moderna dala na polju lirike: nijansu, ličnu boju, specifični ton moderne hipersensibilnosti, intimnu notu za unutarnju tragiku čitavih generacija. Ipak, moralnoj strukturi Andrijaševića srodan je Hamlet: ima nešto zajedničko u njihovim defektima volje, u njihovu tmurnom pesimizmu i u »bijegu« od života. Ali kako u »Bijegu« ne živi literatura nego sama ličnost piščeva, kako je nebrojeno mnogo momenata nesumnjivo crpeno neposredno iz života i njegova krvavog iskustva, srodnost s Hamletom iskočila je možda i samom piscu tek nakon samoga djela: otuda ovaj obračun koji se naziva »Studijom o Hamletu«. Srčano i temeljito kao uvijek, Nehajev se uhvatio u koštac s jednim od najtežih problema svjetske književnosti. Kao Goethe Werthera, ubio je svoga Andrijaševića, ali Andrijaševićev problem imao je na sebi manje modne prolaznosti od bolesnog sentimentalizma »Wertherovštine«. Ono pozitivno što mora da dade svako veliko umjetničko djelo koje ne će da bude poruga životu i svijetu, Goethe je nastojao da dade riješivši unutarnji problem svoga junaka panteizmom. Werther je oduzeo sebi život poradi neodrživosti svoga vanjskog položaja, poradi svoje moralne krize — ali i radi toga što je čeznuo da se sjedini s Onim koji se, na taj način, stopio u jedno s njim i s prirodom koje je, pored ljubavi, bila puna Wertherova duša. Nehajev je u jeku borbe »starih« i »mladih«, »modernih« i »tradicionalista« kod nas, smionošću koja je za nas bila rijetka, načeo i zahvatio seksualni problem u modernom obliku, otvoreno i bezobzirno. Ali, uza sve aluzije na teoriju descendencije, uza sav »naprednjački« duh kojim odiše Andrijaševićev mentalitet, Nehajev u pitanju životnog nazora nije povukao oštrih konsekvencija, u problemu religiozne krize nije bio agresivan, štaviše njegov Andrijašević (kako sam pokazao drugom zgodom), osjeća u izvjesnim časovima iskrenu nostalgiju za vjerovanjem kojega

mu nije ništa nadomjestilo. Zato Andrijaševićeva smrt i nije onakav heroičan (iako malo literarno teatralan) gest kao što su Wertherove pištolje: Andrijašević se propio, i to, donekle, deklasira karakter njegove unutarnje borbe. On je kapitulirao, i zato je morao povući konsekvencije, dok je Werther, u smislu svoga pjesnika, moralno ipak pobijedio.

Ali srodnost je s Hamletom ipak tu. No ako je hamletovski pesimizam u »Bijegu« doveo čitavu jednu generaciju do apsurda katastrofe, trebalo je, preživjevši tu fazu mladićke prenapetosti, tražiti izlaza iz tog ćor-sokaka, a da se čovjek ipak ne iznevjeri osnovnoj biti svoje ličnosti. Otuda Nehajevljeva revizija Hamletove ličnosti, temeljita i savjesna, i genijalno pronicava, kao malo koje djelo te vrsti u našoj književnosti. Ne znam da li su strani istraživači literature o Šekspiru uvažili ovu skromnu, ali ukusno i solidno opremljenu studijicu o jednom od ponajkrupnijih pitanja Šekspira; ne znam, da li se Nehajev nije prevario kada je kao svoje i nove zabilježio neke misli koje je, možda, i tko drugi već zapazio. Ali tko pobliže razgleda tu studiju i njezinu dokumentaciju, mislim da ne će ostati tako skeptičan. Skrupuloznošću i akribijom naučnjaka (a Nehajevljeva je struka bila kemija kod koje neuspjeli ili nepažljivi eskperimenti mogu dovesti do katastrofe!) Nehajev je sakupio literaturu, proučio je i analizirao; savjesno zabilježio sva glavna mišljenja, i pažljivo analizirao sam sadržaj djela. Među ponajljepše partije pripada bez sumnje pobijanje t. zv. Baconove teorije gdje je sva duhovita oštroumnost uperena u pozitivnu korist Šekspira, zatim analiza Turgenjevljeva eseja o Hamletu i Don Quijottu, gdje Nehajev, ne slažući se doduše u osnovnoj tezi s Turgenjevom, ima toliko oka za specifično slavensku gibljivost i dubljinu intuicije kojom je Turgenjev zašao u bit Hamleta. Ali glavna privreda Studije o Hamletu i ono specifično što je njom dao Nehajev, jest u konstataciji vanjskog nastojanja i unutarnjeg razvoja Hamletove ličnosti kako ju je dao Šekspir: Nehajev otkriva dvije naslage Hamleta: onu iz prvog i onu iz kasnijeg izdanja. U prvom je izdanju Hamlet autokonfesijska slika Šekspira, ličnost je njegova subjektivirana; u drugoj verziji Hamlet nije mladić kako se obično pikazuje, nego zreo muž, a ličnost njegova objektivirana. U unutarnjem razvoju, Hamletov duševni život proživljava krizu padajući iz titanskog osjećaja usamljenosti u ogorčenost titanske ironije. Hamlet nije lud, kako mnogi misle, niti simulira ludilo, kako se pričinja: njegova ogorčenost raste toliko, da on ne zna više šta čini.

Između »Bijega i »Vukova« razmak je od preko dvadeset godina. Kao stvaralac Nehajev nije pisac u običnom smislu riječi, on ne traži

motive, fabule, likove, okvire da ih u času sretne inspiracije projicira u brojna umjetnička djela. Nehajev daje malo, njegova su djela lični obračuni i karakteristični miljokazi. »Bijeg« je subjektivna ispovijest piščeva, njegova prva verzija Hamleta, »Vuci« su druga, objektivna verzija. Životna borba i uzdržljivost u toj borbi, studij i neprestani dodir s aktivnim životom (kazališne kritike, politički članci, portreti suvremenih ličnosti), a naročito porodični život (Nehajev je volio djecu i svoju porodicu toliko da je čak išao do granice opasne naivnosti — u »Klupi na mjesečini«!) okrenuli su ličnu liniju Nehajevljevu od hamletovštine Andrijaševićeve do uspona čitave ličnosti prema idealu pozitivne, krepke, jasne muževnosti. Još se u Krsti Frankopanu osjećaju tragovi, ili upravo osnovna potka nekadanjeg Hamleta. Objektivirana, projicirana u historiju, odnosno izronjena iz historije, ličnost se piščeva ovdje pojavljuje preobražena, prekaljena, realistički idealizovana. To nije ispovijest preosjetljivosti, agnostičke morbidnosti, skeptičke potrganosti modernog čovjeka; »Vuci« su, kroz prizmu jedne ličnosti, program, životni cilj, stijeg za borbu i pobjedu. Moderan i ovdje, na potpunoj visini suvremenosti, Nehajev ne uljepšava historije zaodijevajući je sjajem slavnih romantičnih prizora; on ne predobiva čitaoca ni za kakav bengalski idealizam happy-endom bilo čijim u romanu (tim ne poričemo nipošto ni umjetničku vrijednost ni uvjerljivost iskrenosti starijem historijskom romanu; njegovi čitaoci nisu bili prošli kroz školu »Bijega«): svršetak je »Vukova« gotovo isto tako porazno katastrofalan kao onaj »Bijega«, kao onaj »Hamleta«: ali ovaj je čovjek dao svoj život, a nije ga sebi oduzeo; on je znao zašto ga je dao i komu ga je dao: pozitivnoj liniji čitavog svoga karaktera i njezinu konkretnom idealu, domovini. »Roi ne puys, duc ne daigne«: nije glavno da je Krsto Frankopan, neokrunjeni kralj, poginuo tragično i neopozivo, u najpresudnijem času hrvatske povijesti; nije glavno što na Modrušu ostadoše podjetinjeli starac Bernardin i nejaka dječica usred »mrzosti opustošenja«; glavno je da se našao čovjek koji je u povijesti jednog hajkaški gonjenog i dušmanski mrcvarenog naroda udario šakom po stolu i smiono tražio za sebe kraljevsku krunu, ne radi njezina sjaja nego radi svoga dostojanstva, u kojem se odsijevalo čitavo dostojanstvo njegova naroda.

»Kad ne mogu da budem kralj, ispod časti mi je da budem vojvoda.« Pod tim je geslom Nehajev svome narodu dao svoje najzrelije i najvrednije djelo, i svoju oporuku. Ona će živjeti s njegovom uspomenom.

LJUBOMIR MARAKOVIĆ

UMJETNOST STOLJEĆA

Glazba je istaknuta umjetnost XIX. stoljeća. Umjetnost riječi u stihu i u prozi ima u vjekovima prije ovoga predstavnika jednake i više snage. Uza sve poštovanje Balzaca ili Mickievicza, ime Shakespearovo ili Danteovo zasjenilo bi lako ne samo jednu zvijezdu, nego i po koje zviježđe književnog neba XIX. vijeka. U slikarstvu druga polovica stoljeća ispunjena je impresionističkim pokretom, koji je dao značajnih plodova. Nova demokracija uvela je pače i u opću školu puka risanje, pripravljajući likovnim umjetnostima više shvatanja u širokim masama. Rušeni su i dograđivani moderni velegradovi s podzemnim i predgradskim željeznicama, s novim svijetlima ulice, plinom i elektricitetom i sa neslućenim higijenskim napravama. Sa svim tim stoljeće nije u svojem posljednjem dijelu ni izabralo ni izradilo svoj posebni stil. Od države podupirane škole i rastuća inteligencija poprečnog građanina podupirahu nastojanja umjetnika; ipak se nikako ne bi moglo kazati, da je estetski odgoj proširen u demokratiziranom društvu onako, kao što je proširen odgoj socijalni. Moderna demokratska država spremala je u pučkoj školi dječačića za građanina; kud i kamo manje brinula se je za njegov odgoj ukusa i umjetničkog osjećaja, nego što bijaše recimo u doba Platonovo u staroj Heladi. Guvernementalna pedagogija zapadne Evrope nije se složila, u raznim državama, ni u načelima odgoja. Humanizam u srednjoj školi morao se je na priličnoj fronti ukloniti realizmu, ali tip odgojenog »novog čovjeka« nije na prelomu vijeka nipošto gotov. Sustavi odgoja imadu i svoju nacionalnu tradiciju. Helen bijaše civilizirani čovjek svojeg vremena s potpuno jednakim i skladnim biljegama svoje superiornosti nad barbarinom. Pod konac XIX. vijeka postoji njemački profesor, koji je čovjek biblioteke, engleski profesor, koji odgaja volju sportom, i američki profesor, koji eksperimentira u psihološkom laboratoriju. Pošto ni opća načela, kako da se odgoji čovjek kano idealni tip, nisu utvrđena zajedničkim uvjerenjem ili dogovorom, razumljivo je, da ovo doba tako različitih školskih sustava ne može imati ni umjetnički odgoj određenijega mjesta. U doba razvitka tehnike i prevage anglosaskog sportskog odgoja mogli bismo razumjeti odgajanje tehničara koji savršeno vladaju svojim strojevima i imadu na oštrom zraku očeličene mišice i živce. Ali u tu sliku već slabo pristaje vještina u kovanju stihova, u pjevanju i u plesu kakvu je morao imati helenski mladić, kad je polazio na natjecanja, koja bijahu u isti mah atletska i rapsodijska. Na engleskoj višoj školi još se i danas dijele nagrade za učenike, koji umiju prevoditi Shakespearove stihove u grčkim jambima. Ali to je ostatak jedne starinske navade, koja se gubi, a nije zametak jednog novog sustava. Za čudo u svoj zbrci koju predstavljaju pomiješane stare i nove metode, u svom neredu neusta-

ljenog ukusa, koji se u doba većih utjecaja masa prirodno istom uobličuje, bilo je ipak moguće da devetnaesti vijek razvije u neslućenoj širini umjetnost, koja bi se morala činiti najsuptilnijom. Glazba je istaknuta umjetnost devetnaestog stoljeća.

Kad pogledamo razvoj čovjeka kroz historiju, opazit ćemo čudnu razliku između dvije vrste čovjekova razvoja. Dok je u pogledu luksusnih potreba i u izrađivanju metoda, koje mu služe za što širi dohvat izvanjskih mogućnosti života, čovjek napredovao vrtoglavom brzinom, dotle se prvotna duševna struktura nije isto tako mijenjala. Herodotovi ljudi vrlo su daleko od toga, da budu naši savremenici, ali mi razumijemo potpuno način, kako oni misle i osjećaju. Prema Arhimedovim strojevima moderna je dinamo mašina jedno čudo. Ali koliko je u tih 2000 godina, što dijele Platona od Kanta, napredovala filozofija? Čovjek je mijenjao odijela i naklone, ali nije mijenjao onoga što daje izražaj oku ili zvuk glasu. Bol i veselje nisu izmijenili svoje uzročnike ni svoje emanacije, ali hrana tjelesna pretekla je hranu duševnu. Ako danas prosječni čovjek evropskog građanskog društva sjedne u gradsku restauraciju, jelovnik će mu pokazati koliko je čudo napredak ljudskoga saobraćaja. Udaljenosti gotovo i ne postoje. Pribavljaju se za objed iz daljina i uz malu cijenu stvari, o kojima nisu slutili najbogatiji Rimljani. Lukul je svojim gostima priredio gozbu, koja je opisana u starini kao razmah najvišega ukusa i najveće rasipnosti. Kod stola služile su se izabrane jestojske, dopremljene iz dalekih krajeva Orijenta i Okcidenta. No to bijaše Lukulo, mulijunaš i poslovični uživalac. Prosječni građanin našega stoljeća imade, i to ne za nedohvatnu cijenu, u čas na stolu voće iz Alžira, kavu iz Brazilije, kruh od ruskog žita, ribu iz Sjevernog mora, grčko vino i kineski čaj. Tko se usuđuje tvrditi, da su potrebe danas iste, koje su bile u doba Platona? A ipak sav ovaj komplicirani aparat, kojim se na obični gostionički stol dovlače plodovi sa svih strana svijeta, i to odmah i uvijek i ne preskupo za prosječnog čovjeka, ipak ovo sve gomilanje prilika za što veće uživanje, ipak sav ovaj moderni babilonizam nije u biti izmijenio čovjeka. Ratuje se doduše mitraljezama, topovima i tankovima, prema kojima su Cezarove baliste dječja igračka, no u boju na blizu čovjek je ostao isto tako jednostavan u svojem bijesu, strasti, mržnji i očaju kao što bijaše šakač ili strijelac primitivne davnine. Pače i ono, što je čovjeku u hrani najpotrebnije, ostalo je razmjerno pošteđeno od tehničke zapletenosti. Istom nekoliko vjekova poslije Isusa naučili su se ljudi peći kruh bez mekinja; religiozne zabrane glede hrane tumače, da su ljudi u većini uvijek jednako jednostavno namirivali svoje potrebe. Čovjek je, pogotovo u svojem

osjećanju, stalna vrsta, i vjekovi ju ne mijenjaju. S druge strane — egipatski astronomi gledali su svemir prostim okom, a mi ga gledamo na teleskope. Naoružali smo svoje oči lećama i mikroskopima i probudili gledanje tako, da doskora prostor ne će biti nikakva zapreka. Čujemo na tisuće kilometara daljine, pak ćemo vjerojatno biti moći prisutni svakom glasu i svakoj kretnji bilo gdje na kugli zemaljskoj. Svijet, koji je za prastarog geografa bio ograničen i u samoj slutnji, gdje li su konci zemlje, danas je za pučkoškolca širok i dohvatan do kraja.

Kvantitativno smo bez sumnje našim sjetilima otvorili nove svjetove, ali jesmo li ta naša sjetila uporedo s ovim napretkom osposobili i za kvalitativno savršeniju upotrebu? Jest, Egipćani nisu poznavali perspektive, ali već između ornamenata pompejskih i renesansnih nema glede bogatstva oblika i boje mnogo razlike. Ne treba ni govoriti o kiparstvu, koje se neprestano vraća na Veneru Milsku i Apolona Belvederskog. Tko prigovori, da skulptura danas želi spasiti i negrčke forme, taj ovom arhaističkom tendencijom, koja bi voljela Indiju ili Perziju mjesto Helade, samo potvrđuje našu tezu. Slikarstvo Holandije ili Italije u doba cvata znatno je tehnički nadvisilo helensku epohu, koja ne pozna platna ni ulja. Ali od Leonarda do nas tehnički napredak nije gotovo nikakav. Ako se pak pitamo, koliko su likovne umjetnosti kroz stoljeća jače prodrle u dnevni život, odgovor ne će biti najpovoljniji za naše vrijeme. Stara država grčka i rimska brojila je doduše razmjerno malo vladajućega elementa sa mnogo robova i poluslobodnjaka, ali Grk ili Rimljanin, pripadao makar komu staležu, bio je na svakom svom putu kroz grad okružen umjetninama, akropole su krasile gradove, a hramovi gajeve. U napuljskom muzeju, a i po inim manjim gradskim zbirkama južne Italije i Sicilije natrpano je samih životinjskih likova iz bronce i kamena toliko, te je teško zamisliti kuda li je starinski ukus bio razmjestio sve te jelene, konje i jarce. Pompeji i Herkulanum bijahu doduše ljetovališta bogatih ljudi, no u tim iskopanim gradovima nema kuće koja nije umjetnina. A da rimske ceste i vodovodi imadu svoju estetiku, vidimo i danas. Uzevši naprama Ateni New-York ili Berlin, zapanjit ćemo se koliko malo ukusa otpada danas na pojedinca, koji živi u velegradu. Oko se je negda lakše moglo prilagoditi ljepoti i priča o Frini, koju su pučki suci oslobodili krivnje radi njene ljepote, kaže sve o tim vremenima.

Taj isti Grk ili Rimljanin, okružen ljepotama kipa, nije ni izdaleka toliko bio okružen ljepotom glazbe. Glazba i ples tada su umjetnosti, koje čine jednu umjetnost. Instrumenat je primitivan, a o pjevanju imamo razmjerno vrlo malo spomenika. Grk je učio muziku kao i atle-

GEORGE GROSZ

tiku, ali je savršenstvo u glazbenoj vještini regbi donosilo manje slave. Temelji harmonije uvjetovani su fizičkim zakonima, ljudsko sjetilo prilagođivalo se tijekom vremena i komplikacijama težega reda. Povijest muzike nije samo povijest umjetnosti, nego i njezinoga sjetila. I nema sumnje da se među svim osjetima umjetničkim osjet glazbeni razvio i raširio tako, da je glazba po svojoj divulgaciji pretekla u devetnaestom vijeku sve ostale umjetnosti. Početak toga vijeka označen je imenima golemih glazbenih genija, svršetak vijeka obilježen je nečim, što je još značajnije. Glazba postaje naime dijelom savremenog života i potrebom užitka najšire mase. Ta masa ima i svoja dramska kazališta, ali dimenzije antiknih amfiteatara dokazuju, da je zanimanje za teatar ili cirkus u davnini bilo daleko općenitije. No među umjetničkim zvanjima glazba danas ima sigurno najveći broj onih koji ju vrše i uče. Glasovir nije više ni instrumenat, nego je redovni komad pokućtva; u velegradovima se broji koncerata na desetke hiljada godimice, za audicije grade se sve ogromnije prostorije, a svako boravište, koje služi odmoru ljudi ljeti i zimi, odjekuje od glazbe. Vojska je marširala uz bubnje i trublje već u Cezarovo vrijeme, no danas tražimo i u tom gotovo orkestar. Glazbeni festivali stali su gotovo da se natječu sa sportskima, znanje glazbe je dio društvenoga bontona, a da bude gomilanje svega zanimanja za glazbu još potpunije, priključuju se općem muziciranju manji narodi sa svojom narodnom notom, a pače i Crnci i divljaci sa svojom primitivnom bučnošću. Zgrade u kojima se izvađa glazbena predstava mogu da prime sve više ljudi; pošto imade koncertnih dvorana za deset i više hiljada slušatelja, opravdano je nalaziti sličnost između ovih predstava i antiknog dramskog slavlja.

Narodi, koji na koncu stoljeća predstavljaju posljednji napredak, jedva se mogu pohvaliti prirodnom obdarenošću za glazbu. Anglosasi, to jest Sjeverna Amerika i Velika Britanija, nisu uopće rodili znatnijeg glazbenika. Postotak ljudi dobra sluha daleko je veći kod Slavena. Ipak ni očita razlika između smisla za glazbu, koji ima Talijan naprama Englezu, nije spriječila nego je možda još i doprinijela k tomu, te se narodi slabijega od prirode sluha još življe bave organizacijom muzičke umjetnosti. Simfonička i operna glazba zajedničko su blago čovjeka do najudaljenijih granica; glazba u 19. vijeku donekle pokazuje granicu između civilizacije i barbarstva; svakako, barem evropski humanizam, biva znamenito poduprt širenjem ove umjetnosti. Neslućene su skrajne konsekvencije do kojih još može dovesti ploča gramofonska ili val radija. No nije ni potrebno na temelju sadašnjosti maštati o onom što će biti. Građansko društvo na koncu vijeka imalo je i zadržalo svoju opernu i koncertnu večer, koja je bila propisno uvrštena u raspored života.

Povijest opere u to doba obilježena je imenima dvaju izvanrednih genija: Verdi i Wagner vladaju dusima jednako poput velikana književnosti. Ovaj posljednji izgrađuje pače i posebnu teoriju o muzičkoj drami, u kojoj vidi specijalnu umjetničku vrstu vremena. I Verdi i Wagner imadu sasvim naročite biljege rasne i narodnosne, a ipak se nameću muzici na kraju 19. vijeka, da podijele carstvo. Raspra o razlikama njihove muzike bila je vrlo burna no rezultat je pokazao, da su na opernim pozornicama njih dvojica vladali usporedno i ravnopravno. Verdi je izvanredni dramatičar glazbe, Wagner je njezin veliki patetičar. Verdi je Talijan, sin podneblja, koje ne nalaže prestrogu brigu za kruh svagdašnji. Na jugu ljudi žive lakše, jer su prirodni darovi obilniji, stanovati možeš najveći dio godine pod nebom. U takvoj okolini razvija se čovjek bez velikih umnih napora. Optimističan je i pušta rado maha svojim hirima. Pošto ga ne iscrpljuje životna skrb, južnjak ima više prilike za kontemplaciju i može bezbrižnije uživati umjetnost, koja je uvijek luksus života. Renesansni ljudi mogli su se roditi samo pod bistrim nebom juga, a samo pod njim bio je i moguć bujni, preglasni, porazni kliktaj melodije Verdijeve. Njegov predšasnik Rossini bio je možda genijalniji u lakoj igri tonova; muzička komedija Rossinijeva ostaje čudom ingenioznosti. No Verdi je utjelovio u sebi sav žar juga, svu dramatičnost strasti rase, koja ljubi i koja se bije u burnom akordu, Wagner je naprotiv zbiljski potomak Wallhale, koja ima svoje bogove i junake, ali i svoje Norne. Usudi su propisani u Wagnerovom svijetu, grijesi njegovih ljudi nisu grijesi strasti, nego mistična prekoračenja uredaba bogovskih. Wagnerov »Wotan« razmišlja i žali se poput starca mudraca, Wagnerov svadbeni zbor (u Lohengrinu) ima prizvuk neke teške i ozbiljne budućnosti. Kao što je Verdi logično završio sujetima iz Shakespearea, Wagner svršava s »Parsifalom« operom, u kojoj je germanska ideja očišćenja dobila najviši umjetnički izraz. Važno je uočiti ove goleme razlike između jednog i drugog gospodara operne pozornice radi toga, što će njihov primjer objasniti također onaj veliki udio što ga u razvoju savremene muzike imadu nacionalne osobine. Doba francuske revolucije rodilo je nacionalizam kao ideju vijeka. U glazbi oko tog doba postoje geniji poput Bachova, Schubertova, Mozartova i Bethowenova, kod kojih bi uzalud bilo tražiti istaknutu nacionalnu notu. Glazba je tada još umjetnost izabranih; ni demos ni narod nemaju pravo na nju. Bethowen slavi Napoleona i tuži nad njegovom propašću, no svoje sonate posvećuje aristokratima. Aristokracija izdržava orkestre, jošte nema onoga natjecanja velikih orkestralnih korpusa, a dirigent nije nipošto onaj tiranin, zapovjednik i polubog, kao što će biti u doba Wagnerovo i pogotovo još kasnije.

U slavu Boga građene su negda orgulje, da obuhvate svu boju, svu nježnost i svu zvučnost glasova ljudskih i frulinskih. Moderni orkestar napreduje u smjeru, da se takmiči sa prirodom samom. Sto dvadeset ili još više ljudi treba da skrajnjim naporima virtuoziteta dokuče šapat lahora i riku bure. Dirigent koji drži u rukama ovu brojnu cjelinu, nalaže pojedinom izvađaču, da se žrtvuje u potpunoj samozataji: iz stoglasnog vrela treba da izađe akord jedan. Nijansa je tako savršena, da može onomatopejski oponašati svaki zvek. Instrumenti su poboljšani i umnoženi, trajanje zvuka neograničeno; iz drva i lima izvučeni su titraji od žubora do groma. Da se upotrijebe do kraja sva sredstva modernoga orkestra, glazbenici stvaraju oblik simfonijske pjesme osnovane na programu. Muzika slijedi zapisanu zamisao, muzički komad imade dakle svoj »program«. Tako Čajkovski uglazbljuje Miczkiewićeva »Vojvodu«, ali ne na taj način da ljudski glas pjeva stihove balade popraćene orkestrom, nego orkestar sam slika događaj i štimunge, kako oni u pjesmi, dakle u programu slijede. Bit će istina, da je programne muzike bilo uvijek; dosta je navesti primjer Haydnovih godišnjih dobi. Ipak je razlika u tom što je moderna programna muzika protegla carevanje orkestra i na takve osjećaje koji se jedva daju izraziti i riječima. Rikard Strauss pisao je simfonije o apstrakcijama, jer kako je moguće inače nazvati glazbeni komad, koji ima da predoči Nietzscheova »Zaratustru«? Programski muzičari usavršili su orkestralnu obradbu do nevjerojatnosti. »Alpska simfonija« od R. Straussa ima na šestero razdijeljenu dionicu guslačku, ima čitavi arsenal raznih udaraljka, ima trubalja i bubnjeva, da sve ori, a napokon i posebnu mašinu koja grmi. Jasno je da će ovakva muzika biti vazda više opisna, negoli lirična. U njoj će biti mnogo refleksije, a manje spontanosti. Muzičar, koji piše programski epos, birat će svoja sredstva ne uvijek ingeniozno. Otuda u ovoj orkestralnoj muzici du dernièr cri sve veća izvještačenost, sve dosadnije produbljivanje detalja i takva prevaga karakteristike, da je u ilustrativnosti nestalo i melodijske invencije.

Bilo kako bilo, ovakav je orkestar osvojio svijet. Tvorničari instrumenata natječu se da klavir usavrše na sličan način. Reprodukcija na gramofonskoj ploči učinjena je već tako pristupačnom, da koncerat filharmonije može biti ovjekovječen za svakoga. A kolikogod je orkestralna izvedba usavršena u usklađivanju i preciznosti, toliko solističkoj izvedbi pomaže virtuoznost, koja je i opet znak vremena.

Virtuoz je stotinjak godina prije našega vremena bio izvanrednim fizičkim sposobnostima nadaren čovjek, koji je pored toga muziku shvaćao duboko, i to kao tvorac, a nesamo kao izvoditelj. Pače i sama tehnika pojedinog instrumenta otkrita je od pojedinih virtuoza regbi divinaci-

jom. Paganini je na guslama pronašao takva tehnička čudesa, da bi se razlika između njega i njegovih najbližih predšasnika morala mjeriti gotovo stoljećima. A ni poslije njega tehnički napredak instrumenta nije bio niti izdaleka u razmjeru sa napretkom orkestra kao cjeline. Drugi veliki solista glazbene povijesti Liszt, u skladu sa običajima svojega vremena, svirao je na klaviru redovito svoje vlastite kompozicije i transpozicije. U njegovo vrijeme koncerat soliste klavirskoga imao je jednu točku, koju danas uzalud tražimo na programima. Liszt je uz glasovir maštao, stvarao neposredno, preludirao, bez nota pjevao, oslikavao i sanjario, dakle jednom riječi skladao na samom koncertu. Virtuoz je pri tom i komponista, pak biva jasno, da u njegovoj svirci odlučuje tvoračko nadahnuće jednako a i više negoli spretnost prstâ. U vrijeme kad koncertna sezona velegrada iznese po nekoliko hiljada virtuoskih večeri, badava je iskati tvorce u masi onih, što se otimlju o milost publike, sve većim čudom žonglerstva. Virtuoz ima da zapanji što brojniju masu, jer priređivanje koncerata danas je trgovački posao s reklamom i ogromnim troškovima dvorane i svijetla. Bethowenova sonata ne doima se danas samo nekoliko ljudi, koji su u privatnoj sobici sakupljeni u ganutom raspoloženju. Da se naplate oglasi i agenti, potreban je posjet tisućâ, a ove zahtijevaju draškanje, što će im ga prouzročiti nečuvena vještina prstiju. Visoke glazbene škole odgajaju, po zahtjevu vremena i muzičke burze, takve virtuoze, koji će neumornim vježbanjem postizavati rekorde u brzini. Glazbena večer nije večer sabranja; pred stostrukim redovima stolaca nije ni moguć intiman doživljaj skladbe. Interpretacija postaje nasiljem, pošto se interpretatori natječu u tom, tko će biti zanimljiviji. Virtuostvo uništava muziku na sličan način kao što tehnička vještina orkestracije guši melodijsku ingenioznost.

Ne valja zaboraviti ni drugu stranu ove poplave virtuoznosti; vještak instrumenta ujedno je i učitelj; pošto se od prosječnog virtuoza traži izvrsna vještina, biti će i školski zahtjevi prema tomu stroži i sve će se više širiti krug onih, koji znaju. Glazba postaje stalnim dijelom obuke po svim školama, a sveučilište stvara i posebnu učenjačku vrstu muzičara-doktora. Granice muzičkih izvedaba proširuju se do monstruoznosti. Snuje se kako bi orkestar izišao iz dvorane na ulicu i na trg, te bi postigao slušateljstvo brojno poput onoga u negdašnjim arenama.

Uočigled ovih činjenica o neslućenom širenju glazbenog smisla, badava je upozoravati na to, da Englez ne dobije više sluha time, što prati koncerat sa štampanom partiturom u ruci. Jedan dio zanosa za glazbu može biti i snobizam, jedan dio neka bude sveden i na ludilo plesa, koje se javlja, ali odbivši sve to ostaje glazba kao daleko najraširenija umjetnost demokratskog vijeka. Amerika joj pridonosi svoju energičnu

ritmiku, a naročito slavenski narodi obogatiše je melosom, koji bi se u hiperkulturi muzike mogao izgubiti. Značajno je, da se kao najnoviji smjer javljaju pokušaji koji hoće promijeniti ili usavršiti uvjete samoga sluha. Najnovija stečevina glazbenoga vijeka ima biti t. zv. četvrttonska muzika. Teorija je novoga smjera u tom, da se namjesto uzakonjenih ljestvica mogu iznaći druge koje će dopuštati skladanje glasova po ogromnoj množini novih kombinacija; uho će se naviknuti da raspoznaje tonove i između pojedinih glasova današnje ljestvice. Nije dakle dosta sve rafiniranje orkestralnih sredstava, nego i sama nauka o harmoniji ima da se izmijeni u toliko, te bi budući glazbenik imao na raspolaganje mnogo veći broj tonova unutar oktave. Lako je naći u čem se teorija o četvrttonovima protivi prirodnim temeljima ljestvice muzičkih klasika. Drugačiji omjeri intervala, koji bi postali suženi ili prošireni novom teorijom, po fizičkim zakonima ne bi se nikad mogli poklapati s jednostavnom shemom od četvrtina tona. No uzevši sva ova moderna nastojanja u jedno, glavno će biti da pokušamo naći odgovor, u čem je pravi razlog što je glazba postala najpopularnijom umjetnošću, umjetnošću stoljeća. Odgovor dat će nam prastaro saznanje, da između glazbe i matematike postoje stalni odnosi. Bio ili ne bio ritam pradavni temelj i začetak melodije, ne može biti sumnje o tom, da se i ritmički i harmonički zakoni glazbe dadu uvijek označiti matematičkim omjerima. Pitanje je sada do koje granice ide matematička kombinacija. U matematici ona ide do beskrajnosti. Moderne teorije četverodimenzionalnog prostora i relativnosti otvorile su put, kojemu se ne može dogledati kraja. Ovu istu metodu, koja ne priznaje za znanost nikakva graničenja prihvatila je i moderna muzika. Partitura posljednje fazone za veliki orkestar sadržava toliko suhoparnog znanja, da se tehnika muzike ne može više smatrati ni artizanstvom. To je znanost o sebi; moguće da će dostići i fantastičnost onih brojaka indijskih matematičara, koje se nisu dale ni zabilježiti. Genij po Schopenhaueru imade znatniju dozu intelekta, a manju energije. Moderni muzičar mora da bude čovjek željezne volje. Muzika treba da bude izučena i svladana, i eto, u toj težnji može biti i sva sveza, koja veže glazbu s demokracijom. Glazba djeluje primarnije i neposrednije od drugih umjetnosti, ali nivelizirana naobrazba modernoga vijeka primila ju je i zato jer svi oni, koji se glazbom bave, ne moraju biti umjetnici, a smiju biti računari. Estetska teorija dade se u ovom slučaju svrstati u znanstvene formule; metoda umjetnika slična je metodi izumitelja. Dakako na ovom putu ne će se roditi tako lako geniji, koji pjevahu, dok Bog bijaše u njima, ali će pače i Crnac ulaziti u onu civilizaciju, koja je sve šira, pak s tim i sve plića.

(Nesvršeno) M. NEHAJEV

SANATORIJSKA ZABIT

DJEVOJKA NA RÖNTGENU

Prigušeno treperenje svjetiljke,
šum röntgena (mrtvačkog orkestra),
klonula ruka sa nosiljke
i sagnuta sestra.

Liječnika lica proždrljiva,
na put što u ružičastom bjelasa,
gadljiva na pluća crvljiva
i oštrac ravnodušnog glasa.

Nezrela prsa u nevidljivom raspadu
beznađe neobuhvatno se proli,
putuju prema bezdanom zapadu
snijegom osuti jarboli.

Gola ruka sa nosiljke,
pred tijelom poklekla sestra —
danje umiranje svjetiljke,
muk röntgena (mrtvačkog orkestra).

ODLAZAK

U bolesno svitanje oteža postelja
skori odlazak prene drugarice,
ko priviđenje pokojnih seoskih nedjelja,
grči ostanak, kretnje (umorne starice).

Život gubav zastaje uvalom
pod obalom rahli odron,
ko krhko glazbalo dirnuto gudalom,
ukapa proljetne kolede: večernji zvon.

Krene kočija, ganu se zastori,
procvatu radoznalom rukom,
domah, a tada lice ostari
pred smrću podmuklim paukom.

Galop trenutan, pogled zamače,
stuže se lica na prozoru,
za zavjesom netko prigušeno zaplače,
kiši i mrko je na obzoru.

SAMOĆA BIVANJA

Kandilo patnje u duši užižu
mrak odajom širi sljepačke zjene,
samoćo (kaležu bola) na nevidljivom križu
grabiš me pandom noćne hijene.

Veče (grobar vječni) užiže svjećice,
ja joj strahujem ko crnoj nevjesti,
tjeskobom dave vitke ženske ručice
a srce dobro samotuje, pali do nesvijesti.

Dani se zaboravljaju ko ispaćeni bolesnici
bijeda ih krvavom pjenom mrcvari,
na vješalima noći, nariču crni zvonici,
a svitanjem se sane i stari.

Bolest, bijeda i otuđenje,
nestaje drvoredom života. O bivanje nečovječno,
o slutnje, tupe predjesenje
sve pline za groblje vječno.

POVRATAK PRED JESEN

Nedoglednim podoljem,
suzna jesen: u maglama praminja,
za selom obavitim koljem
šuma dogara, rđa i tinja.

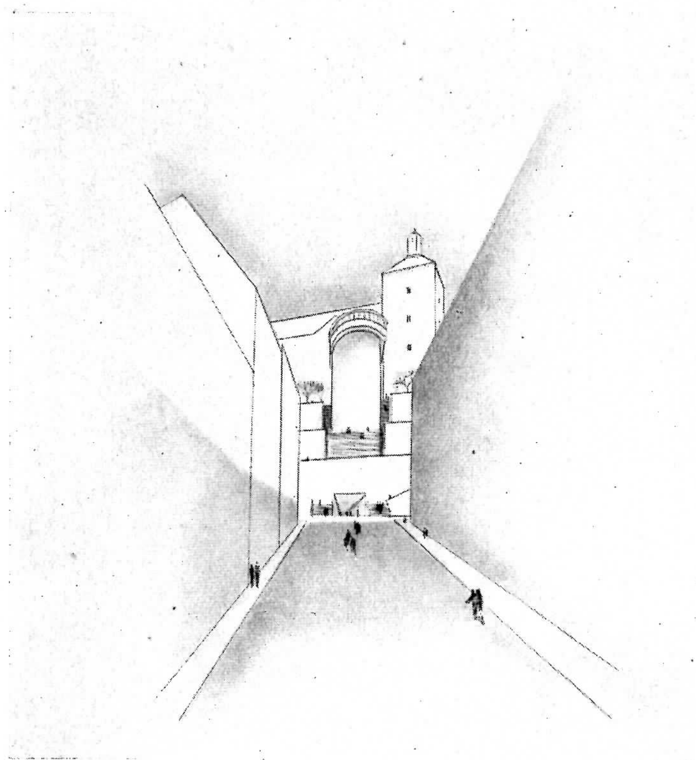
Mraz skida žaluzije, ko starci
spokojni majuri i krovovi priprosti,
ograde vidika (suri šumarci),
zastali puni žalosti.

Bore jablana (starine kronika),
grbe mu stas bljedolik,
kroz prežalosni krajolik
tuži prosjačka harmonika.

Dom plaši kao zlotvor,
mračni pogledi zmijat će tlom
a bolesnika će majčin razgovor
peći dobrotom davno zamrlom.

Dom kori, kroz dah nečovječni
sipi listopad u predvečerju mutnom,
bližam se pragu, ko ukleti monah sredovječni
zguren u ogrtaču putnom.

STJEPAN DEVČIĆ

ARH. MARKO HABERLE
Regulacija uspinjače

ŠLJIVA

1.

Najavljeno predavanje

Sve do ovog glupog doživljaja s nesretnom tom šljivom, ja sam bio iskreni neutralac. Švicarska u miniaturi! Ali sada ja doista više ne znam što sam i kako da se orijentiram. Fatalni izlet na Mrnjasovo brdo smrsio je sve moje ustaljene poglede na život i svijet. Poslije pak još i onaj udarac — — — Doista, muti mi se u glavi, u direktnom i indirektnom smislu te riječi.

Međutim, možda baš zato, ja sasvim izuzetno osjećam potrebu, da sve to raščistim. Pustoš bijele bolničke sobe, bjelina jastuka, goleme dimenzije bijelog turbana, kojim mi je ovijena tužna moja glava, miris jodoforma i karbola, sve to nagoni na filozofske misli. Na primjer: Što je to neutralac? Ima li smisla neutralnost kao životni princip? Nije li bolja »ideologija sveobuhvatnosti« doktora Ipsilonovića, njegova »intelektualna garderoba za svaku sezonu«? — — —

Sve do neki dan smatrao sam neutralca najsavršenijim tipom ljudskoga društva. Istina, to je cvijet koji ne miriše. Ali on i ne zaudara. Ta biljka možda ne nosi mnogo roda, ali ne traži ni mnogo njege, već samo mir. Mir! — — — A što je čovječanstvu potrebnije, nego mir?!

Ima usijanih glava, i na desnoj i na lijevoj strani, kojima je neutralac tip nesimpatičan, pa čak i odvratan. Neki ga smatraju što više i vrlo opasnim po napredak ljudskog roda.

Ali stvar treba najozbiljnije promotriti: sa društvenog, državnog, i ako baš hoćete, sa internacionalnog gledišta, pa ćemo doći do jasnog zaključka, da je neutralac biće od svih najmirnije, sa najmanje zahtjeva i prema tomu najugodnije.

O kad bi svi ljudi bili neutralci, kakav bi to bio pitom život na zemlji!

Neki misle, da bi bilo dosadno. Možda, ali pravi je neutralac čovjek toliko skroman, samozatajan i miroljubiv, te će radije i crći od zijevanja, nego li da se upušta u nekakva natjecanja i nadmudrivanja, u borbe i svađe, što sve ludom čovječanstvu pravi toliku zabavu i takav čar života.

Eto takav sam bio od rane svoje mladosti. Ni u gimnaziji, niti na univerzi nisam pripadao nijednom društvu, nijednoj struji i nijednoj stranci. Nikad nitko nije znao, što i kako ja mislim. Obično to nije nikog ni interesovalo, jer pravi neutralac ne pobuđuje ničijeg zanimanja. I to je jedna od njegovih vrlina!

Uostalom, ako bih se slučajno našao s pristašom neke izrazite ideje ili grupe, pa se čovjek bacio u razvijanje »svojih misli«, ja mu ne bih

protuslovio. Eventualno sam, iz obazrivosti, i povlađivao, ali oprezno, umjereno i uvijeno. Kad bih zatim sreo nekog iz protivnog tabora, ja sam i opet znao naći poneku prikladnu riječ odobravanja ili razumijevanja, ali i tu oprezno, umjereno i uvijeno. Sve to tim lakše, jer ja — budimo jednom iskreni — i nisam imao, niti sam nastojao da stvorim nekakvo svoje mišljenje. Na što mi nekakvo uvjerenje, »vlastiti pogledi«? Isprazne riječi, koje su kadre uznemiriti nerve, poremetiti probavu i pokvariti karijeru! — — — —

Tokom života uvidio sam, da je apsolutnu neutralnost nažalost nemoguće zadržati. Neutralac može biti nezainteresovan, apatičan i mrtav, kao neka odbačena kost. Šta mu to vrijedi, kad su drugi ljudi, oni s nekim uvjerenjem, kao psi! Dohvate tu jadnu mrtvu kost i natežu je svaki na svoju stranu!

Ali ipak princip je ostao! Možda jedini moj princip: biti svima prijatelj, sa svima ljubazan, ali ni s kim odviše! Nikakve posebne iskrenosti ni pretople privrženosti. I još nešto: nikakve pretjerane ambicije!

Ah, samo da te nesretne ambicije nije bilo (ne moje, jer ja sam udario tako pametnim pravcem!), koliko bih mirnije provodio svoje dane? Ne bih doživio zacijelo ni afere s Mrnjasovom šljivom, niti bi mi glava bila zamotana bolničkim turbanom — — —

Počeo sam sasvim mudro. Svršivši gimnaziju kao osrednji đak, ni najbolji ni najlošiji, ja sam po savjetu mog oca, razboritog i skromnoga podvornika kod Kr. zem. vlade, otišao u Financijsku direkciju, pravo u računovodstvo. Divno zvanje! Nije osobito interesantno, ali nema nikakvog uzrujavanja. Dobije čovjek nekoliko knjiga, dva-tri »dnevnika«, pak to vodi. Bilježi cifre, zbraja i odbija, kadikad i množi, pa čak i dijeli, prenosi iz knjige u knjigu i — ni brige te sivi tiću, Rudolfe Drempetiću!

Pri tom sam zapravo trebao i ostati. Bio bih doduše u manjem rangu, manje važnosti i ugleda u svijetu, ali bih imao svoj mir. Živci bi mi bili zacijelo zdraviji, a probava urednija. Napokon, i glava bi mi ostala čitava — — — —

Međutim, ja sam se zaljubio. To jest nisam se baš ne znam kako zaljubio, već sam malo »hofirao«, udvarao, šetao, pratio »odabranicu srca svoga«. Na kraju sam se i zaručio, gotovo neopazice. I već onda mi počeše govoriti roditelji moje zaručnice (ugledna činovnička familija!), kako to nije nikakva karijera: računarska struka. Naročito njen otac, neki intelektualac, stvarno usijana glava.

Upisah se dakle na univerzu, na pravo. No i dalje sam služio u mom računovodstvu, zbog plaće i zbog godina službe. Onda me oženiše i na-

tjeraše da položim ispite. Čak sam i doktorat skovao. Žena je odmah dala štampati vizitkarte:

Dr. Rudolf Drempetić

Jednu je vlastoručno pribila na vrata našeg stana.

Sad je tast počeo da mi traži zgodno mjesto. Imao je veza. Rekoše mi: ti si pametan, oprezan i marljiv, i uguraše me u — policiju!

Ah, Bože moj, koliko sam puta požalio za onim mirnim stolom u računovodstvu! Tamo tihi, malo smrdljivi mir, a ovamo nemir, galama, prostota, baš zato jer me staviše u odsjek za ćudorednost. Doduše vrlo interesantno, zabavno kojiput. Iz početka naročito, a kasnije stalna repeticija istih gadarija.

Međutim slomilo se carstvo. Slike Franje Josipa, Karla i Zite skinule se sa zidova kancelarijskih kao crjepovi sa trula krova. Zabuna, metež. Ono što si do pred mjesec dana još gonio, sad treba da obožavaš, i obrnuto. Ali išlo je. Kod nekih neobično brzo i neobično živo, upravo nevjerojatno! Uostalom, činovnička duša treba da je elastična.

Veze moga tasta, međutim, sasvim se rasklimale. Pa ma da sam i ja uznastojao pokazati najveći zanos za novo stanje, baciše me ipak u provinciju, u neku slavonsku selendru, za pristava kod kotarske oblasti. Žena se uzrujala, uskokodakala se: »Kako to smije da bude? To je nepravda!« Iskonstruirala čak i neke moje zasluge za novu državu, pa zasluge tatine, a sve to plaćeno takvom nezahvalnošću. Grozno!

No zamalo se i primirila. Dopala joj se provincija. Imala ona, ne toliko smisla, koliko veselja za gospodarstvo. Pilići, pačići, kokice — — poezija! I onda, ona Zagrepčanka, prva dama u selu. Šik, gracija, nepatvoreni kajkavski dijalekat, poznavanje raznih opera i opereta, svih glumaca, glumica i kino-zvijezda, sve je to od nje učinilo centar društva u selu. Bez konkurencije. Pogotovo kad za pola godine dobih i upravu sreza.

Što se mene tiče, ja sam ostao isti. Razborit, umjeren i oprezan. Još uvijek principijelni neutralac. Nije to bilo lako. Jer stalno je trebalo goniti jedne da ugodiš drugima. Pa onda valja imati nos, da namirišeš koliko, kada i kako.

Skoro jedan decenij, ja sam tako taktizirao, lavirao, plivao kroz virove svih mogućih političkih situacija, i uvijek spretno i sretno. Sve zahvaljujući mojoj principijelnoj neutralnosti. Za mene su uvijek bile sve stranke, sve ideje, svi principi, svi ljudi, jednaki, svi jednako indiferentni, te me je samo želja, riječ, mig starijega priklonila čas ovamo, čas onamo.

Stekoh tako renomé jednog od najboljih upravnih činovnika. Čovjeka, kojega resi takt, danas tako rijetka krjepost! Ali uz takt i apsolutna, bezgranična poslušnost — — —

Tako sam napokon dobio upravu sreza pavlovačkog. Pavlovac je simpatičan gradić, divno nalik na selo. Jedan mi avijatičar reče, da mu se sa visine učinio kao kobasica, koja je eksplodirala. Inače prašine, respektive blata dosta, zdrava voda iz vodovoda koji rado presuši, romantična okolica, teren povoljan za komisije (sa gledišta i ekonomskog i estetskog), te napokon lijep stan sreskog poglavara. Zagreb ni preblizo ni predaleko. Dvije srednje škole. Zgoda za djecu, jer će moj Zlatko skoro u gimnaziju. Ukratko, ubavo mjestance.

Kako nisam imao ambicija za velikog župana, pa ni za podžupana, ne bih se protivio da tu napunim godine za penziju. Ali nikad čovjek ne zna ni sata ni časa!... Otrcana istina, ali istina!

Došao tako jedan akt sa oznakom »pov.«, to jest »poverljivo«. Ništa naročito. Jer je toliko tih »pov.« akata, te valja imati doista i njuha i duha, da dokučiš što je zbilja povjerljivo.

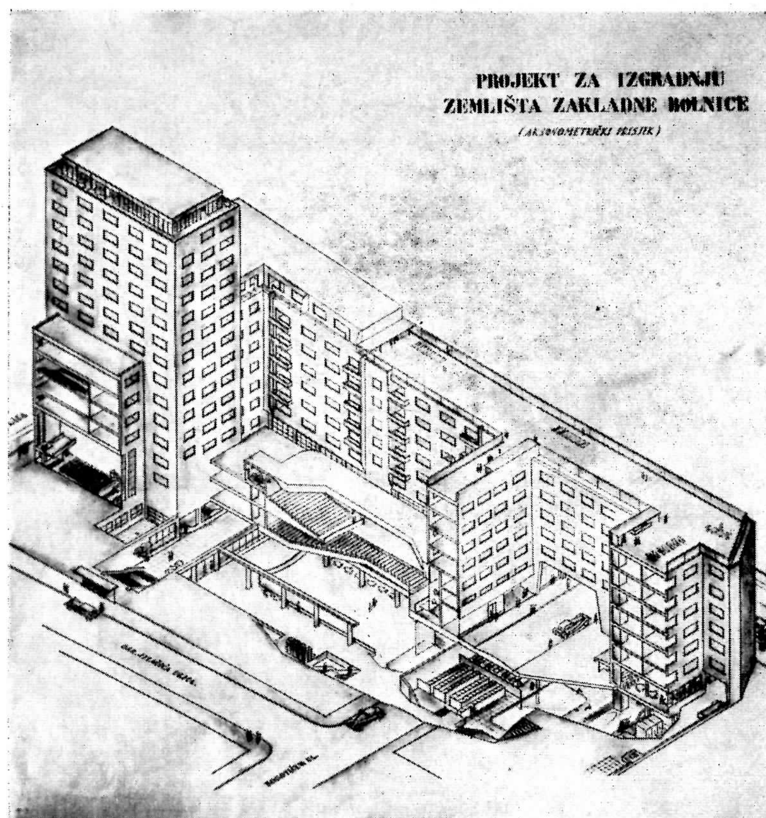
Dakle u tom povjerljivom aktu javlja mi Gospodin Veliki Župan, da će u grad Pavlovac uskoro stići jedna odlična ličnost, poznati nacionalni radnik, uvaženi publicista — naučenjak, doktor Iks Ipsilonović. On će tu održati jedno ili dva predavanja »nacionalno-etičkog karaktera«.

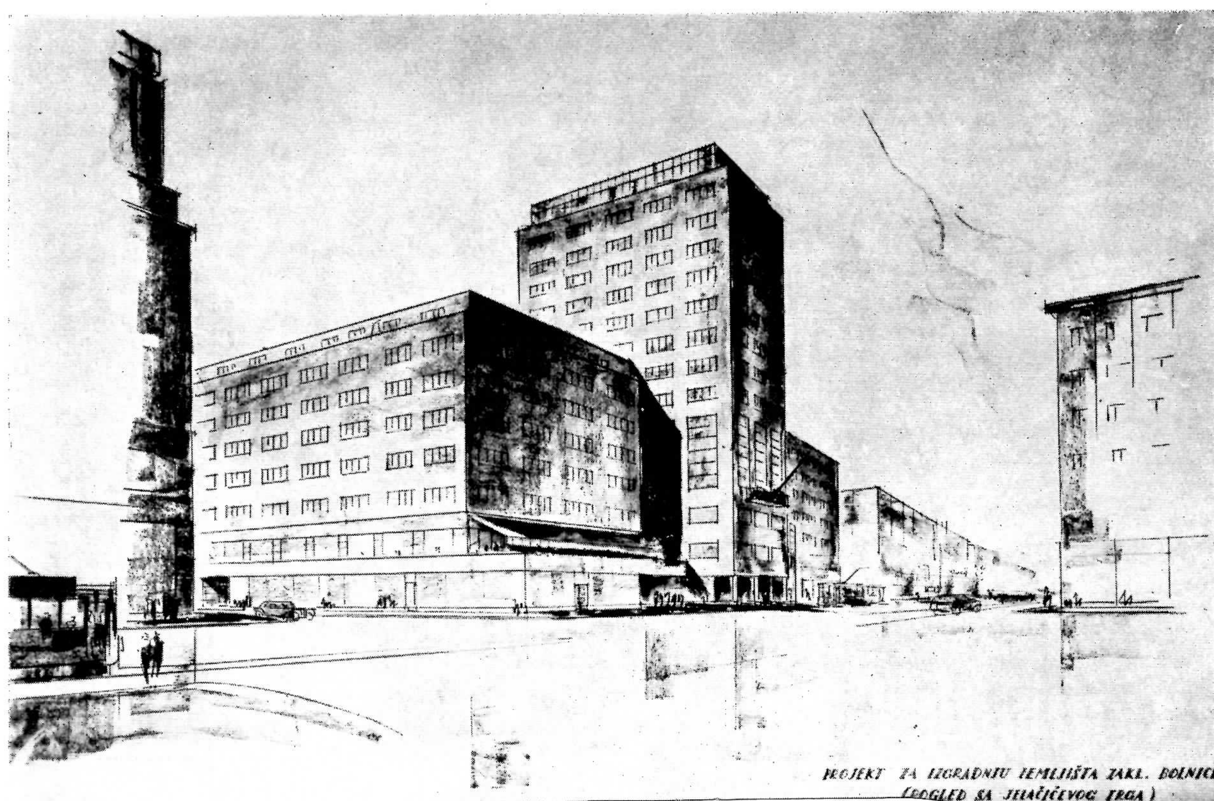
Najprije sam pomislio: »Šta to meni javljaju? Nije li za to podesniji direktor gimnazije?« Međutim, još nisam stigao, da sam sebi odgovorim, kad li dobijem novi akt, ovaj put »strogo pov.«. Naravna stvar, obustavio sam svako razmišljanje »kako i zašto«, već sam se primio posla. Jer u naređenju je stajalo, da se mora za to predavanje zainteresovati mjesna inteligencija kao i širi krugovi građanstva. Povrh toga treba gosp. dru. Iksu Ipsilonoviću pružiti priliku, da dođe u direktan kontakt sa narodom, s okolišnjim seljaštvom, jer se taj gospodin mnogo interesuje za socijalno, ekonomsko i u opće kulturno stanje naroda, za narodne običaje, pjesme, tradicije — — —

Stvar malo sumnjiva. Govori se, da će u septembru biti izbori. Možda je to kortešacija svoje vrsti. Možda je doista neka kulturna rabota?

Odbacio sam te nezgodne misli. Uostalom, nisam ja pozvan, da time razbijam glavu. Glavno je da na predavanju bude dosta svijeta, da sve u redu prođe i da se napravi mali izlet, kakav teferič.

Sve bi ispalo odlično, preko svakog očekivanja, samo da taj Pajo Vlajković nije u zao čas spomenuo Mrnjasa i njegovu šljivu.

ISPRAVI: Projektirali Josip Pičman i Josip Seissel

JOSIP PIČMAN

Svakako, prije nego li prijeđem na stvar, moram reći koju o tom neobičnom, fatalnom drvetu.

2.

Čudotvorno stablo

Mrnjasi živu na Mačkovu brdu. Pola sela, sve sam Mrnjas.

Najglavatiji od njih, najuvaženiji, najpametniji i, razumije se, najimućniji (jer i na selu obično idu uporedo imutak, pamet i ugled), bijaše Nikola Mrnjas. Nije bio samo odličan gazda, već se bavio i javnim poslovima ili »politikom«, prosto rečeno. Bio on perjanica i pouzdanik jedne moćne stranke. Bio dva-tri put općinski načelnik, a stalno općinski odbornik. Kandidirao za oblasnog poslanika, pa čak i za narodnog, ali na takvom mjestu gdje nije bilo mnogo opasnosti da bi bio izabran. (Ono bolje gospoda zadržala za se). No kandidat je bio i njegovo se ime moglo čitati ne samo na plakatima, već i u novinama, a to nije mala stvar niti na Mačkovu brdu.

Nikolina kuća jedna od najstarijih u selu, još iz graničarskih vremena. Iz nje, vele, potekoše svi Mrnjasi. Nedaleko od kuće, na samom ulazu u dvorište ispriječila se jedna stara šljiva. Iskrivljena i mrka, raskrilila grane, pa se izdaleka činila, kao da neka čađava babetina goni piliće iz kvara.

Bijaše to znamenita Mrnjasova šljiva, kako su je svi u onom kraju zvali.

O njoj se pričala čuda. Neki govorili da joj je sto, neki čak i dvijestotine godina, a ona, koliko sam od stručnjaka mogao doznati, bit će da je imala najviše pedeset-šezdeset godina.

Smatrahu je čudotvornom. Sam gazda Nikola proglasio je takvom i mnogo bio ponosan s njom. Jer među ostalim čudesima i njemu je spasla život.

Bilo to, veli, već poodavno, tamo desetak i više godina pred rat. Vratio se tada on iz Amerike, donio novaca, prikupio nešto zemlje, popravio kuću i kupio dva vola. Ponos čitave zadruge. Ljepota i snaga. Ali došlo zlo, nekakva valjda bedrenica, i padoše, poginuše divni voli, kao da ih je munja skresala.

Smrklo se onda Nikoli Mrnjasu pred očima. Pocrnilo mu i nebo i zemlja. Jer to bijaše kapital, mukom stečen u krutoj onoj zemlji Americi. Ni kože nije mogao prodati, jer u zao čas natrapao veterinar, pa je dao sasjeći i zakopati, jer da je zaraza opasna.

Nije se to dalo preživjeti, nego kad je zanoćilo, izvukao se očajnik, taj isti Nikola Mrnjas na dvorište, došuljao se do te šljive, zapeo omču

o prvu granu, popeo se na neko burence. Zadjenuo onda glavu u omču, i: zbogom svijete, vrag te blagoslovio! Burence se otkotrljalo, a Nikola se zanjihao na grani — — — — Ali ne dade šljiva, dobro drvo! Već joj puče grana, ma da je zdrava i debela bila i očajnik se svalio na zemlju, kao da je sa ljuljačke sletio.

I u onaj čas mu se okrenula pamet! Neprilično mu se učinilo to vješanje. Ožuljalo ga uže oko vrata, pa u onom zadnjem trenu, rek bi da je i požalio za životom. Skinuo i sakrio uže, otkotrljao bačvicu i ušuljao se u kuću, kanda ništa i nije bilo.

Sve ispalo dobro. Od onda on stekao, odgojio i prodao još lijep broj onakvih volova, proživio i dobrih i loših dana.

Tu se dakle šljiva pokazala dobročiniteljicom i mudricom, pa ju je Nikola Mrnjas zavolio kao majku.

Međutim učinila ona njemu i njegovoj kući i drugih usluga. Da spomenem samo onu sa benzin-motorom — — — — — Historija prilično interesantna, jer je tu šljiva nastupila, može se reći, aktivno, i ako to nije inače u prirodi članovima biljevnog carstva.

Nabavio Mrnjas motor i vršilicu mašinu. Prvu u onom kraju. Nabavio on to negdje u Slavoniji »ispod ruke«, za jeftine pare, od nekog mlinara. Naučio ga ovaj kako se s motorom barata i upravlja.

Došla žetva i vršidba, pa će gazda Nikola najprije sebi da omlati ječam i pšenicu, a onda bi da zareda selom, pa da služi debele pare, u gotovom i na ušur.

Nastaviše dakle motor, napeše kajiš na vršilicu. Natočiše benzina, namazaše uljem, pa pomozi mili Bože!

Skupio se svijet, i poslen i besposlen, da vidi čudo, jer te vragolije još mnogi u Mačkovom brdu ni vidio nije.

Gazda Nikola važno i ponosno pristupio k mašini, odvrnuo onaj zavor, te motor prasnuo jednom, prasnuo drugi put, dok nije zagrmio kao sto gromova, a točak zamašnjak zavrtio se ludo kao zvrk. Zaigralo Nikolino srce od sreće i ponosa, kao da je on sam izumio tu mudriju. Zazvrči i vršilica te stadoše u nju veselo bacati snopove. Ali tek što se osu prvo zrnje, viknu neko derište iz svega glasa:

— Bjež'te ljudi, pobježe mašina! —

I doista, kako ni motor niti vršilica nisu bili dovoljno učvršćeni, a teren strm, to se uslijed zamaha i trešnje rasklimali potpornji, a garnitura se stala pomicati niz brdo. Nastade vika:

— Stoj! — — — Drž! — — — Ne daj! — — —

Pokušao gazda Nikola da zaustavi motor, ali u onoj zabuni i iznenađenju zaboravio kako se to radi, pa ga pognao još jače. Zatreštao

taj vrag kao da će se razletjeti, te da će niz brdo. Razbježale se poplašene žene, razvitlala se djeca, kao prašina.

Poplašili se i ljudi pa i sam Nikola, te se ni on više nije usudio da u vraga dira. Jedva nekako odbaciše remen sa vršilice te tako barem nju spasiše. Ali motor sad olakšan zatreštao još oštrije, pa još brže niz brdo. Gazda Nikola već odmanuo rukom: odnio vrag đavola!

Ali na svom neobičnom putu nagazila podivljala mašina na tu istu šljivu. Pritisnuo motor, ali šljiva ne da! On se zaduvao od jeda i prkosa, propinjao se, misliš, popet će se na drvo ili će ga svaliti, ali stara se šljiva ne da. Ne popušta!

Vidješe ljudi šta je, dohvatiše nekakve lance i užeta te privezaše poludjelu mašinu uz tu svetu šljivu. Kad u motoru izgorjelo ono benzina, a on odahnu i smiri se, kao da je umro.

Kasnije dabome naučio Nikola bolje rukovati s mašinom, pa onda vodio brigu, da sve bude dobro smješteno i učvršćeno, tako da više nije bilo muke ni neprilike. Ali eto, da ne bude te šljive, propao bi bio i motor, otišli bi lijepi novci, a o bruci da se i ne govori.

Poskočila cijena šljivi ne samo u očima Nikole Mrnjasa, već i čitavog sela.

Pored još nekoliko manjih zgoda i nezgoda, u kojima je to znamenito drvo »odigralo važnu ulogu«, ne može se prijeći preko jedne, u kojoj je to drvo pokazalo naročitu mudrost.

Stvar više manje familijarna, rodbinska. Početak, odnosno sadržaj historije u neku ruku nemoralan, ali svršetak s odličnom moralnom poentom.

Velika bijaše Nikolina kuća. Družine svakojake u njoj. Među ostalima i jedna cura, samohrana, sirotica iza Nikolinog mlađeg brata Marka. Otac joj poginuo u ratu, a mati umrla u porodu. Ostalo tako dijete Nikoli i njegovoj ženi na brizi.

Dok je malena bila, ni pô muke. Ali kad dijete odraslo, razvila se od njega cura zgodna, ljepušna a pomalo i vragometna. Malo više nego li je bilo dobro.

Momci sve oko nje, no ne bijaše nikakve neprilike sve dok se u selo nije doskitao nekakvi šuster. Bilo ga je svagdje, po svim ćoškovima zemlje i države, te na kraju dopade na Mačkovo brdo, gdje je imao nekog daljnjeg roda.

Otvorio čovjek radnju. Sjedi radnim danom on na tronošcu, kvrca klince u džonove i fučka kao kos. Nedjeljom se udešava kao kicoš pravi. Novo odijelo, gradsko, šešir nahero, a ružicu u zapučak, pa oko cura.

Zapelo mu oko za Maru. Malo za Maru, a malo i za njen dio, koji je od očinstva imao zapasti te za materinstvo, koje bijaše prilično. Dobro bi mu došao taj miraščić. Kupio bi mašinu postolarsku, pa odselio možda i u varoš.

Tako on oko Mare. Čak je i zaprosio. Ali odbiše ga. Dadoše mu uvijeno do znanja, da ga još dovoljno ne poznaju. Nitko ne zna pravo tko je on i kakav je. U stvari gazda se Nikola bojao, da se srodi s takvom gradskom mušterijom, koji bi ga znao kod miraza operušati. U Nikoline gazdarice Stoje javila se opet zavist: što da to siroče postane gospa — majstorica, a njihova rođena kći da ostane puka graničarka — seljakinja?! Neka cura uzme momka prema sebi, seljaka — gruntaša, da ima na čemu i od čega da živi.

Mudar bio šuster pa se pritajio. Mišljahu Mrnjasi, riješili se pokore. Ali šuster znao naći zgodu i priliku, te najprije na putu, pa kod crkve, pa u sumraku u vrbiku nalazio se sa curom i sasvim je smutio. Kad došla jesen i zima, kratki dani a duge i crne noći, on preko plota, pa kroz prozor k curi na konak, a nitko ni da bi naslutio.

Išlo to sve dok jednog dana oštro oko gazdarice Stoje ne opazi, da stvari nisu u redu. Zovnu ona svoga Nikolu.

— Slušaj, Nikola, ova Mara nešto pljucka! — — —

— Pa neka pljucka, na volju joj! — otresao se Mrnjas.

— Uh, muška pameti! — zastenja Stoja — Baš ste vi ljudi nedotupavan svijet! Zar ti, čovječe, ne znaš, šta to znači kad žensko čeljade stane da pljucka?! — — —

Otvoriše se oči gazda Nikoli.

— Pa nije moguće? Ma šta divaniš, babo, koješta? — — —

— Eto, kad ti velim! — — — Pitaj onoga šustera, zemlja ga progutala, da Bog da! Osramoti nam curu, osramoti kuću! — — —

Pozvaše djevojku, te s njom strogo: što je na stvari? Zaplakala cura i priznala skrušeno: bit će da je u četvrtom mjesecu.

Šta sad? Batine su koristan lijek, ali za njih je prekasno. Treba još nešto učiniti. Ništa drugo, van dati je tom šusterskom magarcu.

Pozvaše i njega, a on, bezobraznik, slegao ramenima pa veli: Eto, ljubav! — — —

— Vrag ti ljubav odnio, zar tako, s curom? — — —

— Ne ću valjda s babom! — — — odgovara taj, kao da čita iz šuster-kolendara.

Nije bilo druge dadoše mu djevojku. Propisno je opremiše. Šustersku šivaću mašinu dobaviše. Ali mladoženji ni to dosta, već da se

cura u civilno presvuče. I ona sama navalila. Hoće da bude gospoja-frajlica!

Kad je đavo sve odnio, pristadoše i na to. Donio momak iz grada još i vijenac i velo za mladenku. Da sve bude na gradsku.

Mrmljao Mrnjas: cura u šestom mjesecu pa da meće vijenac na glavu. Pa još i »šlajer!« Ali odmanuo rukom — — —

Došao dan svadbe. Udesila se mlada fino. Na glavi joj vijenac i »šlajer«, rekao bi sama nevinost. Tek se trbušak malo napeo!

Posjedaše u kola, da će u crkvu. Zasviraše svirci, zajuškaške svatovi, kresnuše kubure, jurnuše kola. Međutim kad oni iz dvorišta, ispod one znamenite šljive na ulazu, a ona jednom svojom granom, kao mačka šapom, zahvati i skide i vijenac i velo.

Osta mlada gologlava, poigraše joj kose na vjetru.

— A joj — vrisnu ona — moj vijenac!

— Stoj, stoj! — uzvikali se svatovi te jedva zaustaviše razigrane konje. Skoknu jedan, da će skinuti vijenac sa grane, ali gazda Nikoli već dozlogrdila sva ta sprdačina, te on zagrmi sa svojih kola:

— Ostavi! Zna moja šljiva da to ovu mladu ne patri ! — — — Tjeraj! — —

Zahihotaše svatovi, pucnuše bičevi, pojuriše konji. Odvezla se mlada u crkvu gole glave, malo raščupana, mnogo rastužena.

Ostade vijenac i koprena na granju, na veselje vjetru koji s njom zavitlao kao sa barjakom, i djeci što no se brže bolje popeše na drvo!

Je li čudo, te sam i ja, poglavar sreza kamo je spadalo i Mačkovo brdo i slavna familija Mrnjas, morao da progutam jednu šljivu sa te fatalne voćke?

3.

Ideologija sveobuhvatnosti

Divljom brzinom, kao vjeverica uz orahovu granu, naš se auto uzverao uz vrtoglavu strminu na visoko Mačkovo Brdo, pravo pred kuću čestitoga Nikole Mrnjasa. Od huke i grmljavine »druge brzine« našeg motora, od drečanja kriještave sirene zaoriše brda i doline.

U jednom trenu sjatila se djeca sa svih strana, kao grlice na strnokos. Kuštrave djevojčice s prljavim keceljama, dječaci u prostranim gaćetinama, sa šeširima preko uha (kroz poneku rupu dražesno je virio čuperak kose), svi bosi i slikovito musavi, nekojem u ruci još bičalo ili prut kako je čuvao blago. Sve bez razlike jednakim udivljenjem

blenuli u čudo, na Mačkovu brdu još neviđeno: u automobil, pun nepoznate gospode.

Kako im se oči raširiše! Može li se ičije oko tako široko zagledati, kao u djeteta nekog zabitnog sela, kad nešto ovako neobično vidi?! Čisto sam osjećao kako nas te oči, netremice u nas uperene, gutaju, kako u njih ulazimo čitavi, u svom svojem ekzotičnom veličanstvu, pa onda kako se u tim zjenicama registriraju pojedini interesantni detalji: automobilske naočari, kape, kožnate rukavice, zlatni zubi, automobilska trublja i sjajne kvake na vratima — — —

O, koje li sreće i blaženstva, kad bi neki od nas mogao da na svijet i život gleda s tako blaženim udivljenjem!

Nađosmo se pred jednokatnom, od starosti pocrnjelom drvenjarom, što no se na vrh brijega, a na čelu raštrkana sela, nakrivila, kao šubara na čupavoj glavi. Kroz mala okanca na gornjem spratu provirila dva-tri preplašena ženska lica, dok se niz otvorene drvene stepenice, što su se uz kuću prislonile, žurio sam gazda Nikola, očito iznenađen, a valjda i obradovan.

S mnogo buke i teško uzdišući počesmo se izvlačiti iz onih dubokih i mekanih sjedala, kao čizme iz debela blata. Nemarnovažnim gestima poskidasmo, neki kape da poravnamo frizure, drugi šoferske naočari (što je izazvalo pravu senzaciju kod dječurlije), protegnusmo energično krsta i noge, pa se dobrostivo porukovasmo s domaćinom.

Bijasmo svi razdragani, veseli, u onom širokom raspoloženju, kad je čovjek doista sretan, što je živ. Bilo je to od oštre vožnje, od svježeg zraka, od vedrine neba, a još ponajviše od omašnog onog pletenog »bocuna« nekog ludog rizlinga, što ga ispismo na proplanku šume Hajdučice, u raskošnom hladu snažnih hrastova. Tu je naš Pajo — silni Vlajković, advokat i poznati narodni čovjek na moju molbu i sporazumno sa mnom priredio odličnu zakusku našem uvaženom gostu g. dru Iksu Ipsilonoviću.

Ispočetka se malo nećkao. Bojao se možda konkurencije, jer je i doktor Pajo imao nekih političkih osnova. Međutim, kasnije se udobrovoljio i pristao. Da li zato što sam ga uvjerio, da je dr. Ipsilonović ne samo njegov istomišljenik, nego idealan nacionalan radnik, čovjek ideje, tako reći naučenjak, ili su tu bili kakvi drugi računi — — —

Uostalom, o tom gospodinu Ipsilonoviću vladali su u našem gradu sasvim nejasni, čak i protuslovni pojmovi.

Moj pristav na pr., po naravi sklon paradoksu i neodmjerenim izrazima (koji ga je samo đavo natjerao u upravnu službu?), tvrdio je za tog uvaženog nacionalistu:

— Sjećam ga se iz devestodevetnaeste: divlji komunista! — — —

Pređosmo mukom preko tako nezgodnog ispada, tek je neki profesor mislio, da ga se sjeća kao umjerenog socijaliste.

Dvojica trojica zapamtili ga kao ljutog nacionalistu, i to pomalo fašističkog nastrojenja.

Gradski načelnik, pristaša seljačke ideologije, sjećao se Ipsilonovića, da se zagrijavao za zelenu internacionalu.

Doktor Goranić, pokršteni Židov i nacionalizovani Eshaezijac, inače ljubitelj senzacija, šaptao je tajanstveno, vrlo važno i autoritativno:

— Pustite to, gospodo! — — — Sve je to samo firma, ali među nama rečeno (bilo nas je naime pet-šest), gospodin doktor Iks Ipsilonović je član najuplivnije slobodnozidarske lože — — — Znadete li šta to znači? — — —

Od nas doduše nijedan nije znao šta bi to sve moglo značiti, ali opet nitko nije pitao za razjašnjenje. Svi smo vidjeli uvjerljivi, pobjedonosni pogled doktora Goranića i bilo je nezgodno priznati sebe tolikim ignorantom. Svakako, mogućnost ili vjerovatnost, da bi g. dr. I. I. bio slobodnim zidarom ulila nam je svima, pa i mom pristavu, prilično respekta. Seljak bi rekao: stvar nije bez vraga! — — —

Razumije se, doček, boravak, a tako i samo predavanje doktora Ipsilonovića ispalo je odlično. Moja upravnička spretnost i moj takt »slavili su triumf« (kojega nažalost nitko osim mene nije vidio ni osjetio). Ja sam uživao, ne zbog kakvog priznanja ili odlikovanja (premda ne bi bilo loše prišiti kakav ordenčić na žaket), već što je lično, gotovo umjetničko zadovoljstvo izvršiti vješto i uspješno jednu tako delikatnu zadaću. Sam doktor Ipsilonović nije ni slutio, koliko za taj uspjeh duduje meni, jer prema broju opozicije (a to je čitav Pavlovac) on je mogao da doživi bombardement sa jajima ili što slično. Međutim, ta gospoda, ti »vodeći duhovi«, nas male, koji se računamo u »aparat« nagrađuju ljubaznim smiješkom i zaboravom. Od prilike onako kako sa par dinara otpravljaju nosača, koji im je na voz ponio kovčeg. Na voz do slave, časti i vlasti — — —

Ali tu ne mogu da zatajim ogromno zaprepaštenje, kad sam ugledao toga doktora Ipsilonovića. Za Boga, onaj moj ludi pristav mogao bi imati pravo! Pomišljao sam, da se možda varam. Ali to lice snažno, mesnato, te tvrde, a opet nemirne oči iza debelih naočara, tu ćoškastu glavu, sve sam ja to vidio! Svakako sam vidio, a bilo je to 1920., kad sam u Slavoniji baš preuzeo upravu kotara. Nekako pred izbore za konstituantu doveli žandari ovog istog čovjeka ili njemu sličnog, jer da buni narod. Pozivao na revoluciju, bunu, pokolj — — —

Zatvorih ga da se malo ohladi, a onda ga pustih uz nekoliko dobrih opomena i uputa o dobrom vladanju, postojećem poretku, o zakonima i državi. Sjećam se i sad njegovog hladnog, podrugljivog pogleda.

Je li moguće da je to doista on? Tada fantastični revolucionarni internacionalac, a danas tako pitomi buržuj, patriota, nacionalac — —

Uostalom, brzo sam odagnao sve te nezgodne misli, glavna mi je bila stvar da sve dobro ispane. Tu moram spomenuti i pavlovačkog gradskog načelnika Stražnjičića. On je stvarno vođ seljačke opozicije (jer i grad Pavlovac što je nego selo?) Premda je taj Stražnjičić bio poznat kao odrešit, beskompromisan opozicionarac, ja sam stajao s njim dobro. On mi čak u prijateljstvu često saopćavao važne stvari, koje sam ja, naravno, slao povjerljivo dalje.

Na moju molbu on je na predavanje poslao sav svoj »glavni štab« i to, kako reče, »radi kontrole«, a povukao je i znatan dio purgarije. »Da čujemo, tog vladinog mudraca.« Preporučio im je ipak tradicionalnu pažnju prema gostu te »engleski mir«.

Osim građana dođoše i činovnici (jer »iako ne bude koristilo, moglo bi, ne dođeš li, naškoditi«), pa još nekoliko advokata, desetak dama i dvorana bila puna.

Ljudima je doduše bilo dosadno, ali je ipak bilo pljeska, pa čak i cvijeća, a moja je Nevenka dirljivo izdeklamirala jednu pjesmicu. Uostalom ona je otprilike jednako tako razumjela to predavanje, u kom se govorilo o »etici sile« i o »tajanstvenim putevima narodne duše« (ili »providnosti« — ne znam doista točno), koliko i mi, tako zvana inteligencija. Sjećam se da je bilo govora o Nietzscheu i nekakvom Hegelu, o Kemal-paši i Mussoliniju, a razumije se i o Kraljeviću Marku, Majci Jugovića i t. d. Nisu naši provincijski mozgovi za takove napore! — —

Poslije predavanja bio je u restaurantu ručak, na kome je održano nekoliko toplih patriotskih govora. Nakon crne kave, posjedasmo nas nekoliko, uže društvo, u auto doktora Paje, da našem učenom gostu dademo prilike kako bi došao u kontakt sa samim narodom, a uza to i da se malo razonodi. (Nitko nije ni slutio, kako je sve to predviđeno u onom »strogo pov.« aktu).

Prošli smo dva tri sela, ali ništa se naročito nije desilo. Bila je nedjelja i ljudi su sjedili pod tarabama i po grabama uz cestu, pa uz lijen razgovor, dobrohotno gutali prašinu, koju su dizali automobili. (O mirijadama bacila nitko ni pojma!)

Zaustavili smo se tu i tamo. Naš se odlični gost upuštao u srdačne razgovore, o ljetini, o porezu, o zdravstvenom stanju, a na kraju o

GEORGE GROSZ
Prolaznici

čuvanju lijepih narodnih običaja i nošnje. Gledahu ga kritički: ili je neki od financije ili misli kandidirati! — — —

Napokon se nađosmo u hladu šume Hajdučice, u miru božjem. Prostrli ćebe po travi, a Pajo izvukao iz automobila svakojakog mezeluka i đakonije, pa još bocu vina. Bio prekrasan ljetni dan, nebo vedro, a poslije one dosta tople prašine u kolima, raskošno nas je razgaljivao laki vjetrić u debeloj sjeni, opajali nas snažni mirisi šume. Divna je majčica Priroda!

Bilo nas je petorica. Doktor Pajo Vlajković, advokat, predsjednik organizacije jedne od stalno vladajućih stranaka i vlasnik automobila. On je bio u neku ruku i domaćin. Zatim, razumije se, doktor Iks Ipsilonović. Onda gradski načelnik Stražnjičić, koji kao opozicionalac nije baš spadao u naše društvo, ali ja sam prišapnuo odličnom našem g. Ipsilonoviću, da mu to može samo da podigne ugled i povjerenje i u protivničkom taboru. Načelniku Stražnjičiću opet godilo, da bude u krugu velikih ljudi. Napokon bio je tu osim moje skromne malenkosti i doktor Goranić. Njega doduše nitko nije zvao, ali on se tako ljubazno i ushićeno prilijepio uz g. Ipsilonovića, da ga je bilo nemoguće otkinuti. Uostalom, kad se čovjek vozi automobilom, liječnik nije na odmet.

Pravo reći nije to bilo pravo društvo za veselicu. Za piće smo bili trojica: Vlajković, Stražnjičić i ja. Istina, nisam ja neki veći kalibar, ali opet mogu da potegnem, a i to najradije kod kuće, na samu. Sjedim, pa pijucnem čašicu, pa onda šetam malo, pa opet pijucnem. Sve bez zdravica i buke, a i sa ženom je mir. Samo u posljednje vrijeme opazio sam, da mi nos nekako bubra, neke plave žilice iskočile — — — Nije mi baš do ljepote, ali nezgodna je stvar — — —

Vlajkoviću eto ne škodi ništa, no on je ljudeskara, dok je »bürgermajster« Stražnjičić neki gurav dripac (sa »kriminalnom lubanjom«, što rekao moj pristav), ali može začudo da izdrži. Jedino što boluje od makedonskih sevdalinki, iako je po zanimanju separatista. Kad zaurla, ne možeš ga do zore zaustaviti.

Jedini doktor Goranić (alias Berger) ne pije. Ne toliko iz principa, koliko zbog nekog umišljenog želučanog katara. Gost pak, doktor Ipsilonović deklarirao se strogim apstinentom.

Unatoč mom prirođenom respektu prema čovjeku iz »vodećih krugova«, ta mi apsolutna apstinencija nije bila simpatična. Apstinenti izazivaju u meni sumnju, da ne misle dobro, a i sažaljevam ih. Život je tako kratak!

Međutim naš doktor Pajo priredio zakusku tako rafinovano, sve ukusno, ali šumarski papreno i začinjeno, te je bilo nemoguće piti vodu.

Pa još vodu mlačnu i bljutavu. Nije bilo druge, te i apstinenti liznuše malo vina. Navalismo na gosta:

— Ali g. doktore, samo za jedan centimetar otpijte! — —

Pozvavši se na izuzetne prilike, otpio on i za 3 centimetra, a doktor Goranić, kako je bio prilagodljiv, zaboravio na svoj želučani katar, te stao eksirati, ne bi li dobio veću cijenu pred članom »najuplivnije slobodno-zidarske lože.«

Što se nas drugih tiče, mi smo se držali reda, i bocun bio, nakon 2—3 sata naše zabavice, prazan. Mi raspoloženi, razdragani. Nikome se nije račilo vraćati se kući, u onaj dosadni grad. Tu eto pade Paji Vlajkoviću na pamet fatalna ideja: da se odvezemo do Nikole Mrnjasa.

Ideja bila prihvaćena zanosno. Načelnik Stražnjičić zaurlao odmah neku komitsku i nije se dao smesti, ma da su iz onog rajona sve ptice iščezle, i ma da mu je doktor Goranić u lice vikao:

— Nije tako! Falš pjevaš, falš! — — —

Našem odličnom gostu rastumačismo tko je i što je Nikola Mrnjas, a nismo zaboravili spomenuti ni čudesnu šljivu. Dakako, čovjek prožet duhom narodnim, publicista i filozof, zagrijao se također za taj predlog. Naročito za tu šljivu. To je nešto »ekstra«, delikatesa za nacionalne gurmane.

Posjedasmo u kola i za četvrt sata banusmo na Mačkovo Brdo, pred kuću čestitoga Nikole Mrnjasa.

To je čovjek Paje Vlajkovića, što se kaže, i dušom i tijelom. Hoćeš li u izborima, hoćeš li u općinskom odboru, bilo u kakovoj deputaciji koja se tuži na nepoćudna činovnika, hoćeš li baš i za tučnjavu, za sve je Nikola Mrnjas, sve onako mrk, ozbiljan i težak.

S druge strane ni njemu nije loše. Namiče Paja njemu kad treba načelničku čast, pa onda preko Šumske direkcije koji dobar hrastić, pa kakovu omanju liferaciju, te koju hiljadicu iz izbornog fonda, te stipendij za sina — — — Kao da su rod, a neki zlobnici govorili, da i jesu, jer da je doktor Paja, kakav je bećar bio, nekoć milovao Nikolinu ženu, a poslije pomalo i snahu — — — Ali to su njihovi računi.

Fakat je, da se Pajo osjećao kod Mrnjasa kao kod kuće. Zato on, i ne govoreći tko smo i što smo (uostalom, osim g. I. I., Nikola nas je sve poznavao), udario pravo:

— Brate, imaš li vina? —

Kolikogod je taj Nikola bio čovjek od oka, snažan, i dostojanstven, sad se tu ušeprtljio kao ciganin pred žandarima. Nije, veli, ni sanjao, da će dobiti takve goste, inače bi bio nabavio. Imao je nešto svoga vina od cijepljene loze, nešto direktora, ali to se sve popilo odavna. Nego ako ćemo rakije, šljivovice?

Dobro, pa ćemo šljivovice. Poslije vina i red je, da se pije rakija!

Pred kućom bio dugačak sto, te mi posjedasmo za nj. Iznesoše odmah pred nas sira i kajmaka, pa pršuta i kukuruzna kruha (naravno, uz mnogo ispričavanja), te ništa manje nego dvolitru šljivovice, žeženo zlato. Nismo pravo ni odahnuli od začuđenja, kad li nas u novo čudo staviše čaše: sve vinske, a pred doktorom Ipsilonovićem stvorila se čak i »krigla«.

Nije koristilo buniti se, jer drugih čaša nije ni bilo, te mi zajedno s našim gostom zaključismo:

— Divan je naš narod! Prava je slast njemu služiti! — — —

Dohvatismo krezube viljuške i zubate noževe, koji nisu bili baš najsolidnije očišćeni (tako da se dr. Goranić higijensko-kritički mrštio), te udarismo neki po siru i luku, a neki po pršutu. Šta nam je preostalo, nego da u narodnom duhu zalijevamo šljivovicom?

Sve je to davalo čar avanture, dočaravalo miris zemlje i kontakt s dragim i dobrim našim narodom. (Koliko je takav kontakt ugodniji, nego, recimo, kad se utjerava neplaćeni porez? — — —)

Kucnusmo se i gucnusmo: odlična robica! — — — Blaga i jaka u isti mah! Mirisna i plemenita tekućina! Pije se kao medovina, a dušu grije kao dobra riječ. Šta su svi ti konjaci, likeri, wiski i kojekakvi kokteji, prema pravoj, pametno i pobožno pečenoj šljivovici! — — —

Poželismo gazda Nikoli dobro zdravlje, a on nam razdragan ispovjedio, da je sva ta rakija od šljive baš sa tog istog znamenitog stabla. Pokaza nam to drvo, što se desetak koraka od nas ustremilo, ozbiljno i mrko. (Stvarno, ništa neobična: šljiva, kao šljiva!) Naravno, nije Nikola propustio da nam ispriča znamenita djela tog drveta, uvjeravajući nas, da je i njena rakija »odistinska«, nagoneći čovjeka da priča i najskrivenije tajne svoga srca, pa čak i ono za što ni sam ne zna, da mu je u duši.

Premda je to osebina svih alkoholnih pića, mi se malo lecnusmo, jer »otkrivanje tajna srca svoga« nije bilo nikad naročito zgodno ni korisno.

Što se mene tiče, nisam imao čega da se bojim. O opasnim problemima, kako sam već istaknuo, nisam imao uopće nikakvog uvjerenja, nikakvih kritičkih pogleda. Nisam imao niti kakvih naročitih ambicija, nego da me ostave na miru. Dakle duša mi bijaše prazna i čista, kao najbrižljivije isprana boca.

Malo sam se pobojavao za Paju Vlajkovića, iako je bio pravi vladin čovjek, no prilično plahovit. Za doktora Goranića znao sam, da je u političkom pogledu čist kao i ja, a za ostalo me nije bilo briga.

Najvećma sam bio u neprilici za gradskog načelnika Stražnjičića. Znao sam ga kao opasnog fanatika zelene ideologije. Samo da se on ne istrči! — — —

Uostalom zar je zbilja ta šljiva toliko opasna? Tko da toliko pažnje posveti seoskim brbljarijama! One mogu biti interesantne sa gledišta folklora, no ništa više! Pa i naše raspoloženje bijaše takvo, te nitko osim mene nije uopće mislio ozbiljno na neku opasnost. Cmrkala se Mrnjasova šljivovica kao limunada.

Kucali se, nazdravljajući jedan drugom, a posebno opet Nikoli Mrnjasu, u kome nađosmo inkarniran naš divni narod!

Međutim, šljivovica djelovala je plemenito. Srca se zbilja raširila, ljubav i međusobno razumijevanje sjalo iz očiju.

Sam Stražnjičić, koga sam smatrao zagriženim protivnikom režima, raspalio gromki govor iz kojega je na najveće moje iznenađenje izašlo, da on s radošću prihvaća svaki program i svaku ideju, samo »ako velikom cilju služi«. Taj »veliki cilj« je svakako sreća našega naroda.

Doktor Pajo Vlajković, kao da nije bio istog mišljenja, nešto se stao mrštiti, dok je mali židov Goranić vikao iz sveg grla: — Tako je! Tako je! — — —

Sunce je već zapadalo, blago se vraćalo s paše, divna hladovina se spuštala na zemlju. Od oduševljenja zaplitali nam se jezici.

Doktor Goranić stalno se derao: — Živila širokogrudnost! — — —

Tu je sada prihvatio riječ naš odlični gost, doktor Iks Ipsilonović. Iza njegovih debelih naočara tronuto se krijesile mudre oči, te on stao mirno ali uvjerljivo i dostojanstveno razlagati svoju, kako on reče »ideologiju sveobuhvatnosti«.

— Jest — rekao je on — gospoda imadu pravo, duša treba da je široka, grudi prostrane. Tu široku dušu zamišljam ja kao neki starinski, impozantni ormar. Tu ima mjesta i za rublje i za odijela. Tu visi frak, tu žaket, pa sako, pa športsko odijelo, zimski kaput i proljetni ogrtač — u kratko čitava garderoba — — —

— Eto vidite, gospodo — nastavljao je on — duša i pamet inteligentnog čovjeka treba da je kao ovaj ormar, ona treba da bude garderoba ideja otmjenog gospodina! — — — —

— Grandiozna misao! — stao vikati doktor Goranić, kojemu je rakija sasvim pomutila pamet. Pa čak i načelnik Stražnjičić, iako fanatik jedne stranke, raznježio se, upiljio svoje nemirne, parcovske oči u doktora Ipsilonovića, gutajući svaku riječ.

— Da, da — — — ha — ha — — — dahtao on — da — da — — — Izvrsno! — —

Razdragao se doktor Ipsilonović — posumnjao sam nije li zbilja ta rakija odistinska — jer evo kako je nastavio:

— Kažu za mene, gospodo, da sam svim bojama namazan — — —

(Ja se sve onako zagrijan rakijom, smrzoh! Odgovornost je tu! —)

— Bože moj, namazan! — nastavio on, upilivši pri tom u mene bezobrazne one oči (Je li se i on sjetio?) — Kako li je to shvaćanje usko i plitko! Vele: bio je crven, pa zelen, pa šaren, te ovakav, te onakav, a uvijek među prvima i u pravo vrijeme! — — — Opet kažem, kako je to usko i kako plitko! — — — Ništa se ne ispričavam. Naprotiv! Naravno da sam bio! Jesam li zato prevrtljivac? Zamislite čovjeka, koji ljeti nosi bundu, a zimi tenis-pantalone! To tako zvano uvjerenje, pogled na svijet i šta ti ja znam, šta je to drugo nego odijelo, kojim se pred svijetom pokazujemo? Skrivamo li to uvjerenje, onda je ono ili otrcano i musavo, kao stara košulja ili nije naše. U svakom slučaju uvjerenje, pogled na život, imadu za ljude važnost odjeće. Ne pitamo li se: koje si ti farbe? — — — Dakle, pošto je, kako vidjesmo, deplasirano zimi nositi ljetno odijelo i obrnuto, mi tako postupamo i sa našim političkim i socijalnim uvjerenjima. Prema sezoni. Naravna stvar, prihvativši novo uvjerenje, obukavši novo odijelo, ja ga nosim tako ponosno, čuvam ga ljubomorno, kao i ono pređašnje. Pobit ću se sa svakim, tko mi ga pokuša oteti ili zaprljati! — — —

Čovjek treba da ima u neku ruku garderobu uvjerenja, garderobu ideja, misli vodilja — — — pa će u svakoj sezoni, u svako vrijeme biti savremen, biti među onima koji diktiraju, koji vode — — —

To ja zovem gospodo »ideologijom sveobuhvatnosti«, filozofijom širokih duša, garderobom, ako baš hoćete, ideja! — — —

Ja sam ga razumio i bio sam sasvim smućen. Doista, to je bio isti onaj tip iz god. 1920. Doista, evo ga, kako je daleko dotjerao sa svojom ideologijom sveobuhvatnosti! Još malo pa će postati i ministar. A ja kao neutralac? — — —

Čini se da su ga i drugi razumjeli. Svaki na svoj način. Načelnik Stražnjičić raznježio se i gotovo rasplakao. Pred njim se — reče — otvorio novi veliki svijet! — — —

Sam govornik bio je tronut. Ispio je u nekom blaženom deliriju, svoju »kriglu« do dna. Ne bijaše nikakvo čudo, što je njegova teška, ćoškasta ili kako se on sam izrazio »rasna« glava umorno klonula na stô.

Na stolu bio rusvaj. Nekakva svijeća sablasno titrala, osvjetljujući bijedne ostatke sira, kruha, razbacane i raskvašene čikove i prljave čaše! Društvo se zapravo razbilo. Nestalo je one potrebite koncentracije, već sve dva po dva udarila u teške rasprave, uvjeravanja — — —

Došao guravi Stražnjičić k meni, zagrlio me, a one mu parcovske oči samo igraju, igraju.

— Dosad sam bio fanatik jedne ideje, a sada sam fanatik svih ideja — — — svih ideja — — — ali u pravi čas! — — —

Očito ga nisam shvatio, jer je stao da mi čita lekciju:

— Šta ono tvoje činovničko: immer mit der Regierung! — — — To ti znači: »immer der Diener«! Okreni ti drukčije: immer an der Regierung! — — A? — —

Nimalo ne sumnjam, da će taj dripac napraviti karijeru. Ovakovi su uvijek na površini!

U navali tih misli, u žestini raspravljanja i ne opazismo, da nam se doktor Ipsilonović nekud izgubio. Uostalom, tko je onda na koga mislio? — — —

Ali u to kvrcnu mene nešto u glavu. Onda doktora Goranića, pa malog načelnika, dok napokon u čašu Paje Vlajkovića ne padnu jedna zelena šljiva. Zgledasmo se svi, ali nigdje nikoga.

Opet doktora, koji je upravo zahrkao na stolu, pogodi čitava suha grana.

Skočismo i tek tada konstatovasmo, da je doktora Ipsilonovića nestalo.

Uzmuvasmo se po dvorištu da ga nađemo. Sumnjali smo, da nas to on gađa, ali kud ga je đavo odnio? Mene su doduše noge već slabo služile, ali glava je funkcionirala prilično. Osjećaj odgovornosti za uvaženo lice — — —

Najednom zatrešti grohotan, upravo luđački smijeh, i otkud li, Bože, ako ne sa one začarane šljive!?

Urnebes, oduševljenje, udivljenje! Sve to naše poludjelo društvo okupilo se oko tog nesretnog drveta, a na njemu između grana sjedi kao mačak učeni naš gost dr. Iks Ipsilonović. Čas mu u onom mraku bljesnu debela stakla na očalima, čas red bijelih, zdravih konjskih zubi.

— Kolosalno, gospodine doktore, izvrsna misao! — dovikuje mu načelnik Stražnjičić.

— Znam ja šta vi mislite — iskesio se Ipsilonović — Vi mislite, to je atavizam! Zar ne: pithecus satyrus? A? Ili možda tigar i jaguar? Ili čak papagaj?

— Ne, ne to, nego jaguar! — — — počeo se derati doktor Goranić, koji se već probudio.

— Majmun obični! — tvrdio je u basu Pajo Vlajković, koga sam jedva ušutkao.

— Jok — odgovara onaj sa drveta i nadro se opet luđački smijati — Kameleon sam ja! Kameleon! — — — A šta si ti jadni poglavarčiću

zinuo kao som? obratio se meni — Ti se čudiš, ti se nogom krstiš, bijedniče! Kameleon treba da budeš, svijesni kameleon! — — —

Zamislite, molim vas, ja sam upravni činovnik, kojemu je stavljeno u dužnost da dočekam tog odličnog čovjeka, da ga uvedem u narod, a ja ga doveo u situaciju, gdje on sama sebe javno proglašuje kameleonom. I nitko ne shvaća ozbiljnost položaja. Eto sam Pajo Vlajković, pravi krivac svemu tomu, i on se ushohotao, zagrlio Nikolu Mrnjasa, raznježio se:

— Boga ti Nikola, jest odistinska ta tvoja rakija, a divna ti je i ta stara šljiva! Jesi li ga vidio: vođa narodni, kameleon!

Ja se ušeprtljio, kumim i preklinjem: — Dosta, doktore, siđite sa drveta! Slomit ćete nogu!

Ali ne da se taj! Prokleti pak doktor Goranić kome se ta scena učinila »genijalnom« (nema doista veće životinje od apstinenta, kad se napije!), on je improvizirao po nekom šlageru pjesmicu:

Kameleon, kameleon,
Du bist ja unser Ideal! — — —

Mjera je bila prevršena! Šta će reći Veliki župan, ako čuje?! Gotov sam, gotov! Jedva nekako uz pomoć šofera i Mrnjasovih momaka skinusmo tog čudnog filozofa sa drveta i strpasmo ga u auto.

Odlanulo mi, da je i tako prošlo, samo nikako da Goraniću i Stražnjičiću zapušim njuške. Čitavim putem, dok je auto divlje jurio kroz mrku i sablasnu noć, derala se njih dvojica, pa i sam Paja im je sekundirao:

Kameleon, kameleon,
Ti si nama ideal! — — —

4.

Slom

Slabo sam spavao te noći. I vino i rakija, i vjetar, prašina, vožnja, a povrh svega sav taj urnebes, taj skandal, sve me to slomilo. Nervi zaigrali kao žice na rasklimanoj tamburi.

Nikako da zaspim. Okretao se i prevrtao u krevetu, pa se žena, koja ima hvala bogu dobre živce, stala već ljutiti:

— Koga vraga ne spavaš? Šta ti je? Gdje su ti još izbori, a ti se već sada uzrujavaš! — — —

Izbori, draga moja — trebao sam joj reći, tko zna tko će ih u Pavlovcu provoditi? Ja zacijelo ne! Moj se dekret već štampa! — — —

Napokon nadolazio san od prevelika umora. Ali kakav je to san?! Oko mene sve neki fini konci, tanke niti, ali te niti stale debljati, pa

nastala užeta — — — Biva mi jasno, to su »veze«. Veze doktora Ipsilonovića sa mojim ministrom.

Naravna stvar! Sjedi on na jednom drvetu, prelijeva se u svim bojama, divan kameleon, samo glava, ćoškasta, »rasna« lubanja i debele naočari kažu: to je doktor Ipsilonović. Na drugom drvetu sjedi jastreb, moj ministar.

I sve kroz san ja u znoju lica slušam, kako kameleon govori jastrebu:

— Toga Drempetića treba smeniti!

— Ali on je odličan činovnik! — odgovara jastreb.

— Odličan činovnik! — nasmija se pakleno kameleon — Ali on je glup kao panj. Njegova je glava zrakoprazan prostor. Molim Vas, dragi ministre, može li čovjek bez ikakvog političkog i socijalnog uvjerenja, da bude patriota? — — Ah, poznam ga ja još iz godine 1920. Mlakonja, mizerija — — —

Budim se znojan, izmučen, prebit. Na prozorima već dršće blijeda svjetlost. To sviće dan. Ah, kako glup, bljutav dan! Meni je mutno, kiselo, gadno u ustima, u stomaku, u glavi.

Ustajem umivam se hladnom vodom, ali misli se ne razbistriše. Izlazim iz kuće i pravo pred hotel. Vrijeme je za jutarnji vlak, ali gospodin doktor, kažu mi, još nije ustao. Međutim, taksi je već naručen. Ja se ušetao pred hotelom. Ne usuđujem se poći gore. Ipak, ne smije mi pobjeći. Možda ću što spasiti.

Zamalo: evo ga dolazi! Dostojanstven, malo poguren, no ipak snažan. Bivol po staturi. Bistro i ledeno gleda kroz debele naočari. Žuri se do auta. Ja bih da ga pratim. On me hladno — uljudno odbija. Razumijem tu hladnoću, pak bih htio, da je otopim, da mu rastumačim stvar. Međutim on već sjeda u taksi. Što da mu reknem?

— Gospodine doktore — glas mi je zadrhtao — izvinite, stvar je jučer ispala — — —

— Ništa, ništa! — iskesio se on — Malenkost! Prijateljska podvala! — — — Pozdravite doktora Vlajkovića — — —

— Ali zaboga — zaprepastih se ja — to nije istina! Uostalom, još danas će ona nesretna šljiva da padne! — — —

Bljesnuše na to dva reda bijelih, zdravih, konjskih zubi, ošinu me đavolski pogled kroz debela stakla, mesnata šaka s kratkim prstima prezirno odmahnu i moj odlični gost nestade u jutarnjoj prašini provincijskog grada.

To je dakle rezultat moje revnosti! Muka me hvata. Srce kao da mi je sjelo na dno želuca. Ipak ne dam se tako lako! Stari sam ja zec! Stvar bi se možda dala popraviti.

Ukloniti svjedoka te sramote, šljivu? Samo, ako iz toga ne ispane još veći skandal? Što da učinim? Sjeći ili ne sjeći? Čitav sam se dan lomio. Ne znam zašto, ali učinilo mi se, ako tu šljivu posiječem, pa o svemu iscrpivo izvijestim nadležne, likvidirat će se stvar. Uvidjet će da je s moje strane sve učinjeno, da se stvar što prije zaboravi.

Počela oko 8 sati i kiša da pada. Nova zapreka. Nemoguće popeti se s autom na Mačkovo brdo, jer je tamo put mekan, ilovast, a strm.

U četiri po podne prestala kiša. Odlučih: sjeći pa kud puklo da puklo. Kako bih mogao da dopustim, da ostane ta šljiva kao živi svjedok tolikog skandala?!

Najmih obična kola i ne rekavši nikome ni riječi, odoh. Usput na prvoj žandarmerijskoj stanici uzeh dva žandarma. Ponesosmo i sjekiru i pilu.

Dođosmo na Mačkovo brdo, opet pred Mrnjasovu kuću. Sunce baš zapadalo, pa sjećajući se jučerašnje veselice, još mi se tragičnijim učinilo to naše razbojište. Kod kuće srećom nikog nije bilo, osim jedne babe.

Zgrabismo tamo dva čičice, te ih jedva natjerasmo, da zapile u drvo. Skoro da zaplaču: Bog će nas, a istom Nikola! No žandarska se ipak sluša! Požuriše ljudi, jer ona krezuba baba, kad vidje što se radi, nadala strašnu viku, kao da kuća gori.

— Oj Nikola-a! — — — Oj Ra-a-de! Đeco moja, eto nam šljivu posijekoše! — — — Ne dajte ljudi! — — —

Dohvatio jedan žandar sjekiru, te zamahnuo dva-triput i šljiva, stara vještica, klonu i sroza se na ledinu.

Mi svi na kola pa zbogom! Ali za nama vika! Sletili i susjedi, svi Mrnjasi, trag im se zatro!

Naš kočijaš potjerao oštro niz brdo. Mogla je stvar ispasti zlo. Dva žandara bila bi preslaba vojska za pobješnjele Mrnjase.

Jurili smo nizbrdice, sve je prštalo blato, a svima nam u srcu i na jeziku jedna želja: da se dohvatimo državne ceste.

Doista, mi baš na zavoju, kad li iz šikare, uz sam put dreknu neki grozan glas, a zrakom sunu nešto crno. Zatutnjila moja glava, zasjeklo me u dnu moždana, zatreptale pred očima neke zvijezde, zaigrali žarki kolobari — — — Sve to u trenu, i dalje ništa ne znam.

Sad mi kažu da sam dobio kocem po glavi, i uvjeravaju me, da sam još i sretno prošao. Ajde, hvala Bogu — — — Život mi je izvan opasnosti, ali treba mira. (Ta za tim čeznem svega svog života!)

Žena mi sjedi kraj postelje, smućena je i potištena. Zar me zbilja toliko voli? Sve mi se ipak čini, da joj neka velika tajna leži na srcu. A njoj je tako teško čuvati tajne! — — — Međutim, ja je ništa ne pitam.

Donijeli mi »Politiku«. Listam, okrećem bez interesa, kad li u jednom kutu nailazim na sitnu vijest, sitnim slovima naštampanu :

Dr. Rudolf Drempetić, sreski poglavar iz Pavlovca po potrebi službe premešta se u Donji Lapac — — —

Ta sitna slova rastu, rastu — — — Opet kolobari — — — Daju mi vode, lakše mi je — — —

Žena mi plačući priznaje: još prekjuče stigao telegram o premještenju.

Doktor me tješi, onaj isti ludi Goranić. Brblja srdačno, prijateljski, uvjerljivo. Istina, veli, Donji Lapac je nekih 40—50 kilometara daleko od prve željezničke stanice, ali zato ima nadmorsku visinu 500—600 m. Odličan zrak i ona oštra klima naročito će koristiti mojim ruiniranim nervima. Neka idem bez uzrujavanja!

Molim, sve je to lijepo i dobro. Ali kako? Kako? Kao neutralac ili oboružan garderobom uvjerenja? — — —

SLAVKO KOLAR

JEVGENIJ N. ČIRIKOV U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

(26. VII. 1864. — 18. I. 1932.)

» — — — Kao noćni leptiri, što lete na plamen, tako su i ljudi sa svih strana letjeli ka grubo izdjelanoj grdosiji slobode i padali u tamnice . . .«

Čirikov (»Drug«).

18. siječnja ove godine umro je u Pragu, kao emigrant, poznati ruski književnik Jevgenij Nikolajević Čirikov. U nizu vidnih književnih radnika ruskih, koji su sebi potražili, nakon oktobarske revolucije, utočište u mirnijem dijelu Evrope, važilo je ime Jevgenija Čirikova, čuvenog »pjesnika Volge«, kao jedno od najistaknutijih književnih imena ruske emigracije. Traženo utočište, nakon odlaska iz Rusije, dala je Čirikovu Čehoslovačka sa svim pravima najšire gostoljubivosti, omogućivši mu u novoj njegovoj domovini nastavljanje književnog rada do kraja njegova života. A jednako ga je tako Čehoslovačka i ispratila, na trošak Republike, i na njegov posljednji put — na vječni počinak.

Pažnju Čehoslovačke zaslužio je Čirikov jednako kao i pažnju svakoga drugog kulturnog naroda — bogatim svojim književnim radom. Bio je to tipičan pripovjedač i pjesnik široke ruske pokrajine, i to po-

krajine, koja je njemu dala i život (26. srpnja 1864. u Simbirsku): širokoga ruskog Povolžja. Otuda mu i književni nadimak »pjesnika Volge«.

I.

Djetinjstvo i dječaštvo svoje proveo je Čirikov u različitim mjestima Povolžja, gdje je njegov otac, prije oficir, a onda upravni činovnik, službovao. Tu je pohađao i gimnaziju, priklanjajući se zarana naprednijoj struji tadanje ruske omladine. Na sveučilištu je to svoje ljevičarstvo morao i da okaje: iz kazanskog je sveučilišta bio isključen radi učešća u nekim đačkim neredima i upućen u Nižnji. Od tog vremena njegov život poprima sasvim stereotipnu liniju stradanja ličnih i političkih, kakva su stradanja zajednička većini ruskih naprednijih književnika i javnih radnika te dobe. Skitanje, pod silu, od nemila do nedraga zbog političkih progona, hapšenje, sjedenje u tamnici i izgnanstvu. Na tom putu laća se Čirikov definitivno pera, dajući u svojim književnim radovima oduška i svojoj ljubavi za svoj rodni kraj, i svome ogorčenju zbog teških političkih prilika, koje su tih godina pritisle njegovo rođeno Povolžje, a s njime i čitavu domovinu.

Prvi svoj pripovjedački rad objavljuje Čirikov godine 1886. u »Volškom vjesniku«, postavši poslije toga stalnim suradnikom tih provincijskih ruskih novina. Tu on publicira niz svojih omanjih pripovjedačkih stvari i stvara sebi ime i književne uslove za ulaženje u najistaknutije tadanje ruske književne publikacije. I doista, od godine 1893. javlja se on kao izrazit i uvažen pripovjedač u nizu vidnih tadanjih ruskih književnih revija (»Mir Božij«, »Russkoe bogatstvo«, »Sovr. mir«, »Novoe slovo«, »Žiznj« i dr.).

Pripovjedački rad Čirikovljev tog doba već je posve sazreo, imajući u sebi sve odlike i nedostatke izrazitog ruskog provincijskog pisca: plodan, pun rudimentarnog zanosa za poeziju i zbilju svoga kraja, no bez širih horizonata i bez potrebitog estetskog i artističkog kriterija. Sve tu teče široko i razvučeno kao njegova Volga, njegova »matj rodnaja«, čije se obale zanose više Stenjkom Razinom, nego regulacijom i asanacijom. I štogod on zapaža na površini života svoga Povolžja, od patrijarhalnog malovaroškog života svojih najsitnijih sumještana, pa sve do beskompasne mjesne inteligencije — sve to u njegovim blagoglagoljivim pripovijetkama i romanima onako uđuture teče, kako ga je Bog stvorio, kao da plovi njegovom književnom Volgom i uz »garmošku« (harmoniku) pjeva do iznemoglosti stereotipni napjev »Volga, Volga matj rodnaja...«

Takav je Čirikov uglavnom kad nam crta beskičmenu svoju inteligenciju (u »Rijeci života«), takav je i kad nam na svoj način podgri-

GEORGE GROSZ

java Turgenjevski problem odnosa između »otaca i djece« (»Zabludjeli sin«, »Bijela vrana«, »Mladost«, »U progonstvu«, »Kapitulacija«, »Gaudeamus igitur«), a takav je s izvjesnom nijansom i onda, kad se laća rješavanja aktuelnijih socijalno-političkih pitanja (»Invalidi«, »Tuđinci«, »Drug«).

Junaci Čirikovljevi, čak i onda kad se prislanjaju uz radikalnije struje ruskoga socijalno-političkog pokreta osamdesetih godina, redovno su papirnati junaci, šematični mlakonje, koji tonu u moru riječi ili u bezbrižnoj lagodnosti Volgina toka. Pritisnuti uza stijenu oni se slabićki i bezvoljno drobe, ili se opet spasavaju u sferu sentimentalnosti, skepse i meditacije. Svi su oni, kako za njih dobro reče jedan Čirikovljev zemljak, »pokriti pljesnivošću provincijskog životarenja«.

Radio je Čirikov s jednakim uspjehom na području novele, romana, drame i feljtona. Bio je, prirodno, kao suradnik »Volškog vjesnika«, i publicist. Ova plodnost njegova, a pored toga i nebrušen jezik nehajnog ruskog provincijalca skrivili su opravdan prigovor ruske kritike protiv njegove jezične i stilske nedotjeranosti. No ima nemalo kod njega i iskonskih aromata zemlje, njezina elementarna govora i disanja, što je konačno i dalo Čirikovu u svoje vrijeme vidno ime u ruskoj književnosti.

Ovom potonjem Čirikovljevu uspjehu pridonijelo je nemalo i njegovo ideološko priklanjanje k ruskim ljevičarima potkraj devetnaestog i početkom dvadesetog vijeka, i to tim više, što je njega put k ljevičarima vodio od linije prijašnjeg ruskog narodnjaštva, dakle s linije nacionalne na liniju internacionalnu ruskih socijalnih ljevičara, sve onamo do marksističke ljevice. Ovu potonju fazu bilježe dva jaka i već pomenuta njegova pripovjedačka rada »Invalidi« i »Tuđinci«, gdje on resko istupa protiv ruskih narodnjaka, žigošući ih kao reakcionarce »invalide« i »tuđince«, i pledira, u zajednici s tadanjim izrazitim ruskim marksistima, u prvom redu s Maksimom Gorkim i V. Veresajevom, za šire socijalno-političke horizonte. To je bila tada čuvena skupina ruskih književnih marksista, koja se okupljala oko književnog zbornika »Znanje« i bila neke vrste književnom zvijezdom vodilicom ruskih naprednijih intelektualaca.

Međutim, slom ruske revolucije god. 1905. zadaje jak udarac ovome pokretu, a stišava u znatnoj mjeri i agresivnost većine njegovih nosilaca, koji su sretno izmaknuli osvetničkoj ruci carskih vlasti. Stišava donekle svoj glas i Čirikov, prelazeći u daljnjem svom književnom radu na obrađivanje užih društvenih tema. Piše on ipak i u to doba čitav niz socijalno orijentiranih drama kao što su »Jevreji«, »Mužici«,

»Crveni ognji« i sl. U koliko ovim scenskim djelima ne dostaje života i radnje, poglavito zbog određene doktrinarnosti, uspijeva ipak Čirikovu, da im udahnjuje život izvjesnom svojom vedrinom i optimizmom, svojim specijalnim, na Čehovljevu vrutku zadahnutim humorom. Ovaj humor, izvoran i elementaran humor ruske provincije, možda i jeste najjača strana Čirikovljeva književnog talenta, kako to uvjerljivo dokazuju njegove uspjele komedije »Ivan Mironić« i »Mužici«.

Listopadsku je revoluciju Čirikov odlučno otklonio i iselio se iz Rusije već iza prvih godina revolucije (god. 1921.) potraživši sebi u Čehoslovačkoj drugu domovinu. Književni rad Čirikovljev u toj zadnjoj fazi, koja je ujedno i zadnjim decenijem njegova života, plodan je kao i prije, a i kvalitete je podjednake kao i prije. Tek na ideološkom frontu on skreće odrješito nadesno: postaje odlučnim protivnikom čak onih svojih idejnih krugova, s kojima je nekoć oko »Znanja« visoko dizao stijeg ruskog marksizma. Piše on svoj roman »Zvijer iz ponora« (češko izdanje god. 1923., a rusko nešto kasnije), nazivljući duh ruske revolucije iz god. 1917. apokaliptičnom »zvijeri iz ponora«, koja u svom razularenom divljanju sve vrednote oko sebe razara tupo i bez poštede. Jednako negativan stav prema revoluciji zauzima on i u svojoj »porodičnoj kronici« »Očinski dom«, memoarsko-pripovjedačkom radu, što ga je Čirikov izrađivao u emigraciji zadnjih godina i štampao u beogradskoj »Russkoj biblioteci«. Izišlo je u svemu pet knjiga, zanimljivih tu i tamo veoma interesantnim zapamćenjima autorovim, naročito iz doba rusko-japanskog rata i prve ruske revolucije god. 1905., kada je Čirikov idejno surađivao s najistaknutijim akterima ruske revolucije god. 1905. i 1917. U »Očinskom domu«, prirodno, odnosi se emigrant Čirikov prema tome revolucionarnom gibanju i njegovim nosiocima ogorčeno kritički.

Ovaj Čirikovljev ‚emigrantski' stav zamjerili su mu ljuto njegovi bivši idejni drugovi, koji su prihvatili novo stanje u Rusiji, a pogotovo marksistički orijentirani mladi književnici ruski, žigošući ga kao izdajicu domovine. To je jamačno razlogom i tome, što novije historije ruske književnosti, kao na pr. Koganova,[1] spominjući i manje epigone novije ruske književnosti, mramorkom prešućuju jednoga od vrlo plodnih, a nekoć i vrlo reklamiranih književnika ruskih Jevgenija N. Čirikova.

Posljednji Čirikovljev književni rad čini knjiga »pripovijesti o ljubavi«, koja je ove godine izišla u Beogradu pod naslovom »Večernji

[1] Kogan P. S., Istor. russ. lit., Moskva 1928.

zvon«.[1] To je labuđa pjesma »pjesnika Volge«, u kojoj on prepjevava staromodne napjeve iz dobe romantično-sladunjave erotike. Ni ova knjiga, kao ni sav ostali književni rad Čirikovljev u emigraciji, ni u koliko ne mijenja izgrađene književne fizionomije njegove kao plodnog pripovjedačkog epičara ruske pokrajine predratnog i dorevolucionog vremena.

II.

U hrvatsku prijevodnu književnost ulazi Čirikov razmjerno dosta rano, t. j. s prvom grupom ruskih socijalno-progresivnih pisaca, koji se počinju prevoditi kod nas, na čelu s Maksimom Gorkim, još početkom našega vijeka. Interes je, među ostalima, bio i za Čirikova tolik, da se poneke njegove stvari prevode neposredno nakon njihova objelodanjenja na ruskom jeziku. Međutim objašnjenje toj činjenici ne bi valjalo nipošto tražiti toliko u umjetničkoj kakvoći Čirikovljeva rada književnog, koliko u izvjesnim naprednijim socijalno-političkim strujanjima, koja su se početkom našeg stoljeća, makar i veoma skromno i nesamostalno, dotakla i naše učmale sredine. Čirikov, Gorki, Veresajev, Andrejev i slični kritičari mračne ruske tadašnjice, osobito nakon nesretnog ruskog-japanskog rata i sloma ruske revolucije g. 1905., vrlo su lako i uspješno nakalamljivali svoja marksistička raspoloženja na ova, makar i rijetko posijana, ostrvca naše socijalno-progresivnije sredine. A, konačno, nije se njihov uspjeh ograničivao samo na ovu konsonantnu sredinu: jer i naše naivno i maglovito slavenofilstvo tih godina, koje je u carskoj Rusiji naziralo svog budućeg spasitelja iz tadašnje svoje nacionalne ovisnosti u sklopu bivše austro-ugarske monarhije, s jednakim je zadovoljstvom prihvaćalo svaku kritiku, koja je bila uperena protiv carske Rusije, tog kolosa na glinenim nogama, koji je tih godina, izgubivši rat s Japanom i skrivivši revoluciju g. 1905., odgodio na nedogledno vrijeme svoju toliko očekivanu intervenciju u korist oslobođenja Slavena ispod austro-ugarskog jarma.

Sve to valja imati na umu, hoće li se ispravno ocijeniti rano i uspješno ulaženje Čirikova u našu književnost. Jer Čirikov je ušao, po prvi put, u hrvatsku prijevodnu književnost pred punu četvrt vijeka, i to svojom dramom »Jevreji«, koja je, u prijevodu Jose A. Lakatoša, osvanula u Zagrebu još god. 1906. Od toga vremena do danas prevedeno je na hrvatski jezik desetak većih ili manjih beletrističkih radova Čirikovljevih.

[1] Russ. bibl., tom 35., Belgrad 1932.

U »Jevrejima« svojim podvrgao je Čirikov, tadanji marksista, oštroj kritici carsku Rusiju, šibajući je radi njena nekulturna postupanja prema Židovima. U doba nastanka ove drame bilo je to osobito aktuelno, naročito nakon učestalih protužidovskih pogroma u Rusiji, kad je o tome, a protiv carske Rusije, grmjela sva evropska (dobrim dijelom židovska) štampa. Međutim Čirikov u svojoj drami proširuje svoj problem na čitavu progonjenu Rusiju, uzimljući zapravo židovstvo samo kao simbol progonjenih uopće. U tom je pogledu veoma zanimljiv i poučan dijalog između dvojice glavnih junaka Čirikovljevih »Jevreja«, i to Židovke Lije i pravoslavnog Rusa (marksiste) Berezina. Citiram ukratko taj dijalog, da se iz njega vidi nesamo glavna socijalno-politička pointa u ovoj drami, nego da se iz njega, kao najkarakterističnijeg mjesta u ovoj drami, vidi ona generalna linija, na kojoj se u to doba kretao pretežiti dio ove i ovakve socijalno-političke kritike ruskih marksista početkom našeg vijeka:

Lija (Berezinu): — Svaki put, kad čujem, da gdjegod progone Jevreje, osjetim i sama, da sam Jevrejka... I u mojoj se duši stane onda dizati nešto neprijateljsko prema vama Rusima, koji nas mučite... i onda počinjem osjećati vezu sa svojim narodom, koje inače obično ne osjećam... Počinjem osjećati neprijaznost... pače... i prema tebi...

Berezin. — Zar sam ja što kriv? Lijo, zar nisam i ja puki »Židov?« Mene su također gnjeli kroz čitav život počevši od gimnazijske klupe. Odrastao sam u siromašnoj porodici, vidio sam, kako su silnici ponizivali mojeg oca, ponizivali moju mater. A ja sam međutim rastao u mržnji, u ropskoj tjeskobi pred tim bogatašima, nakićenima, silnima. ... Zarađivao sam hljeb uvijek ponizujući sam sebe. Za novac, koji su mi plaćali, za kojekakove lekcije, prijepise i crteže, tražili su od mene pognutu šiju... Držali su me u predsoblju kao lakeja; na svakom su me koraku ušfinuli, da osjetim kako sam prosjak i kako je moj gorko zasluženi novac milostinja svih tih sitih i zadovoljnih lupeža... Eto, na koga mrzim. Izopačili mi dušu: podrezali joj krila! Oni su othranili u meni nisku bojazljivost, gnjeli su me pod svaki pokušaj, za svaki poriv prema slobodi. U mene nema jake volje, ali mržnje na njih ima mnogo! Ja sam također »Židov«... Ni u čemu nisam pred tobom kriv...!

»Jevreji« Čirikovljevi naišli su, razmjerno, na dosta dobar odziv kod nas. O dobrom prijemu toga Čirikovljeva rada našom književnom javnošću bio je, očito, već unaprijed uvjeren prevodilac i izdavač, jer se inače, vjerojatno, ne bi upuštali, u ono mršavo izdavačko doba, u prevođenje i izdavanje jednoga dramskog rada nepoznata pisca. I doista, sudeći po nekim recenzijama tog doba, »Jevreji« su vrlo dobro primljeni hrvatskom književnom sredinom, toliko dobro, da su ubrzo nakon povoljna odziva kritike prodrli i na našu scenu, doživjevši u Hrvatskom narodnom kazalištu već godine 1907. svoju premijeru (5. IX.) i prvu reprizu (7. IX.).

Oduševljeno, ali bez stvarnijega zahvatanja u suštinu ove drame, piše u to doba o »Jevrejima« »Savremenikov« (god. I. knj. 2. str. 120. do 121.) književni kritičar dr. Dragutin Prohaska, koji u Čirikovljevim »Jevrejima« vidi manje više samo književno-folkloristički zahvat u tome, što je Čirikov »otvorio novo vrelo sujeta, pogledao je u židovski geto«. Inače on govori, među ostalim, i o »azijatsko-evropskim protimbama Rusije«, iz kojih protimbi, prema riječima recenzentovim, potiče »ekskluzivno — tendenciozni i kritički značaj ruske književnosti«, poređujući istodobno Čirikovljeve »Jevreje«, obzirom na njihovu folklorističku sadržinu, čak s Gutzkowljevim »Urielom Acostom«. Socijalno-politički karakter drame ocjenjuje posve nejasno, govoreći o tome, da »ruski dramatik vodi borbu buržoazije(?), klerikalnog zaglupljivanja mase(!) i nacionalnog fanatizma zionista, no s takvom umjetničkom nepristranošću, da nas tendencija njegova neopaženo regbi krišom osvaja« (Savremenik, I, 1906., str. 120).

U scensko-tehničkom pogledu ističe Prohaska u »Jevrejima« naročito liriku milieua i scensku tehniku kao odlike drame, upozorujući naročito naše dramske autore na citirani dijalog između Lije i Berezina: »na takovim se mjestima možemo naučiti mnogu tajnu pozorišnog uspjeha ruskih drama«.

U stvari je ovaj potonji Prohaskin poziv našim dramatičarima bio suvišan: »Jevreji« se nisu održali ni na ruskom ni na našem kazališnom repertoaru, i to baš radi svoga lirizma i scenske tehnike: »Jevreji« su naime par excellence ideološka drama, izrazita drama s tezom, sa šematičnom scenskom tehnikom i sasvim nedramskim lirizmom, pa je scenski uspjeh takve drame i te kako uslovan. To uostalom potvrđuje u cijelosti i kasnija historija scenskih uspjeha, odnosno neuspjeha »Jevreja«. Pored toga naša drama tog doba, a i kasnije znatnim dijelom pati baš na hipertrofiji svoga lirizma, pa je »Savremenikov« kritičar, očito, činio našoj drami medvjeđu uslugu i time, što je kao odliku »Jevreja« isticao njihov lirizam.

Iz sasvim drugih razloga oduševljava se za »Jevreje« kritičar »Narodnih Novina« (V. Ibler). »Sva četiri čina ove ruske drame — veli taj kritičar — djeluju silno na čuvstvo. Svi mi znamo za Kišenjevske događaje (pogrome), ali kad nam se njihova slika predoči kao na dlanu, tko bi bio tako nesmiljen, da se ne bi podao njihovoj sugestivnoj snazi. Dobro je, da nas od vremena do vremena podsjete, da smo ljudi. To čini i Čirikovljeva drama, pa je ova njena sposobnost kadra da nadoknadi gotovo sve, što joj na drugoj strani kao drami u strogom smislu riječi fali. Danas smo već naviknuti na slične ne-drame iz Rusije. Gledamo

slike, proćućujemo pri tom čuvstva dublja i silnija od svakidašnjih i nekako se zbude, baš kod tih ruskih djela, da zaboravljamo na autora i ne izlazimo sa zahtjevima dramatskim, zadovoljavajući se, što je autor osjećao kao čovjek i u nama probudio čovječnost...«

Socijalni značaj »Jevreja« potcrtava ovaj kritičar zanimljivim rezoniranjem o osnovnoj tendenciji »Jevreja«: »Ovo je djelo veoma interesantno — veli on — i za Židova i za ne-Židova kao ilustracija plemenske mržnje. Bez sumnje, da ta mržnja postoji, da je od starine jaka i da se može jedino na temelju posvemašnje jednakosti premostiti. Da li je Čirikov vjerom, što je ispovijeda u »Jevrejima«, pokazao pravi put rješenju tog problema, tko će tu nešta stalna ustvrditi? Jazovi se ne zatrpavaju jednim danom, niti se pravednost ustoličuje jednim udarcem ruke. Ali vazda je bilo pojedinaca, predstavnika čovječanstva, koji su na riječi i na djelu manifestirali ljubav, što jednakom mjerom obuhvaća pripadnike sviju vjera i plemena. Manjina je uvijek u pravu i dobrota bila je uvijek na strani rijetkih. Tko vjeruje u razvitak čovječanstva uopće i u njegovo sveudiljno usavršavanje, taj vjeruje, da će i ovo pitanje biti riješeno u skladu s principima pravednosti. A svako djelovanje u tom pravcu zavisit će o razvoju prilika. Djela kao što su »Jevreji« to su kamenčići, kojima pojedinci taracaju jednu dugu cestu put cilja, za kojim ljudstvo teži. Jer uspomena na izgubljeni raj i na izgubljenu obećanu zemlju još uvijek nije izblijedila, i svi smo mi zioniste našega vremena...«

Za karakterizaciju auditorija premijere »Jevreja« u Hrvatskom narodnom kazalištu god. 1906., a time i za idejno nastrojenje tih godina u izvjesnom dijelu naše inteligencije od nemalog je interesa i kritičareva bilješka o uspjehu premijere, o kojoj on bilježi ovo: »Za drugog čina sinoć se više pljeskalo. Bilo je to povlađivanje u prilog socijalističkih ideja, kao ono kod »Tkalaca«, a po tome se ne može prosuditi pravi dojam drame. Kazalište bilo je puno i interes za novitet dosta živ.«

Nakon ovog i ovakvog nastupa autora »Jevreja« u hrvatsku prijevodnu književnost, ulazi Čirikov narednih godina i decenija u našu prijevodnu književnost desetkom svojih pripovjedačkih radova, i to pretežito takvim radovima, koji su socijalno intonirani poput »Jevreja«. Prva ga prevodi, poslije »Jevreja«, naša pokrajina, objavljujući god. 1907. u karlovačkom »Narodnom Glasu« (god. II. br. 1014.) crticu »Drug«, u prijevodu Pavla Fröhlicha. U toj se crtici Čirikov obara, kao i u »Jevrejima«, na nedotupavu rusku predratnu administraciju, crtajući nam ambijenat, u kojemu čak jedan pravi državni savjetnik, u činu gene-

rala, biva ni kriv ni dužan osumnjičen, da je bombaš i prevratnik, radi čega konačno i pogiba.

Za ocjenjivanje ideološkog stava Čirikovljeva, kako je on bio shvaćan u to doba, iza »Jevreja« kod nas, karakteristična je bilješka prevodioca P. Fröhlicha, kojom on uvodi čitače u svoj prijevod crtice »Drug«, predstavljajući Čirikova čitačima karlovačkog »Narodnog Glasa« kao »odlučna pristašu revolucionarnog pokreta ruskog naroda.« Pored toga valja istaknuti, da je »Drug« preveden na hrvatski još u istoj godini njegova objelodanjenja na ruskom jeziku, što dokazuje, koliko je bio živ interes za Čirikova kod nas u to doba.

Narednih godina, t. j. do rata prevedena je pregršt njegovih pripovijedaka u našim tadanjim književnim časopisima. God. 1908. prevodi u »Prosvjeti« (god. XVI.) Armin Koričić njegovu novelu »Nahod«; godine 1908.—1909. prevodi S. Rakošev u »Beharu« (god. 9.) crticu »Nagrade«, a u »Prosvjeti« (god. XVII.) pripovijest »Izdajicu«; godine 1910. preveo je A(ugust) H(arambašić) u »Prosvjeti« (god. XVIII.) pripovijest »Izgubljeni sin«, a godine 1911. u istom časopisu Lodola crticu »Zrio«.

Za vrijeme rata objavila je zagrebačka »Merkurova zabavna knjižnica« (sv. XV.) dvije Čirikovljeve novele: »Pod policajnom paskom« i »Tanjina sreća« (u prijevodu J. Š.).

Poslije rata, u doba, kada se Čirikov nalazio već u emigraciji, publikovala je Andrićeva »Zabavna biblioteka« (knj. 369. i 413.) dva oveća beletristička Čirikovljeva rada: roman »Porodicu Tarhanovih« (1925.) i »Moj roman. Stradanja ruske žene« (1927.), vodeći jamačno računa o piščevu boravku u inozemstvu i o njegovu stavu prema događajima u Rusiji nakon listopadske revolucije.

III.

U cijelosti umjetničko-književni i ideološki lik Čirikovljev, i nakon svih ovih prevođenja na hrvatski iza »Jevreja«, ostaje uglavnom, kakav je on stvoren atmosferom »Jevreja«. Sve ove stvari, naročito one, koje su prevedene kod nas do konca rata, u svojoj se socijalno-političkoj strukturi i etici kreću na liniji njegovih »Jevreja«. »Drug« šiba čuvenu rusku predratnu upravnu vlast, »Nagrade« pokvarenjaštvo i nesocijalan osjećaj viših željezničkih vlasti; »Izgubljen sin« obrađuje socijalno-politički problem odnosa između »otaca i djece«, a »Nahod« i »Tanjina sreća« plediraju za mjesto pod suncem i za ponižene i povrijeđene, koji se nađoše kao »nahodi« i prostitutke (»Tanjina sreća«) na društvenu dnu. Naš prevodilac »Tanjine sreće« (god. 1917.) uvodi svoj prijevod ocjenjivanjem uloge Čirikova u ruskoj književnosti, videći

još i god. 1917. »u Čirikovu veliki revolucionarni borbeni duh i tvorca među hiljade, stotine hiljada tvoraca onoga, što je prije par mjeseci stvorilo slobodnu demokratsku Rusiju iz one trule apsolutizmom i policajnim režimom krunisane ‚nesposobne' Rusije.« (Merkurova zabavna biblioteka, XV, »Tanjina sreća«, Predgovor).

U stvari je s tom književnom i političkom fizionomijom Čirikov dočekao rusku revoluciju g. 1917. Međutim on se poput Andrejeva, Mereškovskoga i drugih g. 1917., odrekao te revolucije, pogotovo kad je ona uzrasla do ruskog oktobra 1917., i vjerojatno je, da je Čirikov već njoj sasvim okrenuo leđa i spremao se da napusti svoju revolucionarnu domovinu, kad je naš netom pomenuti uvodničar i prevodilac »Tanjine sreće«, potkraj god. 1917., Čirikova uzdizao slavom kao tvorca nove Rusije, koja je nikla iz ruskog kataklizma god. 1917.

Odlazak Čirikova u emigraciju (g. 1921.) kosnuo se žestoko njegovih bivših književnih i stranačkih drugova. Oduška svome negodovanju za to Čirikovljevo izdajstvo, kako oni vele, dali su oni i time, što ga, kako već rekoh, sasvim prešućuju u svojim povijestima književnosti. Kao da ga nikada nije bilo.

Međutim do tog njegova napuštanja domovine (1921.) i revolucije (1917.) Čirikovljevo se ime spominjalo uz prva imena najprogresivnije ruske književne misli. P. S. Kogan, vidan suvremeni ruski književni historik, koji je i prije rata slovio kao prvak ruske naprednije književne kritike, ne spominje, kako je već rečeno, u svojoj najnovijoj povijesti ruske književnosti (Moskva 1925.) ni jednom riječju Čirikova, dok je prije rata, kao suradnik znamenitog izdanja »Historija ruske literature 19. vijeka«, što je izišla pod redakcijom D. N. Ovsjaniko-Kulikovskoga (Moskva, 1910., sv. 1—5) Čirikova svrstavao u red najistaknutijih ruskih marksističkih pisaca kao što su Gorki, Veresajev i sl. »Mogu se pomenuti imena dvaju triju pisaca, koji su svijesno prionuli k marksizmu. Baljmont i Mereškovski i drugi modernisti surađivali su u marksističkim revijama, naravno, nipošto zbog pristajanja uz ekonomski materijalizam, nego zbog velikog prostora, koji se tu otvarao njihovu talentu, a katkada i radi slučajnih razloga. K piscima, koji su svijesno podupirali stvar maksizma, pripadaju Čirikov i Veresajev. Talentirani pisac domaćeg bita, Čirikov podrugivao se narodnjacima, zahtijevajući »ostavku invalida« (Historija ruske literature 19. vijeka. Moskva 1910. Tom. V. str. 93.).

Tako isto sudi o Čirikovljevoj ulozi u ruskoj literaturi devedesetih i devetstotih godina i historik ruske žurnalistike Č. Vjetrinski (Ib. str. 438).

Prema tome u liniji književnog i ideološkog razvoja Čirikovljeva dade se ustanoviti isprekidana linija ideološkog vrludanja od narodnjaštva preko marksizma do desničarskog socijalizma (»eserovstva«), kakvu liniju zapažamo počešće kod vidnih ruskih pisaca emigranata; tek kod Čirikova valja fazu marksizma u toliko potcrtati, što je Čirikov bio svijesnim i odlučnim suradnikom one književne i ideološke struje koncem devetnaestog i početkom dvadesetog vijeka, koja je moralno i materijalno podupirala pokret okrunjen u ruskim događajima godine 1917. Završna faza njegova vrludanja, koja se odigrava u emigraciji, i to u stavu oporbe prema svojoj najboljoj prošlosti, označuju njegovu životnu Kanosu, a time i etički slom njegova književnog i životnog djela.

Uostalom možda bi i fazu njegova zanošenja za revoluciju valjalo blaže shvaćati i tumačiti je izvjesnim duhom vremena: onako po prilici, kako on intonira svoju crticu »Drug« u uvodnim riječima:

»— — — Kao noćni leptiri, što lete na plamen, tako su i ljudi sa svih strana letjeli ka grubo izdjelanoj grdosiji slobode i padali u tamnice...«

Tako je jamačno, nošem strujom svoga vremena, poletio ka toj grdosiji slobode i Jevgenij Čirikov, raspirujući nekoliko decenija znatnim književnim naporom i uspjehom plamen ruske revolucije. Kad se, međutim, taj plamen razbuktio i godine 1917. zahvatio svojim sablasnim plamsanjem i najdalje horizonte njegove neobuhvatne domovine, opržio je na njemu sebi krila i naš »pjesnik Volge«, okrenuo leđa zazivanoj grdosiji slobode i, konačno, pao u stavu »tuđinca« i »invalida«, kao leptir oprženih krila, daleko van bojnog polja svoje domovine.

JOSIP BADALIĆ

F E U I L L E T O N

POSLJEDNJE MANIFESTACIJE NAŠIH ARHITEKTA

Savremena arhitektura izradila je i teoretski i praktički svoju pravu pravcatu dogmatiku. I kao što postoji evanđelje po Luki, Marku i Matiji, tako danas već postoji evanđelje građenja po Le Corbusieru, Adolfu Loosu i Ottu Schubertu. Ovih evanđelista ima dakako daleko više no u knjizi novog zavjeta, ali iz svih njihovih dogma se dade sasvim lijepo ekscerptirati jedan katekizam, koji na izvjesna najvažnija pitanja daje ako ne baš sasvim iste, a ono kongruentne odgovore. Po logici toga katekizma arhitektura mora biti funkcionalna, racionalna, higijenska, ona mora stvoriti bolje uslove za pojam rada i stanovanja; ona posvema zabacuje krasnorječivu dekorativnost; u koliko je i dekorativna (— ova je riječ kod modernih arhitekta ominozna i na indeksu —), to jest u koliko zadržava pretenzije da djeluju vizuelnim elementima, to smije odnosno mora da nužno proizlazi samo kao funkcija njene stvarne svrhe i bitne zadaće.

I još mnogo toga bi se u ovom smislu moglo izvesti iz gornjih zasada, što ih naročito posljednjeg decenija evropska odnosno svjetska arhitektura riječju i djelom propagira kao svoju religiju, dokazavši hiljadama konkretnih primjera da je tako, jer samo tako može i mora da bude. Danas niču iz zemlje čitava naselja i gradovi, u kojima čovjek u suncu i higijenskom komforu živi i radi kao čovjek. Funkcionalni teorem građenja rodio se iz socijalnih uslova, koji na toj liniji neodoljivo pobjeđuju. U ovom diktandu socijalnih osjećaja svrha je potpuno nadvladala sve ono, što se je prije zvalo stil, a što u ovom pojmu sadržava čitavu jednu enciklopediju laži i predrasuda.

Sve ovo, što je već oživotvoreno u velikom vanjskom bližem i daljem svijetu, što se je definitivno pretvorilo u dogme i aksiome, sve to nailazi i kod nas — u našoj sredini — na živu rezonansu. Ne ćemo nipošto da našim graditeljima osporavamo talente, originalnost i dobre namjere, ma da smisao, srž i bit nove religije građenja ne smatramo kod nas rođenim iznašašćem. Mi smo u sretnoj situaciji odabiranja i eklekticizma, koji ima slobodne ruke i fantaziju, da od vanjskih prethodnika pronađene principe i aksiome varira u okviru naših prilika i naših zadataka. Netko sa mnogo talenta i invencije, a drugi sa manje, — kako to već biva uvijek i svagdje. Ipak je radosna činjenica, da su inspiracije i zanosi naših mladih graditelja — koji imaju iza sebe svijetlu tradiciju na liniji od Bartola Felbingera do Viktora Kovačića — tako jaki, impulzivni i beskompromisni, da stvaraju koncepcije, koje često podnose i najkritičnije usporedbe sa svjetskim relacijama. Generacija naših najmlađih arhitekta odgojena je na istinama, logici i smionosti, koje su postale njena nepokolebiva vjera u pravu svrhu svojih zvanja i poziva. To kažemo sasvim općenito, ne smatrajući preponderantno važnom pojavu, da su se naši arhitekti — više manje po svojim ličnim orijentacijama — podijelili u nekoliko grupacija, koje bi htjele da nađu i neke teoretske i ideološke diferencijacije. Zato smatramo efemernim, da li netko pripada ovoj ili onoj grupi, kružoku, ili čak organizaciji; važno i bitno ostaje pri svemu samo jedno: talenat, znanje, stvaralački potencijal. Svejedno je, po kojemu se evanđelju propovijeda bit dogma. Samo pozitivne kvalitete mogu da budu mjerodavne, a sve ono drugo formalno otpada i ne ulazi u obzir, a najmanje firme ili verbalistički programi.

U umjetničkom paviljonu bila je od 20. III. do 3. IV. o. g. priređena »Arhitektonska izložba« zagrebačkih inženjera i arhitekata. Bili su izloženi projekti, fotogra-

fije modela, pa i fotografije realiziranih osnova. Na okupu se našao veoma opsežan materijal, ali ujedno i šarolik s obzirom na teme pa i na kvalitetu. Priređivači (jury?) nisu očito išli za tim, da pruže određenu jedinstvenu ideološku liniju, već izgleda da im je bilo više stalo do toga, da dadu prilično mozaikalni prerez kroz aktivitet građevne djelatnosti članova sekcije UJA. Uslijed toga se desilo, da je doduše striktno održan alfabet prezimena u aranžmanu i rasporedu izložbe, ali je nedostajao osjećaj jednog unutrašnjeg sistema. Mogle su se na primjer oštrije konturirati ili grupirati pojedine teme: škola, bolnica, javna zgrada, stambena kuća, vila i t. d. Od toga se odustalo u korist alfabeta i zauzeo se princip lične individualne reprezentacije pojedinaca. A to je opet bilo na štetu cjelokupne kvalitete, jer kad bilo koje udruženje istupi tako, da u njegovu okviru dolazi do riječi svaki pojedinac s razloga što je u njemu začlanjen, onda se mora pojaviti posljedica kvalitativnih razlika. Onda se još više vidi, kako jedan pojedinac ima više talenta a drugi manje, jedan se usuđuje više a drugi manje, jedan je bliže komercijalnim kompromisima a drugi traženju istine i stremljenju za općim idealom.

Rezimirat ćemo ukratko ono, što se na ovoj izložbi ističe jačim pozitivnim kvalitetama, odnosno što u općem nivou sačinjava tačke, koje zaustavljaju veću pažnju i jači interes.

Bela Auer zastupan je jednom simpatično zračnom vilom na Rokovu perivoju i uspjelim interieurom knjižare Minerva. — Auer, Cota i Petrak zajednički su izradili logički i nešablonski raščlanjenu osnovu za učiteljsku školu na Cetinju. — Vanredno djeluje u kamenu, staklu i metalu izvedeni interieur beogradske Udružene Banke po osnovi prof. Huga Ehrlicha, koji je tu imao da svlada teškoću skučenog i ograničenog terena. — Ferdo Florschütz ima mnogo fantazije i smisla za jednostavnu linearnost; njegov neboder u Grazu i kolodvor u Skoplju zamišljeni su stilski čistim obrisima; jednom djeluje izrazita vertikala, a drugi put horizontala. — Među prvorazredne objekte spada prema suncu orijentirana vila Stjepana Gomboša u Novakovoj ulici, s vanredno invencioznim raspoređajem prostorija. — Vjekoslav Faltus predlaže racionalni tip jedne banovinske bolnice; tu temu obrađuju naši arhitekti u posljednje vrijeme tako uspješno i samostalno, da ćemo se u tom pogledu naskoro posvema osloboditi inozemnog tutorstva — Milovana Kovačevića osnova za sokolski dom daje urbanistički veoma interesantno rješenje s monumentalnom zgradom na uglu, koja dominira u perspektivama nekoliko ulica. S njegovom regulacijom kompleksa termalnog lječilišta Stubičke Toplice se ne možemo složiti, jer ne zamišljamo sretnom namisao, da se u onom tipičnom zagorskom agrarnom pejsažu podigne neki Versailles sa francuskim obrezanim vrtovima; osim toga izgleda, da je taj projekt takvih dimenzija, da će trebati čitavi deceniji za njegovu realizaciju; jedno mu se ipak ne može osporiti, a to je prostrana zračna širina i orijentacija prema suncu. — Stanko Kliska osnovao je realnu gimnaziju u Sisku više dekorativno nego li funkcionalno; zbog polaganja važnosti na dekorativni momenat ostaje čitava jedna fasada bez prozora, a to nam se za školsku zgradu ne čini sretnim rješenjem, premda je cjelokupni dojam veoma harmoničan. — Zlatko Neumann, idejni sljedbenik Adolfa Loosa, daje dobro graduiranu fasadu stambene kuće Armuth; interesantno je riješen ugao njegove kuće u Zvonimirovoj ulici. — Vjekoslava Muršeca osnova za krematorij u Pragu ima monumentalne konture, s velikim dominantnim kubusom u centru. — Marijan Haberle rješava teoretski s mnogo fantazije pitanje regulacije Strossmayerova šetališta; odbacuje sadašnju nakaznu uspinjaču, a prijelaz iz gornjega grada u dolnji rješava sistemom terasa. — Vladimir Potočnjak je dao tip jedne male primorske kuće za ljeto-

vanje s terasom preko čitavog krova i osnovu za izgradnju kupališta Novi. — Egon Steinman je izložio svoju osnovu za veliku novogradnju zagrebačkih srednjih škola, koju ćemo doskora moći da ispravnije prosudimo po realiziranom objektu. — Dobro poznata vila u Jurjevskoj ulici, izvedena po osnovi Marka Vidakovića, svakako je jedan od najinteresantnijih objekata izložbe; tu je spojen najmoderniji princip gradnje s udobnim komforom i akomodacijom okolini. — Zdenko Strižić uvijek je pun invencije i originalnih koncepcija, kojima ovaj put rješava pitanje t. zv. naselja s malim stanovima i vrtovima za svaku posebnu obitelj; protivno velikim stambenim kasarnama osnivaju se naselja u svijetlu i zelenilu, koja čovjeku i socijalno i estetski pružaju daleko pogodnije uslove života. — Bezuvjetno jedan od najjačih objekata na čitavoj izložbi je pučka škola na Jordanovcu izvedena po osnovi Ivana Zemljaka; monumentalna ova zgrada ima idealni raspored prostorija; sa socijalno-higijenskog stanovišta upravo oduševljava tip njegovog školskog razreda, kojemu čitava jedna staklena stijena daje u dovoljnoj mjeri potreban zrak i svijetlo. Sve ono, što smo u uvodu rekli o zadacima savremene arhitekture, riješio je Ivan Zemljak najuspješnije na jednom tipičnom primjeru.

Nedavno je u redakciji Stjepana Planića, jednoga od najistaknutijih naših mlađih arhitekta, izašla vanredno opremljena omašna knjiga s naslovom »Problemi savremene arhitekture«, sa podnaslovima na fotomontaži »Treba znati...« i »Progres graditeljstva«, a sa motom: Stvoriti bolji socijalni odnos i život čovjeka u njegovu domu i radioni!

U ovom značajnom i izrazito programatskom djelu — prvom te vrste na našem jeziku — zastupana je čitava plejada lijevog krila naših domaćih arhitekta i graditelja, i to: Antolić Vladimir, Denzler i Kauzlarić, Dubovy Jan, Freudenreich i Deutsch, Hećimović Mijo, Horvat Lavoslav, Ibler Drago, Kauzlarić i Gomboš, Kojić Branislav, Kovačević Milovan, Maksimović Branko, Pičman Josip, Planić Stjepan, Strižić Zdenko, Weissmann Ernest, Zemljak Ivo i Zloković Milan. — Grafička oprema je od slikara Ernesta Tomaševića, koji je izradio perspektivne skice pojedinih objekata.

Djelo je veoma interesantno i s teoretske i s praktične strane. Kao uvod donosi deklaraciju arhitekta sabranih na međunarodnom pripremnom kongresu za modernu arhitekturu u La Sarrazu g. 1928., u kojoj su deklaraciji sadržani principi opće ekonomije, analiza pojma urbanizma, pitanje odnosa arhitekture spram javnosti i državi. Tu je deklaraciju sastavilo i potpisalo dvadeset i četiri arhitekta, među kojima su gotovo sva prva imena savremene evropske arhitekture.

Kao sistem ovog djela uzet je princip, da su uz reprodukcije pojedinih osnova odnosno uz fotografije pojedinih realiziranih objekata dodani komentari njihovih osnivača, koji kratkim i zbijenim tekstom objašnjavaju ideju i detalje svojih zamisli. Takvi komentari Planića, Hećimovića, Weissmanna, Antolića i Strižića vanredno su dokumentarni i stvarni, važni za stručnjaka a interesantni za laika; principi i teorija sretno su potvrđeni i obrazloženi praktičnim primjerima.

Prostor ovog referata ne dopušta nam da odviše zademo u detalje, pa ćemo se stoga samo ograničiti na konstataciju, da smo ovim djelom dobili doista prvorazredni dokumenat o stvaralačkom potencijalu i snazi najmlađe generacije naših arhitekta, koja ima fantazije i smionosti i duboko fundiranog socijalnog osjećanja, da u svojim zamislima bolnica, higijenskih zavoda, škola, sportskih stadiona, državnih zgrada, regulacija i stanova doista stvori »bolji socijalni odnos i život čovjeka u njegovu

domu i radioni« (Planić). — Vjera nosilaca ideologije ove generacije tako je jaka, da ne može biti nikoga, tko bi joj se još pokušavao otimati.

Početkom travnja bio je u Ullrichovu Salonu izložen projekt za izgradnju Zakladnog zemljišta na Jelačićevu trgu. Nosilac toga velikog i značajnog projekta je Dušan Plavšić, osnovali su ga arhitekti Josip Pičman i Josip Seissel u tehničkoj saradnji s ing. Ivanom Juranovićem, dok je izvađajuća tvrtka Mayreder, Keil, List i Comp., građevno društvo u Grazu.

Već je protekao priličan broj mjeseci, kako uz Jelačićev trg stoji ona sablasna izrovana praznina, o čijoj sudbini još uvijek nema rješenja. Svakako je evidentno jedno: parcelacijom i rasparčavanjem te za sebe jedinstvene površine nastat će konglomerat građevnih objekata, za koji se unaprijed znade stopostotnom sigurnošću, da će biti u najmanju ruku šaren, i da će pružati dostojan pandan čitavom sadašnjem arhitektonskom karišiku toga našeg centralnog trga. A ova najeksponiranija točka našega grada imperativno traži, da bude zauzeta jednim velikim reprezentativnim objektom, kako ga je zamislio Dušan Plavšić, koji je ujedno našao i bazu za njegovu financijalnu realizaciju i rentabilnu amortizaciju. Ta velika zgrada s pasažom, koju bi zatvarale tri ulice, pruža sa svojih osam odnosno trinaest etaža mjesta jednoj velikoj dvorani, kinematografu, kapelici, kupalištu, zakladnoj ljekarni, kavani, restoranu, baru, dućanima, magazinima, klupskim prostorijama, a ima svega 156 stanova sa 369 soba i nusprostorija sa 156 kupaona. Dakle svaki pojedini stan sa vlastitom kupaonom. Toranj kao naglašeni dio cijeloga objekta projektiran je tako, da se kasnije može adaptirati bez znatnih promjena u gradsku vijećnicu. Tu će se u prizemlju nalaziti reprezentativni ulazni foyer, a kroz drugu, treću i četvrtu etažu prostirala bi se gradska dvorana za vijećanje sa galerijom; ostale prostorije u spratovima mogu se prema potrebi priključiti gradskim uredima.

Arhitekti Pičman i Seissel su se držali principa jednostavne monumentalnosti, u kojoj su postigli vanredno pregledan i racionalan raspored prostorija. Cijela je osnova praktična a ujedno i urbanistički logična, tako da se mora naći mogućnost za njezinu realizaciju. Krajnji je čas, da se konačno pristupi izvedbi tog rješenja, a da se ne desi, da se već iduća generacija nađe pred zagonetkom, kako je u ovom dominantnom pitanju anno 1932. mogla u našoj sredini kod odgovornih faktora vladati takva kratkovidnost, ako ne sljepoća ili možda nešto još i gore.

Dr. S. Batušić

LIKOVNA KRONIKA

Izložba Vjekoslava Parača

Ovaj mladi talentovani slikar iz dalmatinske Hrvatske priredio je nedavno svoju drugu kolektivnu izložbu u Ulrichovu Salonu nakon svog trogodišnjeg dalnjeg studija u Parizu. Prva njegova izložba pokazivala je rad Paračev na našoj umjetničkoj akademiji, a ova druga je opet pokazivala njegov rad u Parizu, kao i one neminovne utjecaje, koje su na mladi talenat vršila djela velikih slikarskih generacija XIX. stoljeća. Po svom temperamentu i po cijelom svom razvoju Parač je rođeni slikar u pravom i punom smislu. I utjecaji Pariza upravo su blagotvorno djelovali, da se taj njegov razvoj ubrza. Kakav je danas Parač, prošavši i parisku slikarsku školu, sav je još u impresionizmu. Zanesen i oduševljen francuskim impresionistima i onima, koji su poslije njih njihove smjernice prihvatili, Parač se sve više približuje izrazitom kolorizmu. Na nedavnoj izložbi mogle su se zapaziti tri faze njegova rada. Prva, još

sva u tonu u sivilu, druga koja je temperamentno tražila boju, i treća, koja je već pokazivala jasnije i svjesnije kolorističke tendencije. Najizrazitije su zato i bile njegove posljednje slike, među kojima se isticala osobito ona svježa i živa iz njegova rodnog mjesta Solina. Na tom malenom platnu sve je još bilo vibriranje partikula boja, sve je bila atmosfera, ali sve to uzdrhtalo treperenje boja ipak je naviještalo, da je pred Paračem sad otvoren put, da bude potpuno svoj i potpuno originalan i da ga njegove slikarske smjernice vode sada nakon svih tih učenja, utjecaja i traženja k našem novom sadržaju, koji bezuslovno traži i svoju novu formu.

Njegov ukus i njegovu vještinu i njegovo fino zapažanje dokazivali su akvareli, koji su u njegovoj priredbi značili najbolji i navrjedniji dio, ponajviše zaokružen i ponajviše slikarski procućen. Ovi akvareli već danas nesumnjivo izriču, da je hrvatska mlada likovna generacija dobila u Paraču snažnu i vrijednu silu.

Njegova druga izložba može nesumnjivo zabilježiti moralni uspjeh; naravno, materijalnog uspjeha iste veličine nije bilo. Istina, neki bornirani stranci, koji se godinama nameću za nekakve arbitre u našem likovnom životu i koji godinama falzificiraju i naše ime i naša nastojanja po stranoj štampi, slegnuli su ramenima i izrekli svoj »visoki sud« nad Paračevim radom: très mediocre. Ovakovi sudovi od tih sudaca su samo za Parača izraziti i jasni kompliment, a toga je svakako Parač zavrijedio.

Izložba Georga Grosza

U starom umjetničkom paviljonu priređena je kolektivna izložba velikog njemačkog grafičara Georga Grosza. Priređena je brigom grupe trojice, društva »Zemlja« i grupom hrvatskih savremenih muzičara, književnika, publicista i arhitekata. Ova izložba je tim više značajna, što na njoj izlaže Grosz svoje najnovije radove, cijeli niz akvarela i crteža izloženi su u Zagrebu po prvi put. A cijela ova priredba poslije lanjske pariske izložbe Grosza prva je velika i kolektivna u Zagrebu.

Jezgru zagrebačke izložbe čine njegovi akvareli, ima ih preko 30. Otkrivaju sasvim novog i još nepoznatog Grosza. Pokazuju kako je taj veliki grafičar istovremeno i slikar velikih kvaliteta. Njegov je grafički opus na daleko poznat, popularan, upravo svjetskog glasa. Nije samo popularan, već se može mirno kazati, da je u savremenoj grafici upravo vodeći. Pa ako bi se prosuđivalo prema utjecaju, kojeg ima i kojeg vrši Groszov opus u današnjici na savremenu grafiku, moralo bi se tomu opusu dati prvenstvo. Njegova privlačivost je u prvom redu u aktuelnosti, u borbenosti i u oštrom kritičnom stavu. A opet svaka njegova crta, svaki njegov rez je jednostavan, shvatljiv i gotovo primitivan. Pun sadržaja i pun zapažanja. Njegov potez, istina, piše i crta resku satiru, ali u svakom svom dijelu, pa i onom najmanjem, iznosi bitno, živo, razgolićeno. Sve su te primitivne linije izražajne, veliki ih je psiholog nacrtao. Nekoje su upravo demonski, upravo vidovito izbačene kao sve one velike kreacije, koje se samo jedared kao novum u cjelokupnom likovnom razvitku pojavljuju. To nisu karikature, to nisu satire, to nisu diktati milosrđa, već su to teške i krvave optužbe, dokumenti, stranice historije nepravde, ludila, proždrljivosti, pohote, strasti i onih stravičnih laži, koje pritiskuju i obeščašćuju odnos čovjeka spram čovjeka.

I ta čudna Groszova slikovnica, koja se može samo na čas da pričini kao reporterska bilježnica, postaje po svojoj dubokoj etičkoj sadržini velikom knjigom današnjice.

No ova knjiga, ova slikovnica, ovaj fantastični film pun imaginacije i protesta, nije nastao poput neke improvizacije. Nastao je dugim i predanim studijem, koji je godinama trajao, koji je godinama tražio svoj definitivni izraz i koji još sveđer dalje i danas nakon postignutih rezultata traje.

Groszov razvoj išao je od obične škole preko futurizma, dada-pokreta, rata, primitivnog crteža preko kubističkog i simultanog rješavanja do današnjih preciznih realizacija. Taj razvoj nije zastao kod Neue Sachlichkeit ili možda kod forma primitivnog crtanja, već se je neprestano dalje naprijed kretao. I čitav taj put, to prolaženje raznih utjecaja i raznog izražavanja jasno se vidi na našoj zagrebačkoj izložbi. Rane litografije su još primitivističke i simultane, dalnja faza je precizno konstatovanje i kondenzovana linija je u toj fazi najznačajnija. Zatim slijede živi crteži sve do zadnjih dana kao i posljednja faza: niz finih akvarela, virtuozno izvedenih, ali ne više razularenih boja, kao što su to bile prijašnje akvarelirane crtarije Groszove, već su to akvareli naprotiv skladno slikarski ugođeni, naravno istog ili sličnog sadržaja.

Način samoga Groszovog rada lijepo ilustriraju njegove snažne crtarije po prirodi; naime iza svakog onog crteža, akvarela ili litografije postoje bezbrojne male i velike skice i točne naturalističke studije. Izlošci su sinteza tih golemih i nepreglednih skizzenbucha, što ih krije maleni i skromni Groszov atelier.

Njegova zagrebačka izložba po kvalitetu, a pogotovo po bogatom kvantitetu zaista je kulturni događaj od velikog značenja, koji će bez sumnje u našem još mladom likovnom životu ostaviti dubokih i blagotvornih tragova.

Lj. B.

KAZALIŠTE

Prije nekoliko decenija više je zanimalo Ibsenovu publiku, u što se je stari čarobnjak pozornice izvrsno razumio, zamagljivanje, onaj kaotični trans, iz kojega su nicale čudesne sile i pokretale životom, od samoga toga stvarnoga života. Mukli tutanj koraka njegova Johna Gabriela Borkmana, koji je nestrpljivo u gornjem spratu iščekivao reputaciju nakon tamnice, bila je efektna muzika za tragediju, koja se je još i po mnogočem drugom vezivala uz staru grčku tragediju. Pitanje krivnje i ispaštanja mučilo je toga pisca jednako kao i sve njegove junake. On im sigurno nije olakšao nijedne muke. Prozelitskim fanatizmom on je budio i preispitivao savjest čovječanstva i tražio je sudije i presudu i kaznu u samima nama.

Pretposljednja Ibsenova drama »John Gabriel Borkman« kao da obnavlja i kondenzira njegove metode. Ona je tipični Ibsen. Najjača u svom zapletu, slabija u raspletu, jer se u tomu najviše izlaže kritici grube stvarnosti. Kao u svim Ibsenovim dramama i ovdje je najistinitija i najstvarnija sumorna i teška atmosfera, u kojoj se odvija život, bez obzira na posljednje konzekvence, bez obzira na logiku zbivanja: ništa nema i ne može biti od toga važnije i znatnije.

U komplikacije Ibesenovih ljudi treba ulaziti oprezno tapajući. Redovno se njihove sudbine vežu ili razilaze tek u dubinama, koje treba dosegnuti. Zato je skladna gluma toliko odlučna za uspjeh Ibesenovih drama. G. Verli kao režiser obnovljenog »Johna Gabriela Borkamana« na našoj pozornici pomišljao je na to već u izboru ensemblea: gdja Mihičić, Vavre i Kraus i gg. Dujšina, Petrovića i Štimca. Tako je dobra predstava postala zanimljivija od djela, koje nam je vrijeme otuđilo.

»Bračna matematika« treća je Manghamova drama na našoj pozornici. Ova nepretenciozna komedija bezazlenog sujeta: kako treba bračnom matematikom povratiti sa stranputice nevjernoga supruga — u dobrim rukama upravo je još toliko zabavna, da se može gledati. Pogotovo, kad to ne traje suviše dugo. Ako se je u opreci engleskog humora s našim valjda gdješto izgubilo, pokušali smo to s naše strane nadoknaditi od svoga. Gđica Babić nije bila zato u neprilici.

B. Livadić

MATE UJEVIĆ, HRVATSKA KNJIŽEVNOST

(Pregled hrvatskih pisaca i knjiga sa slikama. Jeronimska knjižnica, 364. Zagreb 1932.)

Za odgoj širokih narodnih slojeva najvažnije su kod nas svetojeronimske edicije, pa je radi toga među svim hrvatskim književnim društvima i nakladama položaj Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima jedan od najdelikatnijih. Izbor knjiga za narod treba da je dobro smišljen i da se vrši po utvrđenom programu, koji vodi računa o tom: što je najpreče da se pruži narodu?

S toga gledišta mora se pohvaliti nastojanje uprave H. K. Društva sv. Jeronima, da dade našem neškolovanom čovjeku priručnik, u kome bi mogao naći potrebne informacije o hrvatskim piscima i kjigama. Samo je veliko pitanje, na kakav način da se sastavi takva knjiga za puk. Vrlo je zgodno da se u tu svrhu poslužimo formom antologijâ, u kojima će biti izabrani karakteristični odlomci iz djelâ pojedinog pisca uz kratke podatke iz njegova života i rada. To bi bila ujedno i knjiga za čitanje i pouka o književnosti. Ili se može načiniti izbor samo najglavnijih i najvećih predstavnika književnosti i prikazati opširno i plastično njihova ličnost, što bi se također lako i ugodno čitalo. Treći je način — po mom mišljenju najmanje prikladan za pučkoprosvjetne svrhe — da se dade knjiga koja nije za čitanje, nego priručnik za traženje data kad ih tko ustreba, t. j. da se, po enciklopedijskom principu, poređaju alfabetski imena pisaca s naslovima djelâ i potrebnim godinama.

Nijednoga od ovih principa nije se držao Mate Ujević kod pisanja svoje »Hrvatske književnosti«, nego je htio da dade sistematski cjelokupnu hrvatsku književnost u pregledu. On spominje svakoga koji je makar što napisao, od najstarijih vremena do dana današnjega. Na 200 malih stranica to se ne da obaviti dobro ni korisno. Zato je, mjesto sistematskog pregleda, nastao kaos i zbrka imenâ, naslovâ i godinâ. Njegova je knjiga već po svojoj osnovi bila osuđena na neuspjeh. Ona se ne može čitati, niti može poslužiti kao informativan priručnik.

Prigovaralo se sa strane kritike, da je Ujevićev rad tendenciozan i subjektivan. Taj je prigovor opravdan više u pojedinostima nego u principu. Svako je djelo subjektivno, ne može drukčije ni biti. Hrvatska tendencija nije za osudu, nego se, naprotiv, mora pohvaliti. Dobro je što nisu zaboravljeni Hrvati Bunjevci i Gradišćanski Hrvati. Ni katoličko stajalište kao takvo ne može se napadati, ali u ime njega nije ipak dopušteno nepravedno klasificiranje umjetničke vrijednosti pojedinih pisaca, tako da i neznatni pisci katoličkog pokreta postaju silno veliki, a neki znatni pisci izvan tog pokreta potpuno se obescjenjuju.

Ali najveći grijeh Ujevićev je neoprostiva površnost, kojom je knjiga priređena. U knjizi ima toliko štamparskih i stvarnih pogrješaka, da je uopće neuporabiva. Ne mogu se ovdje sve nabrojiti, samo ću ih, primjera radi, navesti nekoliko.

U pravopisu je Ujević nesiguran i nedosljedan. Na pr. on piše krivo: Nijemica (str. 142, 173), podijeljivanju (49), riješava (169), zvjerima (23), vrijednijih (13), najvrijednije (29), hrvanje (32), shrvan (96). Ili piše nedosljedno: pripovijedača (138) i pripovjedača (138), pređe (101) i prijeđe (101), popjevke (23) i popijevkama (49), pretstavlja (7) i predstavnik (36), potsjeća (26) i podsjeća (30), prenešena (35) i preneseno (37) itd.

Bolja od pravopisa nije ni sintaksa rečenica, a stil je isto tako loš.

Bezbrojne štamparske porješke kvare imena, naslove i godine, te je poradi njih knjiga postala sasvim nepouzdana i nemoguća. Tako je na pr. Mažibradić postao Mužibradić (18), Bandulavić — Bandulović (47); Vraz se je rodio u Celovcu (95) mj. u Cerovcu, a rodio se god. 1830. mj. 1810.; Matija Divković je umro prije nego što se

je rodio (1653. do 1631.) itd. Naročito su naslovi djela iskvareni i pogrešni: Ipsibile (39) mj. Ipsipile; Andro Škikiteca (43—44) mj. Štitikeca; Priručnik (52) mj. Piričnik; Specime philologiae (64) mj. Specimen; Istri adcolarum Illyrix geographia (64) mj. Illyrici; Fructus auctumales (64) mj. auctumnales; Careva kraljevna (183) mj. kraljevina; Gartlic za čas skratiti (51) mj. kratiti, itd. itd.

Da pored navedenih ima još dosta stvarnih pogrješaka, koje se ne mogu odbiti na slagarske, nego su ili od neznanja ili od površnosti, vidi se iz slučajeva kakvi su ovi: Govoreći o Gundulićevu »Osmanu« autor tvrdi: »Šesnaesto i sedamnaesto pjevanje nije vjerojatno pjesnik uopće spjevao« (38), gdje se nikako ne može raditi o 16. i 17. pjevanju. Kod Kanavelića (Kanavelovića) autor kaže: »Preveo je jedno djelo s talijanskoga (od Gvarinia, »Pastor fido«) i »Život sv. Ivana Ursina, biskupa Trogirskoga« u stihovima« (44). Dakle je preveo »Život sv. Ursina«! Kod Belostenca piše: »Napokon je izdao golemi rječnik »Gazophylacium« (Zagreb, 1740.)...« (49), dok i sam autor navodi da je Belostenec živio do 1675., dakle on ga nije mogao izdati, nego je izdan 65 godina nakon njegove smrti. Danas je utvrđeno, da Belostenec nesamo da nije izdao »Gazophylacium«, nego da ga on nije ni priredio. Gdje govori o Modernoj, piše autor na jednom mjestu: »To je takozvana borba Starih i Mladih (bečana i pražana)« (str. 130), prema čemu izlazi, da su Stari — bečani (Bečani), a Mladi — pražani (Pražani), što je, dakako, sasvim krivo. Za Branimira Livadića piše Ujević, da je »izdao jednu zbirku pjesama (»Jeremija«)« (str. 166), što nije točno: »Jeremija« nije nikakva zbirka pjesama, nego je, kako u podnaslovu stoji, pjesan u 3 pjevanja. Ujević je Lavoslava Vukelića pobrkao sa Zvonimirom Vukelićem (str. 135), a sličnu je zbrku načinio s Budom i Milanom Budisavljevićem (str. 136 i 169). Ujević zna od jednoga djela načiniti dva: kod Janka Jurkovića, nabrajajući humoreske (komedije ni jedne ne navodi!), piše ovako: »Pavao Čuturić«, »Ulomci iz lomna i krševita života starovjekoga (mj. starovjerskoga!) pučkog učitelja« (str. 112), dakle navodi kao da su to dva djela, a ne jedno te isto pod drugim naslovom. Kod Jurkovića bilježi krivo naslov: »Da s' ostala što si bila« (112) mjesto »Da s' ostala što si«. I naslov jedne pripovijesti Vjenceslava Novaka prepolovio je Ujević, pa nabraja kao dvije: »Za sto godina«, »Ni kosti ni mesa« (str. 144), dok je to jedna pripovijest pod jednim naslovom »Za sto godina ni kosti ni mesa«.

Ispravljati sve što je u knjizi Ujevićevoj krivo, nije nipošto potrebno, jer je ta knjiga i onako promašila svoju svrhu uopće. Nikome ne može trebati i nikome ne može poslužiti. Autor ju je pustio u svijet s toliko nemara, nehajnosti i površnosti, da se mora pretpostaviti ili da ni on sam nije imao nimalo ljubavi za nju ili da nije bio kadar dati bolje. A jedno i drugo je zlo.

B. Jurišić

PJESME JERONIMA KORNERA

Na području umjetničkog stvaranja teško se postaviti isključivo na stajalište statike (formalistička estetika sa t. zv. »izvanjskim« metodom) i imati pravo. Isto je tako besumnje druga krajnost onaj t. zv. »unutarnji« estetski metod (Croce i dr.), koji zapušta statički momenat pri umjetničkom stvaranju i poklanja najveću važnost dinamici. Ovaj posljednji metod treba da zahvali svoju ekstremnost, uz mnoge svoje ispravne poglede, Hegelovoj dijalektici, koja je urodila anarhijom u misli brišući granice između svijetla i sjene, istine i neistine te okrenula pitanje vrijednosti za 180 stupnjeva. Ispravna estetika i objektivni literarni historik morat će da prijeđe preko ekstrema i da, ni eklektički ni dijalektički već čisto zahvatajući realno stanje stvari,

nađe srednji put, to jest, da prouči ulogu statike i dinamike pri umjetničkom stvaranju i njihov odnos. Statika uspješno pokazuje osobito na područje umjetnosti, koja se izrazuje jezikom, i na njezinu intelektualnost. Jezik je kao takav logika, rečenica je oblik suda, složene su rečenice silogizam itd. Uz ovu logičku, dakle intelektualnu konstrukciju, kažu statičari, nadovezuje se emocija, o jačini koje doduše ovisi vrijednost umjetničkog djela, ali je ta jačina određena intelektualnom osnovicom. Jer, kažu, emocija je kao takva sekundarna i, u koliko se ne radi o emocijama, koje su u vezi s našim autonomnim živčanim sistemom, nastaje tek poslije shvatanja jednog, kojeg bilo, predmeta. Dinamika se pak uspješno bori protiv neuspjelih umjetničkih pokušaja, pokazujući kako intelekt škodi umjetnosti kad prevagne, pokazuje na ulogu dinamike u unutarnjem ritmu i talasanju te na slučajeve, kad postojeća emocija izazivlje jednu drugu, novu intelektualnu konstrukciju s emocijom (ili kako oni kažu »intuiciju«) i time bi se moglo ili htjelo dati naslutiti, kako i emocija može igrati primarnu ulogu.

Istina, dinamičari priznaju neke intelektualističke forme, ali su one za njih sporedne važnosti. Oni dijalektički brišu granice ovdje, da ih onda čisto metafizički i to nedijalektički postave ondje, gdje ne treba, proglasujući neke duhovne sposobnosti (estetsku, etičku, intelektualnu itd.) autonomnima, odijeljenima među sobom, ne samo metodički već i stvarno, premda nikomu inače ne pada na um da rasparčava jedinstvo čovječjeg psihičnog života.

Udariti, dakle, sredinom, kako sam spomenuo, nije to tek iz običaja, već iz nužde da se konstatira faktično stanje stvari, jer oba ova faktora igraju važnu ulogu pri umjetničkom stvaranju.

Smatrao sam potrebnim iznijeti u ovo nekoliko riječi svoj stav prema umjetničkom stvaranju prije nego se ukratko osvrnem na Kornerovu zbirku pjesama »Blistavi rub«, i to tim više, što se kod nas pišu ocjene lirskih pjesama više impresivno i bez određenog teoretskog stajališta prema umjetnosti.

Harmoniziranja materijala i emocije u konačnoj umjetničkoj formi proveo je Korner samo u nekim svojim pjesmama. I u ostalim njegovim pjesmama opaža se jaka volja i ambicija da sprovede tu harmoniju. Vidimo s jedne strane želju auktora da iznese jednu temu, vidimo s druge strane talenat koji se očituje u jednoj svečanoj i rijetko diskretnoj patetici, jasno nam je što auktor hoće, osjećamo unutarnju borbu i unutarnji život, ali konstatiramo disharmoniju u pjesmi kao cjelini; ili je prevagnuo bilo jedan bilo drugi faktor. Svakako i pri ovim pokušajima treba istaknuti ozbiljno shvaćanje poezije, pa iako se radi zasad kod nekih pjesama o neuspjelim pokušajima, ono se ipak vidi iz svega toga pozitivni i ozbiljni napor, koji će kultiviranjem talenta i izraza dovesti Kornera do uspjeha.

Zanimljivo je da se Korner u pjesmama, koje su »lakše« pisane, i to u onim pjesmama, koje su prije nastale kao »Blagoslov proljeća«, »Čežnja proljeća«, »Žetelice«, »Corpus Domini«, »Prije tijelovske pričesti«, »Samoća u sobi«, najviše približio onoj harmoniji statike i dinamike. U drugim pak pjesmama, koje fragmentarno imaju odlično uspjelih slika (na pr. predzanja strofa pjesme »Školj od Perasta«) opaža se pretežnost statičkog, intelektualističkog momenta bez adekvatnoga dinamičko-popratnog faktora. Pjesma »Čežnja proljeća« ima dvije klasične strofe:

O, kako je svježe proljeće, kô djetinji dah.
Laste, što iza modrih planina dolaze,
oblijeću umorno nad plavim morem,
dok brodovi iz luke polaze... polaze...

Iza zelenih ograda bagrena bijelih,
kô iz kakvog tajnog raja koja kuća se bjelasa;
vezane barkete ziblju se na moru,
što se vatrenim bljeskom talasa... talasa...

(Čežnja proljeća)

Stihovi dostojni svake dobre antologije. Nijedna riječ suviše, a usto je prati adekvatno čuvstvo. Dinamika se tiho prepliće s materijalom u divnu harmoniju i daju skupa primjereni izraz — formu. Takvih uspjelih mjesta ima nekoliko, i zbog toga je trebalo ovu zbirku izdati.

Religiozno uvjerenje i čuvstva pjesnikova provalila su u snažnim pjesmama »Corpus Domini« i »Prije tijelovske pričesti« da se raznježe do bola u pjesmi »O majko Vaseljene«. Svečanost i usporenost raspoloženja i dinamičkog faktora izlijeva iz svetosti i uzvišenosti materijala. Svakako ove pjesme spadaju među najljepše pjesme te vrsti, koje su kod nas napisane poslije Izidora Poljaka i Đura Sudete. Sasvim novi okvir na pr. Presvetoj Euharistiji daje Korner u veličanstvenoj svježini jutra i čaru proljeća:

»Rodne su njive! —
Bijele su paše!...
a još bjelje u očima njenim Jagnje na ponjavi snježnoj
položeno u kolijevku zlatne čaše!...«

(Prije tijelovske pričesti)

U pjesmi »Blistavi rub« prikazuje pjesnik djevojku sluškinju, koja stoji kraj kuhinjskog prozora, nagnuta nad tanjurom pirinča. Nehajnom gestom i diskretnom plastikom slika Korner kuhinju i djevojku, koja u blistavom rubu zdjele vidi viziju ljudi i kraj iz kojega je došla. Ovaj na oko neznatni detalj karakterističan je u svojoj suptilnosti za čitavu zbirku. I sam pjesnik baca refleks svijetla, refleks svojih sjećanja o rodnom kraju, o ljudima i dragim stvarima (»Mojoj staroj Stani«) u čitavom nizu fragmenata, posvećenima Boki Kotorskoj, i to na način jednostavan i diskretan — kao na blistavom rubu tanjura. Te su pjesme poglavlje za sebe skupa s »Blistavim rubom«. Ima baš u tim pjesmama dosta negativnih momenata i mana, koje s formalne i estetske strane nisu malene, ali ima tu mjestimice neke čudne neposrednosti i virtuozno danih opisa kao na pr. Štimung kuhinje:

Rasulo se sunce po kuhinji.
Po naslagi tanjura na ormarskoj polici,
po stolu — sa dva, tri lonca
po čaši vode, zaboravljenoj na stolici.

(»Blistavi rub«)

Ukoliko je pozitivan bokokotorski ciklus, ta se pozitivnost očituje baš u »slikarskoj« sposobnosti auktora ove zbirke.

Držim, na koncu, da je »Blistavi rub« afirmirao lirski talenat Jeronima Kornera; ali to nije dosta. Korner mora ozbiljno da živi svojim unutarnjim životom i da usto ozbiljno radi na usavršenju izraza. Šteta bi bilo za nj da se izgubi. Taine je rekao jednom zgodom, kako je lakše dobiti bitku, rat, nego naći 6 dobrih stihova. Taine je previše drastičan, iako je Francuz. Ali, ako uzmemo da je to tako, onda je Korner dobio — bitku, jer je napisao još više dobrih stihova.

Ivo Lendić

OSVRT NA KONCERTE

»Zagrebački kvartet« svirao je 10. ožujka na petom društvenom koncertu »Hrvatskog glazbenog zavoda« kvartete Haydna i nekih drugih kompozitora njegove epohe. Stamitzov »kvartet b dur« blijed je i nezanimljiv. To je samo solidna radnja, ali ništa više. Dittersdorfov »kvartet es dur« mnogo je bolji. Naročito se ističe zadnji stavak, koji u svojoj slobodnoj rapsodičnoj melodiji pokazuje pravu ekspanzivnost.

Haydnov »Kvartet op 77. br. 1« značio je vrhunac tog rasporeda ne samo s obzirom na kompozitorovu važnost u historiji muzike, nego i zato, što on ima u svojoj muzici mnogo više života nego konstrukcije. Dok je muzika onih bila većinom konstruktivno jednostavna, njegova je muzika zdravi sunčani organizam.

Jarnovićev »Treći kvartet« može se po umjetničkoj vrijednosti postaviti odmah do Haydna. To je duhovita kompozicija kratkih stavaka poput epigrama, a po lakom stilu je srodna Mozartu. U svom violinskom koncertu, kojeg smo ove sezone imali prilike čuti, nije se Jarnović pokazao muzičkom ličnošću, koja može izdržati poredbu s najistaknutijim kompozitorskim imenima. No ovaj kvartet ne moramo ocjenjivati samo s našeg uskog stajališta, nego možemo uzeti općeniti kriterij. Ovo dosad zaboravljeno djelo dragocjen je dobitak za našu muziku.

Dora Gussich priredila je u kratkom razmaku — 15. i 17. ožujka — dva klavirska koncerta. Na prvom je svirala kompozicije Bacha i Chopina, a na drugom Beethovena i Schumanna. Ona nije pri tom samo slijepo reproducirala dotičnu muziku, nego je donijela u svojoj svirci i nešto od onog kompozitorovog osjećaja, koji ga je nagnao, da napiše to djelo. Svakako je znak izvanrednog talenta Dore Gussich, da joj to pri sviranju makar i djelomično uspijeva.

Bachovu je polifoniju izvodila uvijek pregledno. Najbolje je odsvirala »Fantaziju i fugu g mol«. Tu je pijanistica izašla u predavanju iz svoje dotadanje rezerviranosti i donijela je s mnogo snage — s udarom, ne samo jakim, nego i s intenzivnim — veliki porast ovog djela. Pri sviranju Chopina pokazala je smisao za pravu mjeru i bila je daleko od svake banalnosti, u koju se obično zapada pri sviranju »Balade as dur«. Izvedba »Chant polonaisa«, prozračnog i finog, može se nazvati izvrsnom. Beethovena je predavala na svoj način, koji je vrlo zanimljiv. Nije iznosila ogromne suprotnosti, kojima je prožeta njegova muzika, nego joj je predavanje teklo u ravnoj crti. Schumann međutim odgovara najbolje umjetnici, i kod njegovih djela ona može dati čitavo svoje umijeće. Za njegove »Fantasiestücke«, čas sentimentalne, čas dobrodušno vesele, možemo reći, da smo ih te večeri nanovo upoznali. Toliko se sviranje Dore Gussich stopilo sa sadržinom djela.

18. ožujka bio je koncerat »Zagrebačke filharmonije«, na kome je Josip Szigeti izveo violinske koncerte Mozarta i Brahmsa uz pratnju orkestra. Szigetievo je sviranje odriješito i temperamentno. Zato su pri izvođenju Mozartova koncerta njegovi naglasci bili možda nešto odviše tvrdi, ukoliko taj utisak nije skrivila loša akustika, jer kazalište nije nikako podesno za sinfonijske koncerte. Djetinjski nježna muzika ovog djela ne odgovara njegovom muževnom načinu sviranja. Ali i kraj ove zamjerke on je logički raščlanio svaku muzičku frazu.

Međutim Brahmsov se je koncert daleko više poklapao energičnim potezom njegova gudala. Ovu zakašnjelu romantičku muziku, što rastrgava samu sebe zbog nemoći ekspanzije prema vani — kakvu ekspanziju nalazimo na primjer u Berlioza

ili Liszta — salio je on svojim predavanjem u krutu cjelinu, što je presijecaju krajnji kontrasti.

Na rasporedu je još bila Haydnova »Oksfordska sinfonija«, djelo savršene ravnoteže, gdje i forma i sadržina teku u dva veličajna paralelna pravca, koji se nikad ne sukobljuju, jer se nijedan od ovih elemenata ne ističe na štetu drugoga.

Dirigirao je Krešimir Baranović.

Na šestom društvenom koncertu »Hrvatskog glazbenog zavoda«, koji je bio 12. ožujka, svirali su Ljerko i Miroslav Spiller kompozicije za violinu i klavir, uglavnom djela savremenih kompozitora. »Slavenska sonata« Josipa Slavenskog upravo je tipična za njegov način rada. Čvrstu okosnicu tema neprestano preplavljuje kaotična neorganizovanost ostale građe. Kompozitor donosi sve to iskreno i neposredno, pa su mu djela od jačeg dojma nego djela mnogih stranih kompozitora, koji se pomoću raznih rafiniranih sredstava žele prikazati barbarskima, a u stvari su hipercivilizirani.

Brahmsova »Sonata g dur op. 78« nije spadala u sastav ovog modernističkog programa. Osim toga je zamorno dugačka, a po svom karakteru je stereotipna akademska tvorevina s jednoličnim temama bez ikakve životne snage. — Ravelova je »Sonata« u formi majstorska. Efektna je upravo do skrajnosti. Međutim svaka senzacija prestaje s vremenom biti senzacija, pa se to dogodilo i s ovom hladno konstruiranom muzikom, koja je uzvitlala svojom bizarnošću mnogo prašine u godinama nakon rata. — Najbolje se dojmila Ninova »Španjolska suita«. To su obradbe narodnih melodija, rađene bez pretenzija, a baš ta im jednostavnost i iskrenost daje vrijednost.

31. ožujka bio je sedmi društveni koncert »Hrvatskoga glazbenog zavoda«, priređen u počast dvijestote godišnjice rođenja Haydna. Društveni je orkestar pod dirigiranjem Borisa Papandopula izveo njegove sinfonije »Londonsku« i »Vojničku«, a Evgenij Vaulin svirao je na klaviru uz pratnju orkestra »Koncerat d dur«.

Haydnova nam muzika danas zvuči kao odjek nekog dalekog zlatnog doba, kad su ljudi hodali po zemlji mnogo smireniji i zadovoljniji. Upravo se čudimo, što je njegovo nebo uvijek bez oblaka, što nam uvijek pruža samo varijante nepomućene vedrine. Toliko smo od Beethovena amo naučili gledati mračne provalije i nedostižne visove trajnog nezadovoljstva. Haydn nam u svojoj muzici daje najpotpuniji pojam čovjeka od svih ostalih kompozitora. Mozart, kompozitor aristokratskog rokokoa na izmaku, nosi već u sebi klicu pretjerane čuvstvenosti, koja se od Beethovena dalje pretvara u kult vlastite ličnosti, a čiji je nužni komplemenat nezadovoljstvo zbog vlastite nesavršenosti i prema tome neuravnoteženost. Bachova je muzika uravnotežena, ali svako je čuvstvo u njoj izraženo tako visoko, tako veličajno, da smo spremni vjerovati, da je to sfera za bića, savršenija od nas.

Haydnova je muzika djelo čovjeka radnika, koji u svom radu ne vidi nikakvo mističko proročansko djelovanje ni uzvisivanje nad ostali svijet. Njega ne mori čežnja za nedokučivim. On želi da stvara sve bolje, no uvijek u granicama svojih mogućnosti. Međutim, ako se dalje i ne usavrši, on je zadovoljan i ovakim svojim radom, jer vjeruje, da ga njegova predanost i mar čine vrijednim. Haydnova je muzika slika čovjeka, koji je korisno proveo svoj život, ali je ostao pošteđen od sumnja i dalekih težnja. Odavde pa do malograđanskog zadovoljstva sa samim sobom jedan je korak. Ali Haydn ga nije načinio, pa je ostao velik umjetnik.

Dr. Branimir Ivakić

TOMAŠ ČAPEK I HRVATI

Uz 70-tu obljetnicu rođenja povjesničara američkih Slavena

Prije par mjeseci češka štampa u Americi donijela prigodne članke o 70-toj obljetnici rođenja Tomaša Čapeka (rođen 6. XII. 1861. u Chraštjovicama), koji od 1879. živi u Americi. T. Čapek je bio odvjetnik u New-Yorku, od 1910. je predsjednik češke banke »Bank of Europe« u New-Yorku. Poslije nedavne fuzije te banke s Manufacturers Trust Company u New-Yorku postao je Čapek potpredsjednikom novog poduzeća.

T. Čapek je najplodniji povjesničar i publicist o životu Čeha, Slovaka i uopće Slavena u Americi. Prvo mu je djelo »The Slovaks in Hungary« (1906.), zatim »Bohemia under Habsburg misrule« (1915.). Važna su daljnja njegova djela o češkoj i slovačkoj štampi u Americi, o češkoj bibliografiji, o Česima i Slovacima u američkom bankarstvu, o Česima i Slovacima u New-Yorku i dr. I njegova žena i sin nastavljaju živo njegov rad. T. Čapek je boravio zadnji put u Pragu g. 1928. za vrijeme otkrića Wilsonova spomenika. Njegov sin, dr. Tomaš Čapek autor je engleskog djela o postanku čsl. republike. Tomaš Čapek je u svom najvećem djelu »Naša Amerika« (nakladom Orbisa u Pragu, 1926. str. 684) kritički prikazao gospodarsko i socijalno stanje, politički, crkveni, narodni i društveni rad američkih Čeha i Slovaka s osobitim obzirom na sve američke Slavene. Čapekova knjiga sadržava mnogo informacija i o Hrvatima u Americi. Podatke je crpao iz dviju brošura »The Jugoslavs of Cleveland, with a brief sketch of their historical and political background« i »The Jugoslavs in the United States of America«. Čapek je zacijelo dobio dosta podataka o Hrvatima od pokojnog župnika D. Krmpotića iz Kansas City-a, koji je imao golem materijal o hrvatskim pionirima u Americi. (O pok. Krmpotiću opširno je pisao Isusovac dr. M. Vanino u kalendaru 1932. i Glasniku Srca Isusova 1931.). Čapek se na str. 42. svog djela tuži, kako Hrvati nisu u novčarstvu nimalo poduzetni. Prema svom broju trebali bi i mogli imati nekoliko banaka, a nemaju nijedne. Zaostalost Hrvata u novčarskom poduzetništvu skrivio je pad bankira Franka Zottija. Prije nekoliko godina postojala je u Los Angelosu hrvatska banka International Exchange Bank of Los Angelos, ali su je kupili Talijani, i sada se zove »Bank of Italy«.

Čapek iznosi, kako su Hrvati veoma popularni i simpatični Amerikancima. Godine 1902. clevelandski građani izglasali su rezoluciju protiv nasilnoga madžarskoga režima u Hrvatskoj. Prema statistici, koju je T. Čapek dobio iz privatnih vrela, bilo je godine 1920. u Americi 350.000 Hrvata, 195.000 Slovenaca i 90.000 ci 12, a Srbi 8 časopisa. Od glasovitih Hrvata spominje Čapek samo pedagoga Srba. Hrvatskih župa bilo je 26. Imali su 12 župnih škola. Hrvati su imali 16, Sloven-Suzzala. Osvrće se i na rad pok. dra. H. Hinkovića i spominje njegov jedan članak, objelodanjen u rujnu 1918. u »The World Court«.

Od najvećeg je interesa za nas Hrvate posljednje poglavlje u Čapekovoj knjizi pod natpisom »Slavenska naselja«, u kojem opširno registrira i naselja Hrvata u Americi.

Dr. Ivan Esih

KAKO SE NEKOĆ PISALO...

Marginalija, kozerija i slično, vrlo zgodne književne vrste gdje se mogu — onako usput — tu i tamo mnogi da udare po prstima a da se o samoj stvari ne kaže ništa. Istina, one su samo »autorov duh, erudicija, savremenost, ironija, vic, živost i stilistička vrtoglavost«, pa im je valjda zato i dopušteno da nose naslove tema o kojima se stvarno ne iznese ništa, nego se samo praska imenima pisaca i djela i »vicevima«.

U drugom broju »Književnika« o. g. štampana je marginalija o Šenoi od Nikole Polića, jednog od naših starih Gričana. Onaj gornji citat o kozeriji i feljtonu iz te je marginalije. Ona je ujedno živa slika naših klasičnih feljtona i sheme njihovih pisanja. To izgleda otprilike ovako:

»... Matoš, Nehajev pa i Lunaček ne pečalbare više svoje feljtone po retku.« Zajc se nije dovinuo ni do popularnosti jednog Suppeá ili Millöckera. Šenoa će naići na publiku poput Barillija, ranijeg Fogazzara, Kraszewskog, Pfleger-Moravskog, Mache, Čeha, Nerude, Ohneta i **Feuilleta.** (Sad smo u sumnji: je li autor nabrojio sve što ih je znao ili je samo prestao umorivši se). Šenoa nema sličnosti s autorom La Legende des Siècles. Jer u Cromvellu kaže Hugo, još prije Einsteina, to i to. Kumičićeva Urota zaostaje za Kraljicom Lepom, a ova opet za Šenoinom historijskom opremom. Nehajevljevi su Vuci nešto poput Gobineauove Renesanse. Šenoa je veoma bliz Alojzu Jirasku. Šenoa nije stilski nepokretan poput Wagnerovog Ukletog Holandeza ili poput škotskih historija Waltera Scotta. Po tečnim dijalozima on je bliži Sienkiewiczu nego li Kraszewskom, na kog je sasvim pogrešno natrapao vođen uskogrudnošću Franje Markovića. Pomalo je sličan po plodnosti i netrapističkom gledanju na život Dumas-ocu. Dumas, taj Kean efemernog i duhovitog romana 19. vijeka (ta i ta djela) ispržio je na roštilju volterijanskom duhovitošću i Mazzarina i Richelieua i Luja XIII. Mali svijet što ga Šenoa opisuje savršenije je iznio Josip Draženović a humanije Vjenceslav Novak. Na periferijsku poeziju rodnog grada zagledao valjda pod utjecajem klasičnog Thackerayevog realizma, a sigurno u znaku popularnog Dickensovog realizma, koji je djelovao i na Dostojevskoga. Kanarinčeva ljubovca imade gotovo floberovsku strogu ljepotu, djelujući snagom novele Un coer simple. U noveli Mladi gospodin ima jedno gogoljevsko mjesto. Zagrebulje zaostaju i za čudesno duhovitim Putositnicama Antuna Nemčića, koji je duhom Saphira i ironijom Heinea iz Pisama iz Engleske i t. d. I dok je Dostojevski pisao Braću Karamazove i Bjesove, Alfons Daudet Noumu Roumestana i naš Kovačić Fiškala, dotle je Šenoa i t. d. i t. d.

Što je ovdje kazano o Šenoi? Odbijemo li sva ta imena, komparacije, paralele što zapravo ostaje uopće?

Cio taj popis imena živo podsjeća na Sinclairov prikaz (iz »Das Geld schreibt«) jednog američkog feljtoniste:

Dotični feljtonista »otkriva godišnje nekoliko tuceta novih francuskih, talijanskih i ugarskih pjesnika«. Recimo da ih je otkrio sto i da sad piše o stoiprvom. »To znači: Stoiprvi povezuje snažni zamah Stotoga sa elanom Devedesetidevetog; no manjka mu elegantna lakoća Devedesetosmog i đavolstvo Devedesetsedmoga. Tehnička virtuoznost Devedesetišestog pomiješana je kod njeg nešto s mutnom tamom Devedesetipetog. K tome dolazi laki egzotični dašak Devedesetičetvrtog ... i t. d.«

Vidimo da nije tako samo u U. S. A. No Sinclaira, nažalost, nemamo. U istom broju »Književnika« kaže Nikitin (»Kako ja pišem«).

»Sadašnja skica zahtijeva materijal faktički i sistematizirani u ideološkom ili produktivnom smislu, te — zaključke. To je ispravno. Vrijeme je surogata i feljtonističkog promatranja — minulo. Skica nije više razonoda i ne postoji zato da ispunjuje prekide«.

Ivo Frol